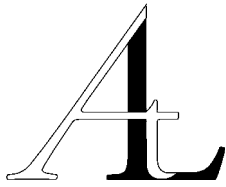

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X
e-I S S N 2 6 6 9 - 2 4 4 9

Archivum Lithuanicum 25

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 25

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2023

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Ona Aleknavičienė

Biblijos skaitiniai iš Jono Bretkūno *Postilės* ir jo *Naujojo Testamento*
Lozorius Zengštoko *Evangelijose bei Epistolose* (1612) ○ 9

Anna Helene Feulner, Frank Goymann, Wolfgang Hock, Otso Vanhala

Register im älteren Baltischen:

Die Postillen des Altlitauischen und Altlettischen ○ 41

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen I. Das *Ave Maria* ○ 89

Mindaugas Šinkūnas

1724 m. rugpjūčio 9 d. įsakas dėl tvorų
ir jo vertėjas Christophoras Heinrichas Wegneris ○ 115

Inga Strungytė-Liugienė

XIX a. antrosios pusės Prūsijos Lietuvos protestantų knygos
su giesmių melodijomis skaitmenimis ○ 159

Roma Bončkutė

Aleksandro Guagninio ir Motiejaus Strijkovskio kronikos –
Simono Daukanto šaltiniai ○ 181

Giedrius Subačius

Simono Daukanto 1846 m. spaudinio *Gyvatų didžiųjų karvaidų* ortografija.
Palimpsestinės raidės ○ 195

Jurgita Venckienė

Aušros (1883–1886) kalbos pokyčiai ir redaktorių kalbinės nuostatos ○ 271

Reda Griškaitė

Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus
keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.) ○ 297

Recenzijos (Reviews)

Inga Strungytė-Liugienė

Recenzuojama: Ona Aleknavičienė ir Grasilda Blažienė (par.)

Povilo Frydricho Ruigio gramatika Anfangsgründe einer Littauischen Grammatik, 1747;

Ona Aleknavičienė, Grasilda Blažienė, *Povilas Frydrichas Ruigys*, 2020 ○ 373

Axel Holvoet

Recenzuojama: Jurgita Venckienė (par.)

Petras Avižonis, *Lietuviška Gramatikėlė (1898–1899)*.

Bibliotheca Archivi Lithuanici 12, 2022 ○ 381

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Vilma Bukaitė (sud., koment. ir rodykl. par.)

Jurgis Šaulys. Mano dienynas, 2022 ○ 385

Reda Griškaitė

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

1. ĮVADAS. 1863–1864 m. įvykiai – lūžinis momentas intelektualiniame Vilniaus, o ir visų tuomečių Rusijos imperijos lietuviškų ir baltarusiškų gubernijų, tada jau visuotinai vadintų Šiaurės Vakarų Kraštu (toliau – ŠVK), gyvenime. Chrestomatiniu faktu tapo pralaimėto sukilimo padariniai – Vilniaus senienų muziejaus (toliau – VSM) reorganizavimas, Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos (toliau – VLAK) uždarymas ir Vilniaus viešosios bibliotekos (toliau – VVB) įsteigimas. Labai svarbūs imperinei politikai buvo ir dar 1852 m. įkurtas, bet po sukilimo konfiskuotų dvarų, uždarytų katalikų vienuolynų archyvais savo fondus ženkliai papildęs Vilniaus centrinis Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko gubernijų senųjų aktų knygų archyvas (toliau – VCA) ir 1864 m. įsteigta Vilniaus komisija seniesiems aktams tirti ir skelbti (toliau – VKSATS). Visos šios institucijos veikė uždaryto Vilniaus universiteto patalpose, todėl jų istorija šiandien pagrįstai, o gal ir nepagrįstai (tokią išvadą suponuotų šio straipsnio turinys), traktuojama kaip integrali *alma mater* istorijos dalis. Naujai kuriamo rusiško mokslo ir kultūros centro tikslas buvo sunaikinti istorinę atmintį apie kadaise tarp šių sienų virusį „lenkišką“ intelektualinį gyvenimą. Visos keturios, o tiksliau – visos trys institucijos, nes po reorganizacijos VSM tapo VVB padaliniu, sulaukė tyrėjų dėmesio¹. Buvo minimos, o kartais ir išsamiau pristatytos, ir kartinės šiose institucijose dirbusios asmenybės. Ryszardas Mienickis (1886–1956) apžvelgė Nikitos Gorbačevskio (Никита Иванович Горбачевский, 1804–1880), Jakovo Golovackio *vel* Holovackio (Яков Федорович Головацкий, 1814–1888), Ivano Nikotino (Иван Акимович Никотин, 1824–1890), Piotro Bezsonovo (Петр Алексеевич Без-

1 Mienicki 1923; Mienicki 1925; Chartanowicz, Karczmarz 1988; Егелявичюс 1990; Ilgiewicz 2005, [7]–51, [105]–188, [276]–299;

Griškaitė 2016, 358–378. Nurodyti tik svarbiausi tyrimai.

сонов *vel* Бессонов, 1827²–1898)³ ir Ivano Sprogio (Иван Яковлевич Спрогис, Jānis Sprogis, 1833–1916 arba 1918) biografijas⁴. Knygą apie Gorbačevskį sudarė Larisa Tolkačiova⁵. Gorbačevskiui ir Sprogiui dėmesio skyrė Henryka Ilgiewicz⁶. Analizuodama VSM darbuotojo Carlo von Schmitho (apie 1795–1797–1876) rankraštį *Necrolithuanica* (1863), Bezsonovo ir Golovackio biografijas trumpai aptarė ir šio straipsnio autorė⁷. Aprašė ir Bezsonovo veiklą į VVB pervežant veikalo *Dzieje Narodu Litewskiego* (*Lietuvių tautos istorija* 1–9, Vilnius, 1835–1841; pirmieji trys tomai: *Dzieje starożytnie Narodu Litewskiego* [*Lietuvių tautos senovės istorija*]) autoriaus Teodoro *vel* Teodoro Mato Narbuto (Teodor Mateusz Narbutt, 1784–1864) Šiaurių dvaro (Vilniaus gubernija, Lydos apskritis) biblioteką į Vilnių⁸. Bezsonovo darbus 1866 m. pradžioje Vilniaus generalgubernatoriaus Konstantino Kaufmano (Константин Петрович фон Кауфман, 1818–1882) sudarytoje Revizijos komisijoje dėl lenkų kalbos pakeitimo katalikų pridėtinėse pamaldose aptarė Darius Staliūnas⁹. Tyrėjas išryškino ir Bezsonovo pažiūras į žydų mokyklas ŠVK¹⁰. Didžioji dalis šios informacijos paremta Rusijos valstybės istorijos archyvo medžiaga. Bezsonovo asmenybės kontroversija parodyta ir Staliūno su Michailu Dolbilovu parengtoje publikacijoje apie planus vakarinėse Rusijos imperijos Katalikų Bažnyčios gubernijose įgyvendinti uniją su sinodine Stačiatikių Bažnyčia¹¹. Bendrą į ŠVK po sukilimo iš Rusijos centrinių gubernijų atvykusių pedagogų, literatų ir istorikų portretą nupiešė Anna Komzolova¹². Daug dėmesio tyrėja skyrė idėjinėms atvykėlių rusų stovykloms, kurių radimaisi lėmė požiūris į rusifikacijos metodus ir tempą. Šiame kontekste negalėjo neminėti ir Bezsonovo¹³. Taip pat po metų pasirodžiusioje monografijoje¹⁴.

Kol kas išsamiausiai Bezsonovo gyvenimo faktus aprašė (prieduose pateikė ir kai kuriuos smulkesnius jo rašinius arba ištraukas iš didesnių jo kūrinių) Aleksandras Kaplinas¹⁵. Tačiau Vilniaus periodo (kitai nei Charkivo) aprašymas blankus. To anaip tol negalime pasakyti apie 2010 m. pasirodžiusią Dolbilovo monografiją¹⁶. Iki šiol tai nuodugniausias vilnietiškojo Bezsonovo tarpsnio aprašymas. Nors tyrėją labiausiai domino Bezsonovo kaip Rabinų mokyklos direktoriaus veikla, apskritai jo požiūris į žydų švietimą ir žydų integraciją, jis pateikė naujų faktų apie Bezsonovo santykius su Vilniaus švietimo apygardos (toliau – VŠA) globėju Ivanu Kornilovu

2 Iki šiol istoriografijoje buvo klaidingai įsitvirtinusi 1828 m. data, žr. Каплин 2010b, 7.
3 Čia ir toliau bus vartojama ne XX a. istoriografijoje paplitusi pavardės forma *Bessonovas* (Бессонов *vel* Бессоновъ), o pirmą kartą *Bezsonovas* (Безсонов *vel* Безсоновъ). Šią formą straipsnio autorė vartojo ir anksčiau, žr. Griškaitė 2006. Pastaruoju metu ją vartoja ir rusų tyrėjai, žr. Каплин 2010a.
4 Mienicki 1923, [101]–112, [113]–121; Mienicki 1925, [38]–44, [45]–49, [85]–109.

5 Толкачева 1991.
6 Ilgiewicz 2005, 284–298.
7 Griškaitė 2006, 45–47, 49–51, 85–89 ir kt.
8 Griškaitė 2020, 312–314.
9 Staliūnas 2009, 272, 275–277.
10 Staliūnas 2007, 224–227; Staliūnas 2009, 355–360.
11 [Киркор (?)] 2010, 214, koment. 106.
12 Комзолова 2004.
13 Комзолова 2004, 121, 123, 126, 130–133.
14 Комзолова 2005, 104.
15 Каплин 2010a; Каплин 2010b.
16 Долбилов 2010.

(Иван Петрович Корнилов, 1811–1901) ir Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos bei Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos auklėtiniu, o po to ir profesoriumi, publicistu, vienu iš Vakarų rusizmo („западнорусизм“) ideologų Michailu Kojalovičiumi (Михаил Осипович Коялович, 1828–1891). Remdamasis nauja archyvine medžiaga – Valstybiniame istorijos muziejuje Maskvoje, Rankraštinų šaltinių skyriuje, saugomu Bezsonovo fondu (Nr. 56), dar ryškiau nei Komzolova aprašė Vilniuje veikusį neformalų VŠA pedagogų ir valdininkų sambūrį – vadinamąjį pedagogų būrelį (rus. педагогический кружокъ). Dolbilovas gana daug dėmesio skyrė ir Bezsonovo draugystei su Charkivo universiteto auklėtiniu, literatu, istoriku, pedagogu, rusų kalbos ir istorijos mokytoju Voronežo kadetų korpuse, o vėliau VŠA inspektoriumi ir laikraščio *Виленскій вѣстникъ* (*Vilniaus naujienos*) redaktoriumi Michailu de Pulė (Михаил Федорович Де Пуле, 1822–1885). Remdamasis minėtu archyvinio fondu tyrėjas nustatė, kad 1867 m. laikraštyje *Виленскій вѣстникъ* spausdintos anoniminės korespondencijos iš Maskvos autorius buvo kaip tik Bezsonovas (Dolbilovas rado šių rašinių juodraščius)¹⁷.

Bezsonovo ir Golovackio kaip VVB donatorių negalėjo neminėti Ina Kažuro Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų kirilikos leidinių kataloge¹⁸. Arvydas Pacevičius paskelbė VVB darbuotojo Vasilijaus Demidovskio (Василий Ананьевич Демидовский, apie 1850–po 1911 m. vasario 2 d.) 1910–1911 m. rašytą dienoraštį, kuriame atspindi ma ne tik šios įstaigos kasdiena, bet ir to meto Vilniaus ir visos Lietuvos politinis gyvenimas; gyvenimas, kurio viena svarbiausių dominančių – „lenkiškų pradų slopinimo“ ir „rusiškų pradų gaivinimo“ programa¹⁹. Golovackio reikšmę rytų slavų knygos kultūros tyrimams aptarė Larisa Ščavinskaja²⁰. Jurijus Labyncevas ir Ščavinskaja pristatė ir Golovackį – dvarininką²¹. Labincevas, remdamasis kadaise VVB, o šiandien Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomais dokumentais, aptarė Venedikto Ploščianskio (Венедикт Михайлович Площанский, 1834–1902) Vilniaus tarpsnio mokslinę veiklą²². Tokia svarbiausia vadinamojo rusiškojo Lietuvos istoriografijos periodo istoriografija. Žinoma, būta nekrologų ir straipsnių tuometėje rusiškoje spaudoje, tačiau visa tai bus aptarta tyrimo eigoje.

Straipsnio tikslas – giliau pažvelgti į pirmuosius naujai kuriamo istorijos mokslo ŠVK atstovus, ypač Bezsonovą. Tyrimui ne tiek bus svarbi konkreti (praktinė) šio bent kelių svarbių institucijų VŠA vadovo veikla, kiek jo istorinė ir politinė savimone, ideologinės nuostatos. Straipsnyje bus aptarti tiek mažiau žinomi Bezsonovo veikalai, tiek parašėse likę archyviniai dokumentai. Kitaip tariant, sudėtingą posukiliminę situaciją VŠA bus siekiama apibūdinti per vieno ryškiausių ir kontroversiškiausių anuomečių ŠVK reformatorių asmenybę.

17 Долбилов 2010, 223–225, 282, 315, 481–482, 501–510, 551–559 ir kt.

18 Kažuro, 2013a, 49–50; Kažuro 2013b, 116, 130, 132, 133, 134, 136 ir kt.

19 Pacevičius 2014.

20 Щавинская 2014, [35]–46. Taip pat žr. Golovackio 200-ųjų gimimo metinių jubiliejui skirtą brošiūrą: Щавинская, Лабынцев 2014.

21 Лабынцев, Щавинская 2020, [442]–449.

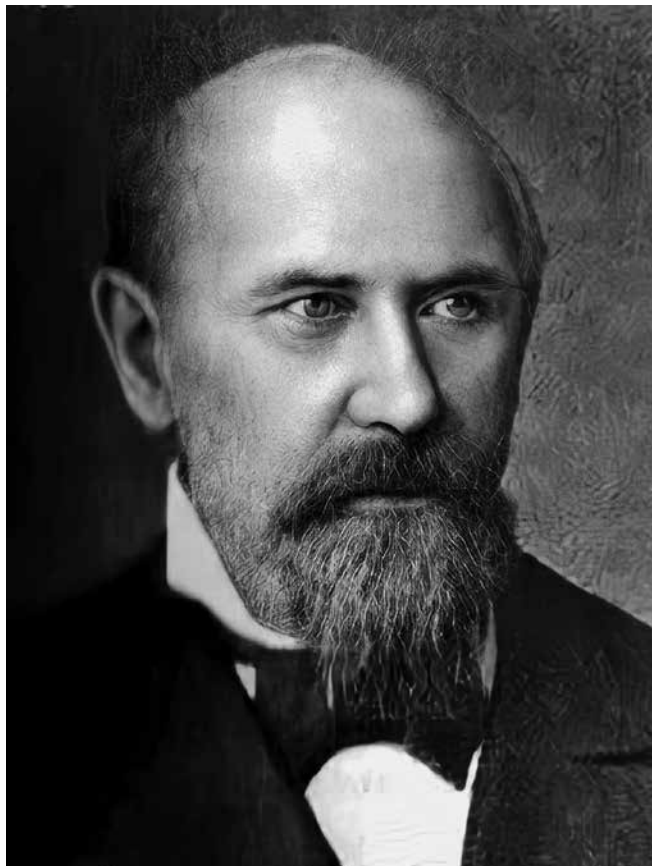
22 Лабынцев 2021.

2. PIOTRAS BEZSONOVAS VILNIUJE

2.1. IŠVAKARĖSE. Imperinė vadžia, o konkrečiai VŠA globėjas Kornilovas, puikiai suprato, kad narbutų, tiškevičių, kirkorų ir malinovskių Lietuvoje negali pakeisti bet kas. Reikėjo lygiaverčių arba bent iš dalies lygiaverčių mokslo autoritetų. Tuomečiame Rusijos istorijos, o tiksliau, slavų istorijos, pasaulyje toks buvo Piotras Bezsonovas – istorikas, filologas, etnologas, muzikologas, poliglotas (greta pagrindinių kalbų mokėjo bulgarų, čekų, lenkų, serbų), aistringas slavofilas (žr. 1 pav.). Jis atstovavo vakarų rusizmo ideologiją, kurios pagrindas yra teiginys, kad baltarusiai yra bendros rusų tautos („общерусско“) etnografinė grupė. Kilmė darbui Vilniuje taip pat tiko: gimė Maskvoje, stačiatikių šventiko, tuo metu tikybos dėstytojo Kilmingų pensione prie Imperatoriškojo Maskvos universiteto Aleksejaus Sokolovo (Алексей Терентьевич Соколов; mirė 1849 m.) šeimoje. Pagal stačiatikių dvasininkų tradiciją gavo motinos (mergautine pavarde Bezsonova) pavardę, o vyresnysis brolis Michailas – tėvo²³. 1846 m. baigė Maskvos stačiatikių dvasinę seminariją, o 1851 m. – Imperatoriškojo Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos skyrių. Studijų metais didelę įtaką jam darė slavofilas, „griežtas stačiatikis“ („строго православный“), literatūros istorijos profesorius Steponas Ševyriovas (Степан Петрович Шевырев, 1806–1864) ir kolega, būsimas istorikas ir literatūrologas (puškinistas), žurnalo *Русский архив* (*Rusų archyvas*, 1863–1917) leidėjas Piotras Bartenevas (Петр Иванович Бартенева, 1829–1912). Ilgainiui suartėjo ir su slavofilų judėjimo pradininkais Aleksejumi Chomiakovu (Алексей Степанович Хомяков, 1804–1860) bei Piotru Kirejevskiu (Петр Васильевич Киреевский, 1808–1856). 1857 m. Imperatoriškojo Maskvos universiteto patalpose pradėjo neatlygintinai mokyti čekų, lenkų, serbų ir bulgarų kalbų. Tuo pat metu dirbo Valstybinių raštų ir sutarčių spausdinimo komisijoje, vėliau – Užsienio reikalų ministerijos archyve Maskvoje, o nuo 1858 m. – Sinodo spaustuvėje. Visą tą laiką tobulino senųjų slavų kalbų ir sanskrito žinias, tyrė šaltinius ir daug vertė. Toliau gilinosi į čekų kalbą, net susirašinėjo su Václavu Hanka (*vel* Váceslav Váceslavič, 1791–1861), bet daugiausia dėmesio skyrė bulgarų kalbai ir folklorui. Po Jurijaus Venelino (Юрий Иванович Венелин, tikr. Georgiy Hutsa, 1802–1839) buvo ryškiausias bulgaristas, modernios bulgarų kalbos žinovas. Ilgainiui sukompaktavo vertingą asmeninę bulgarų literatūros biblioteką, draugavo su tenykščiais mokslininkais. Sudarė bulgarų liaudies dainų sąvadą. Net parašė studiją apie naujosios bulgarų kalbos gramatiką. 1857 m. atskiru atspaudu paskelbė išsamų straipsnį (parašytas dar 1854 m.; pirmą kartą išspausdintas 1856 m. žurnale *Москвитянинъ* [*Maskvietis*, Nr. 10]) apie 1830–1831 m. Venelino kelionės į Bulgariją dienoraštį²⁴ (žr. 2 pav.). Bezsonovui imponavo Venelino mintis apie vis stiprėjančius gentinius ir religinius rusų ir bulgarų tautų ryšius („Съ течениемъ времени сознание племенной и религиозной связи съ Русскими росло въ Болгарахъ болѣе и болѣе; прежнія воспоминанія воскресли, представленія сильнѣе проникли въ жизнь и уяснялись самимъ

23 Каплин 2010b, 7–9.

24 [Безсонов] 1857.

1 pav. Piotras Bezsonovas (Петр Алексеевич Безсонов *vel* Бессонов, 1827–1898). XIX a. 9–10 deš.

Nuotraukos autorius nežinomas;

https://ru.wikipedia.org/wiki/Бессонов,_Пётр_Алексеевич.

Straipsnio autorė dėl originalaus Bezsonovo atvaizdo kreipėsi į Ukrainos Respublikos atminties institucijas, tačiau paieškos nebuvo sėkmingos

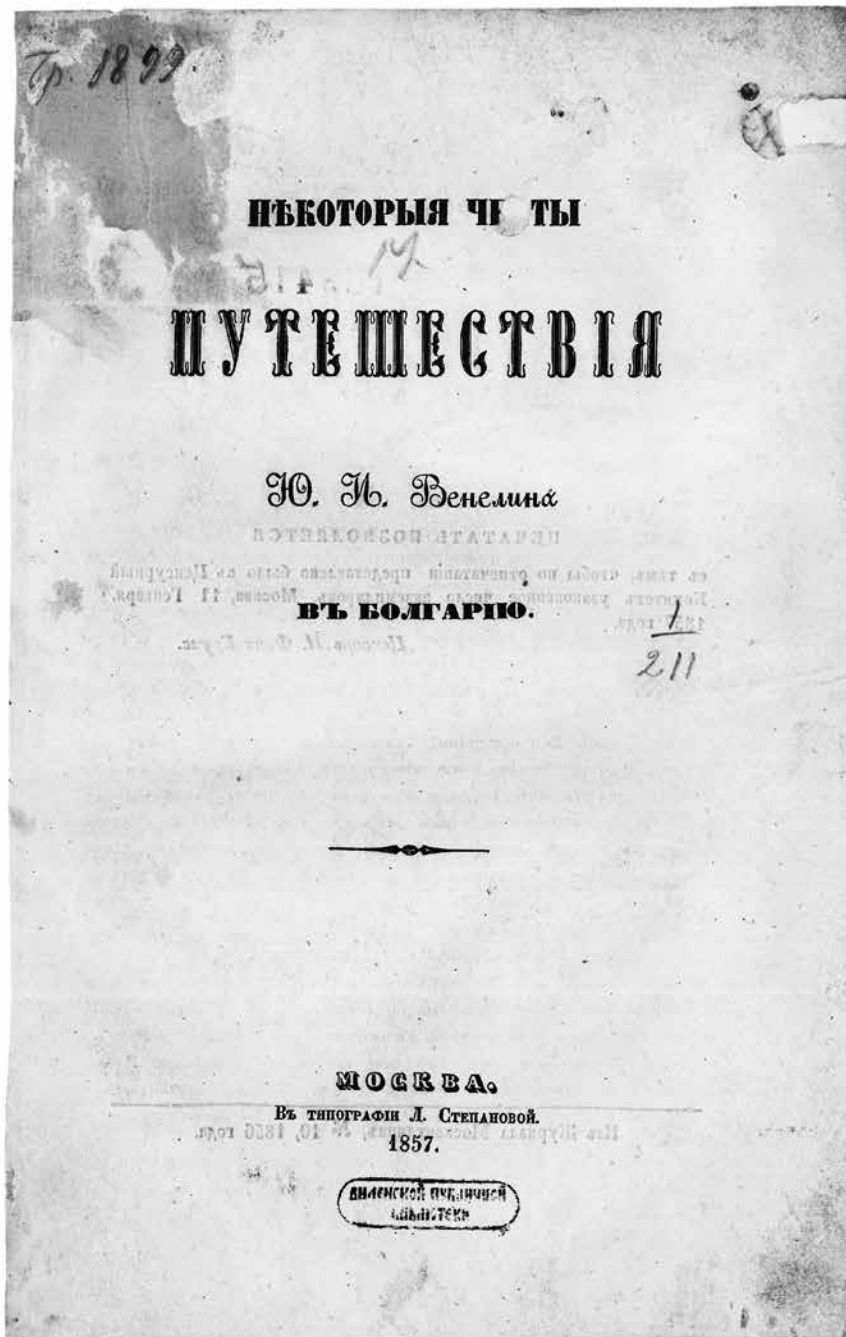
дѣломъ“)²⁵, apskritai, kad Bulgarija „yra klasikinė šalis slavų filologams ir istorikams“ („Венелинъ выразилъ вмѣстѣ съ тѣмъ желаніе и готовность совершить ученое путешествіе по Болгаріи, странѣ классической для филологовъ и историковъ славянскихъ“)²⁶. Svarbi ir Venelino asmenybė, kurio biografija labai panaši į Golo-vackio: rusinas²⁷, šventiko sūnus, tik ne unitų, o stačiatikių, kurių laiką taip pat studi-

25 [Безсонов] 1857, 21.

26 [Безсонов] 1857, [1].

27 Т. у. tada Austrijos imperijai priklausiusios

Galicijos gyventojas. Rusinų kalba (rytų slavų pogrupis) leksiniu požiūriu skiriasi nuo ukrainiečių ir baltarusių kalbų.

2 pav. Atskiru spaudu paskelbto Piotro Bezsonovo darbo *Нѣкоторыя черты путешествія Ю. И. Венелина въ Болгарію* (*Kai kurie Jurijaus Venelino kelionės į Bulgariją bruožai*, Maskva, 1857) antraštinis lapas; 24,0 × 15,4 cm; VUB: A29-1/211

javo Lvivo universitete. Dėl „religinio persekiojimo“ irgi persikėlė į Rusijos imperiją. Kaip ir Golovackis, žymus slavistas. Venelinas laikomas vienu iš bulgarų nacionalinio atgimimo ideologų, panašiai kaip Golovackis – ukrainiečių.

1859–1860 m. Bezsonovas paskelbė kroato, katalikų misionieriaus, filosofo, kalbininko, istoriko Jurijaus Križaničiaus (Juraj Križanić, Юрий Крижанич, tarp 1617 ir 1619–1683) „bendraslavų kalba“, t. y. senosios bažnytinės slavų, rusų ir kroatų kalbų mišiniu, Tobolske parašyto veikalo sąlyginiu pavadinimu *Politika* (tarp 1663 ir 1666 m.) fragmentus²⁸ (žr. 3 pav.). Kūrinys pasirinktas neatsitiktinai. Tai ankstyviausias veikalas, kuriame pateikiamas slavų atgimimo planas, apskritai į pirmą vietą keliamas slavų vienybės klausimas (slavų pasauliui priskiriami ir lietuviai). Bezsonovui buvo atgrasu, kad kūrinys parašytas ne kirilika, o lotyniškėmis raidėmis („по латыни о русскомъ народѣ, на латинскихъ письменехъ“²⁹), tačiau jis neabejojo, jog tai svarbus šaltinis Rusios caro Aleksejaus Michailovičiaus (Алексей Михайлович, 1629–1676) epochai pažinti. Vis dėlto vakarietiškas dar vakarietiškesnio paskutinio Rusios caro ir pirmojo Rusijos imperatoriaus Petro I (Петр I Алексеевич, 1672–1725) tėvas (kaip ir jo sūnus) anaip tol nebuvo mėgstamas Bezsonovo herojus. Ypač todėl, kad šio valdovo reformatoriaus laikais Rusioje visur knibždėjo užsieniečių – ne tik prekyboje, pramonėje, bet ir kariuomenėje: „Казалось, что русские люди, при полномъ богатствѣ ихъ духа, природномъ и вмѣстѣ добытомъ вѣками, готовы бывали порою дойти до китаиства“ („Atrodė, kad nepaisant iš prigimties turtingos ir amžiams bėgant susiformavusios jų dvasios rusų žmonės kartais buvo pasirengę mėgdžioti svetimybę“)³⁰. Vis dėlto toje epochoje išvelgė ir vieną teigiamą bruožą – per Rusios ir Abiejų Tautų Respublikos karą (1654–1667 m.) į Didžiąją Rusiją („Великая Русь“) ėmė plūsti žmonės iš Baltosios ir Mažosios (*vel* Raudonosios) Rusios. Anot Bezsonovo, prieš didžiarusius jie turėjo vieną pranašumą – buvo užgrūdinti, nes „mokėjo elgtis“ su Lenkija, gerai pažino „lotyniškąjį despotizmą“ („деспотизмъ Латинства“)³¹. Taigi pagaliau susijungė „trys sesės“: „Бѣлая Русь, посѣ временнаго отчужденія, снова приведена къ единенію съ Великою; Русь Малая готова также протянуть руку союза: какъ будто поняли три сестры, что имъ слѣдуетъ быть сообща, за одно, въ предстоявшемъ великомъ дѣлѣ преобразованія“ („Baltoji Rusia po laikino atitolimo vėl buvo atvesta į sąjungą su Didžiąja Rusia. Mažoji Rusia taip pat buvo pasirengusi ištiesti ranką sąjungai: trys sesės lyg ir suprato, kad didžiojo permainų meto išvakarėse joms būtina būti išvien, drauge“)³². Taip Bezsonovo akyse Križaničius tapo pirmuoju mąstytoju, nurodžiusiu kryptį, kuria turi žengti Rusia: „Не вѣруй инородникамъ, ‘познай самъ себя’ – вотъ два правила, которыя выставилъ и предписалъ онъ грядущему развитію“ („Nepasitikėk svetimais‘,

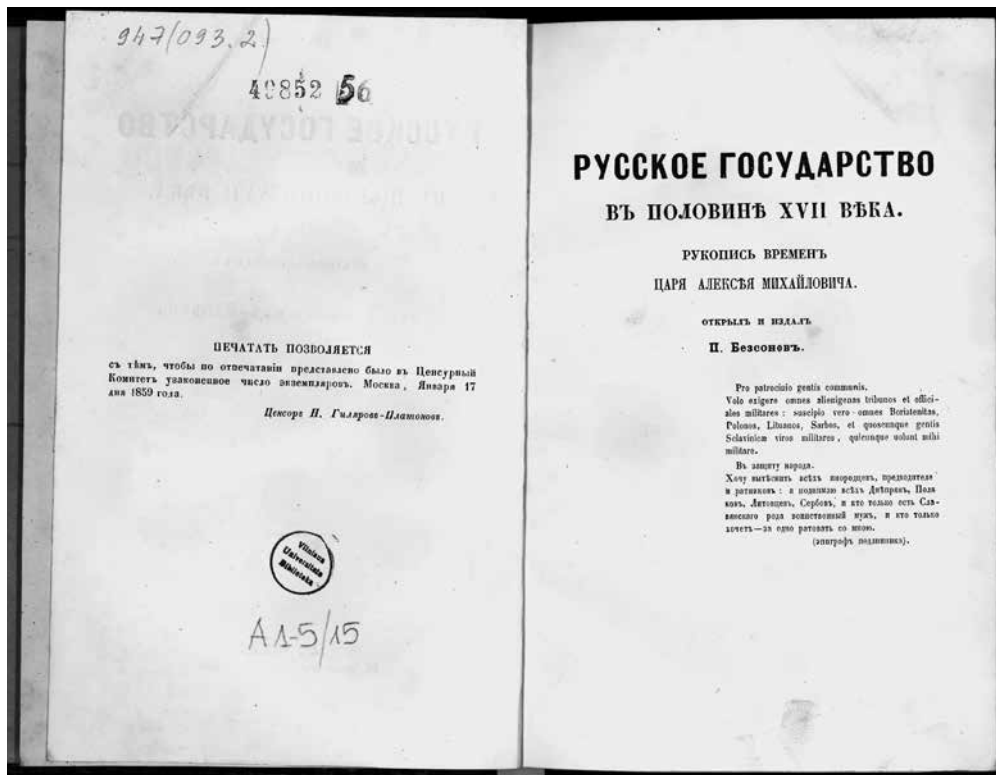
28 [Безсонов] 1859c; [Безсонов] 1859d; [Безсонов] 1859e; [Безсонов] 1859f; [Безсонов] 1859g; [Безсонов] 1859h; [Безсонов] 1860a. Dabar Centriniamė senųjų aktų archyve Maskvoje saugomas šio veikalo rankraštis pirmą kartą *in extenso* paskelbtas 1997 m., žr. Крижанич 1997.

29 [Безсонов] 1859a, [I].

30 [Безсонов] 1859a, XI.

31 [Безсонов] 1859a, XIII.

32 [Безсонов] 1859a, XII.

3 pav. Piotro Bezsonovo parengtos knygos *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка* (*Rusios valstybė XVII amžiaus viduryje*, Maskva, 1859) pirmo tomo antraštinis lapas.
Greta – Cenzūros komiteto leidimas knygą spausdinti; 22,0 × 27,8 cm;
VUB: A1-5/15

‘pažink save patį’ – štai dvi taisyklės, kurias jis surašė ir pateikė ateičiai³³. Ir pats persiėmė veikalo autoriaus neapykanta kitataučiams, „priešiskai nusiteikusiems bet kokioms savito tautinio slavų gyvenimo apraiškoms“ („враждебныхъ всякому проявленію самобытной народной жизни славянской“)³⁴. Bezsonovas rašė apie tautos garbę, gebėjimą patiems rusams spręsti savo problemas ir galop persitvarkyti, o ne „parduoti tautiškumą dėl materialinės naudos“ („не продовая народность за близкій барышъ“)³⁵. Tačiau viso ko pagrindas esą yra patvaldystė (*vel* vienvaldystė) – ne tik rusų tautos laimės šaltinis, bet (ir tai yra svarbu) – granašumas prieš Abiejų Tautų Respubliką („однажды навсегда, ставить тогдашнее Русское государство на неизмѣримую высоту относительно Польскаго“)³⁶.

33 [Безсонов] 1859a, XXIII.

34 [Безсонов] 1859a, XXIV.

35 [Безсонов] 1859a, XXIV.

36 [Безсонов] 1859b, [be puslapių numeracijų].

Bezsonovas sulaukė švelnios kritikos dėl padarytų klaidų rašant Križaničiaus biografiją, tačiau akivaizdu, kad rankraštis, su kuriuo jis pirmą kartą susipažino 1857 m. birželio mėnesį, padarė didelį įspūdį („Въ юлѣ мѣсяцѣ 1857 года открылъ я рукопись, драгоценную для русской истории и всего Славянства“)³⁷. Galbūt kaip tik impulsu, aistra ir suvoktimi apie šio veikalo svarbą „slavų pasauliui“ ir galima aiškinti faktą, kad jo autorius vardą minėjo tik paskutinėje Križaničiaus veikalo dalyje³⁸. Apskritai tik tada pasidalino rankraščio atradimo aplinkybėmis (žr. 4–5 pav.).

1861 m. ir 1863–1864 m. pasirodė garsiausias Bezsonovo parengtas folkloro šaltinis – liaudies giesmių rinkinys *Калѣки перехожіе* (*Elgetos giesmininkai*)³⁹ (žr. 6–7 pav.). Už pirminę leidinio idėją autorius dėkojo Kirejevskiui, o pirmąją dalį dedikavo Rusijos literatūros mėgėjų draugijai Maskvoje („Московскому обществу любителей россійской словесности“) ir buvusiam jos prezidentui Chomiakovui. Giesmių, kurias siejo „su pačia giliausia slavų-rusų senove“ („которое исходитъ изъ глубочайшей Славяно-русской древности“)⁴⁰, rinkimas (kartu su pagalbininkais) užtruko dešimt metų. Tai buvo ne tik mokslo darbas, bet ir tribūna panslavistinėms idėjoms skleisti. 1863 m. kovo 10 d. datuotoje pratarinėje antrajai rinkinio daliai (dedikuota Rusijos imperatorienei Marijai) Bezsonovas apgailestavo, kad pas vakarų slavus, ypač lenkus, nepaisant jų istorinio stačiatikiškojo prado, įsigalėjo „lotynizmas“ („Латинство“)⁴¹. Labiausiai (tradiciskai) rūpėjo ne tiek „mažarusiai“, kiek baltarusiai – „старожилы, аборигены, древніе Кривичи“ („senbuviai, aborigenai, senieji krivičiai“)⁴². Baltoji Rusia (ir gentis, ir jos kalba) yra pati artimiausia didžia-rusiams, tačiau daug amžių ji kentė Lenkijos ir Lietuvos priespaudą, eikvojo savo jėgas dėl kitų pažangos, todėl prarado savitumą: „у Бѣлой Руси память прошлаго, исторія и Былевое творчество о народныхъ герояхъ – совершенно отшибены чужероднымъ владычествомъ“ („Baltoji Rusia neturi praeities, jos istorija ir bylinių poezija apie liaudies herojus visai sunaikinta per svetimųjų valdymą“)⁴³. Mažoji Rusia, priešingai, drąsiai kovėsi ir gynėsi kruvinuose mūšiuose. Baltoji Rusia buvo tiesiogiai išvaduota iš vergijos ir priglobta Didžiosios Rusios, o Mažoji pati išsivadavo ir savo noru susijungė su Didžiąja. Baltoji Rusia neturi praeities, o Mažoji Rusia tebegyvena savo atsiminimais⁴⁴. Todėl Bezsonovas kelia tikslą Baltajai Rusiai grąžinti jos folklorą, taigi ir praeitį. Žinoma, ir kalbą. Taip pat literatūrinę. Tiek Baltojoje, tiek Mažajoje Rusiose įsitvirtinusią lenkų kalbą prilygina parazitiniam augalui: „поеты, доселѣ славные, доселѣ творящіе и пишущіе по Польски, какъ Поляки, воспѣвающіе *свою* Литву и Украину, и, оказывается порою, по имени, по роду своему, Украинцы, Волынцы, Малоруссы вообще, Литвины, под Литовщиной Бѣларуссы“ („poetai, iki šiol garsūs, iki šiol kuriantys ir rašantys lenkų

37 [Безсонов] 1860b, [I].

38 Безсонов] 1860b.

39 [Безсонов] 1861a; [Безсонов] 1863d; [Безсонов] 1864.

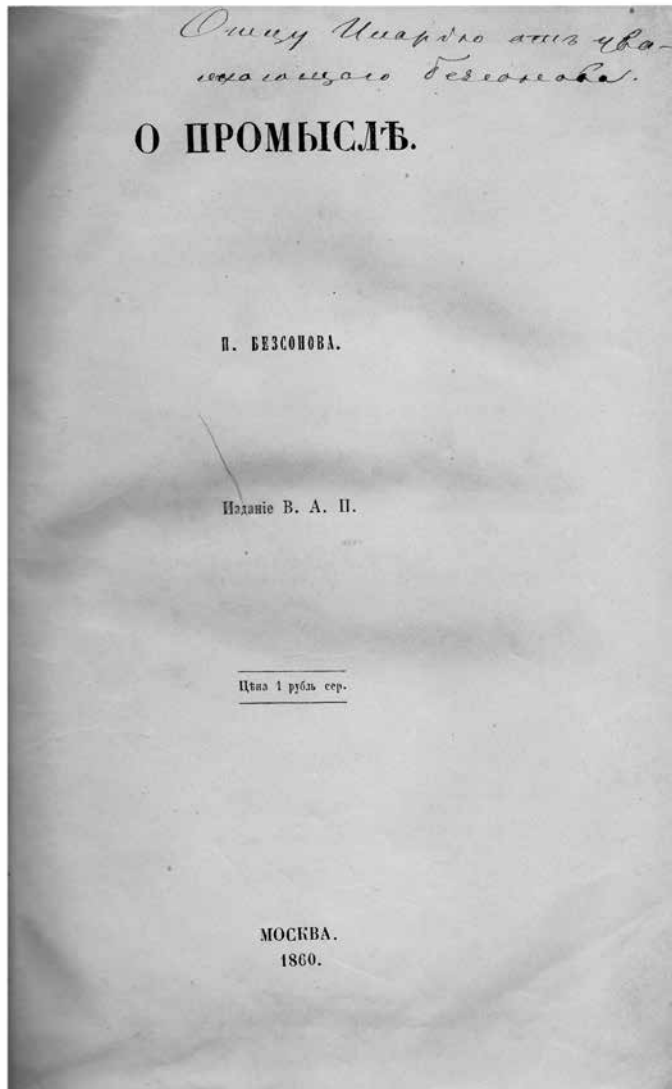
40 [Безсонов] 1861b, [I].

41 [Безсонов] 1863c, XII.

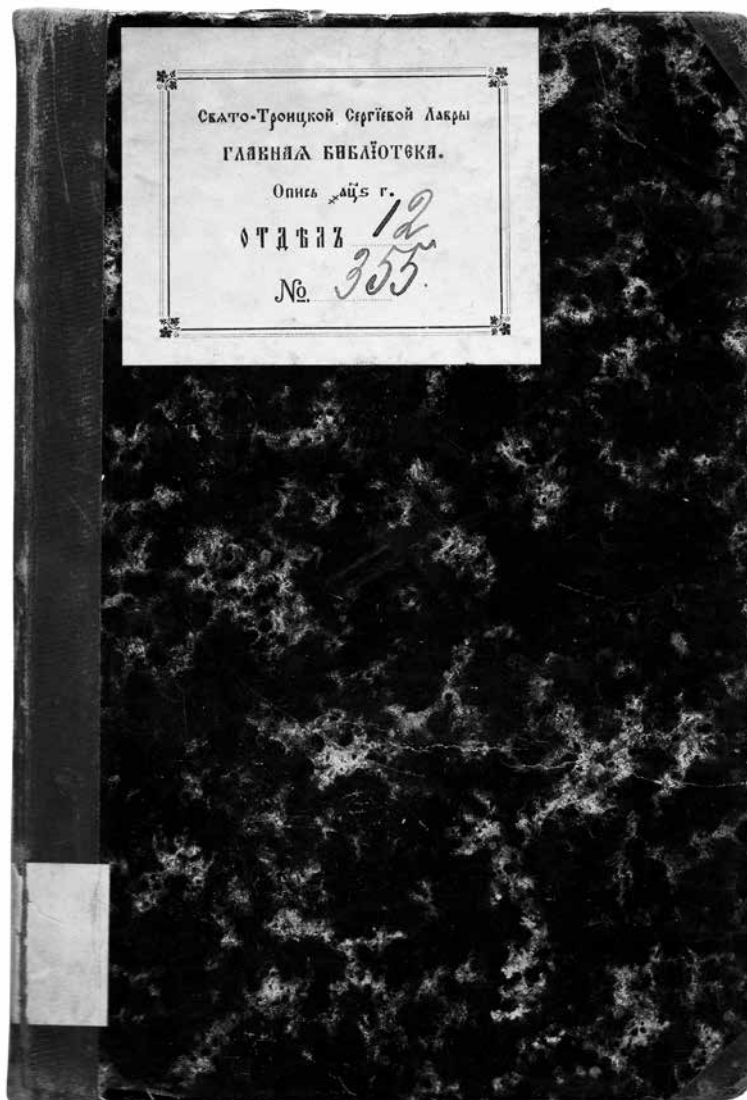
42 [Безсонов] 1863c, XXII.

43 [Безсонов] 1863c, XXII–XXIII.

44 [Безсонов] 1863c, XXII–XXIII.

4–5 pav. Vienintelė šiuo metu Lietuvoje žinoma Piotro Bezsonovo dedikacija (autografas) jo parengtoje knygoje *O promysl' (Apie verslą, Maskva, 1860)*: „Отцу Иларию отъ уважающаго Безсонова“ („Tėvui Ilarijui nuo jį gerbiančio Bezsonovo“). Dedicato asmenybės išsiaiškinti nepavyko. Knyga sovietmečiu į VUB pateko iš Sergijevo Šv. Trejybės Lauros („Свято-Троицкая Сѣргіева лавра“) vugų vienuolyno bibliotekos (dab. Sergijev Posadas, Maskvos sritis, Rusijos Federacija). Senoji signatūra užklijuota ant knygos ketvirtojo viršelio; 23,3 × 15,0 cm; 23,8 × 16,1 cm; VUB: R1874

kalba; rašantys kaip lenkai, apdainuojantys *savo* Lietuvą ir Ukrainą, iš tiesų ir pagal savo pavardę, ir pagal kilmę yra ukrainiečiai, voluiniečiai, taigi mažarusiai, arba lietuviai, t. y. lietuvių nukariauti baltarusiai“⁴⁵. Todėl kitaip nei planavo iš pradžių, į paskutinį rinkinio *Калѣки перехожіе* tomą įtraukė ne tik didžiarusių, bet ir baltarusių bei „mažarusių“ giesmes.

„Lenkų klausimas“, dar toks švelnus įvadinėse šio folkloro rinkinio dalyse, visa jėga iškilo studijoje *Въ память Первоучителей Славянства* („Pirmiesiems slavų mo-

⁴⁵ [Безсонов] 1863с, XXV.

307 Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

6–7 pav. Piotro Bezsonovo parengto folkloro šaltinio – liaudies giesmių rinkinio *Калѣки перехожіе* (*Elgetos giesmininkai*) pirmojo tomo (Maskva, 1861) antraštinis lapas ir iliustracija greta. Piešinio ir litografijos „Калѣки перехожіе, слѣпые пѣвцы съ повадыремъ, изъ Орловской губерніи“ („Elgetos neregiai giesmininkai iš Orlovo gubernijos ir jų vedlys“) autorius – Nikolajus Korenevas (Николай Назарович Коренев, 1830–po 1863); 26,1 × 32,4 cm; VUB: Z6375

КАЛѢКИ ПЕРЕХОЖІЕ.

СБОРНИКЪ СТИХОВЪ

и

ИЗСЛѢДОВАНІЕ

П. ВЕЗСОНОВА.

Ты дай имъ свое святое имя:
Тебя будутъ поминати,
Тебя будутъ величати, —
Будутъ они сыты да и пьяны,
Будутъ и обуты и одѣты.

272

МОСКВА.
Въ Типографіи А. Семена.
1861.

ВОЛОДСКАЯ
ПУБЛИЧНАЯ БИБЛИОТЕКА

kytojams atminti“)⁴⁶ (žr. 8–10 pav.). 1863 m. gegužės 30 d. datuotame kūrinyje Bezsonovas teigė, kad Kirilo ir Metodijaus reikalas buvo ne tik raštijos, bet ir viso slavų švietimo reikalas, nes taip atsirado dvasinė slavų vienybė: į bendrą slavų reikalą buvo įtraukta daug Europos valstybių ir taip sukurtas slavų pasaulis („Славянскій миръ“)⁴⁷. Tačiau ilgainiui slavų vienybė blėso, nes kai kurios valstybės pateko į Katalikų Bažnyčios įtaką. Žinoma, jautriausias yra „lenkų klausimas“. Tik pačioje studijos pabaigoje įvardijo to meto aktualiją, taigi ir šio teksto rašymo kontekstą, – „lenkų maištą“, o kol kas samprotavo apie slavų pasaulį ir jo problemas kaip „mokslo pasaulio žmogus“, kuriam pabrėžtinai nerūpi politika („Пишущій эти строки совѣмъ не политическій писатель“)⁴⁸. Beje, deklaratyvus atsiribojimas nuo politikos (kad ir kaip tuo abejotume) būdingas visai Bezsonovo kūrybai. Tai buvo jo laikysena, poza.

Schema slavofiliška – vadinamąjį lenkų klausimą sukūrė patys Vakarai, norėdami susilpninti Rusiją, kad ši „savo pašonėje nuolat turėtų priešą“ („создавши ей постоянного врага при боку“)⁴⁹. Skaudu, kad tas priešas taip pat yra slavų tauta. Todėl Vakarai prilyginami blogiui („роль Запада – роль врага или зла“)⁵⁰, vaizduojami kaip monstras, kurio pagrindinis tikslas yra „ginklai ir pabūklai“ („весь его практическій смыслъ направленъ на оружіе и орудіе“)⁵¹. Kitaip tariant, Vakarai naudojami Lenkija kaip skydu (*vel* ginklu) prieš kitus slavus (pirmiausia Rusiją)⁵². Bezsonovas pripažįsta, kad lenkų civilizacija (kalba, mokslas, menas) yra labai išvystyti, tačiau lenkų tauta nėra tik ponai ir šlėkta. Tai ir paprasti žmonės, tikroji slavų tauta. Taip, ji egzistuoja, bet yra tik įrankis Katalikų Bažnyčios ir ponų rankose⁵³. Bet blogiausia, kad lenkai „mūsų Vakarų gubernijose sukūrė savitą Lenkiją“ („создавшее своего рода Польшу въ нашихъ Западныхъ губерніяхъ“)⁵⁴. Neneigia, kad lenkai yra istorinė slavų tauta, bet kartu ji ir kitokia, nes tarnauja Vakarams („Польша подвизалась во имя Запада, за его интересы, для его успѣховъ“)⁵⁵. Slavai visada aršiai kovėsi su Vakaramis, bet lenkai pasirinko kitą kelią: „они сошлись съ Западомъ, вступили съ нимъ въ сердечный союзъ и пріяженно приняли его къ себѣ, на свое лоно, въ свою вѣру, цивилизацію, въ свое просвѣщеніе, въ свое политическое устройство, въ свою жизнь, въ свою семью“ („jie suartėjo su Vakaramis, įstojo su jais į nuoširdžią sąjungą, draugiškai juos priėmė pas save, priglaudė prie savo krūtinės, supažindino su savo civilizacija, švietimu, politine sąranga, savo gyvenimu, šeima“)⁵⁶. Lenkai visada pasižymėjo „puolamuoju fanatizmu ir paliko kruvinus savo upatingo tikėjimo pėdsakus Lietuvoje, Baltojoje Rusijoje ir Ukrainoje“ („наступательнымъ фанатизмомъ и оставили кровавые слѣды своего исключительнаго вѣроисповѣданія въ Литвѣ, Бѣлой Руси и Украинѣ“)⁵⁷. Bezsonovui urač armaudu dėl Lietuvos, kuri „ilgai gyveno Stačiatikybės dvasia“ („Литва долго была объята духомъ Православія“)⁵⁸. Taigi Lenki-

46 [Безсонов] 1863a; [Безсоновъ] 1863b.

47 [Безсонов] 1863a, 4–5.

48 [Безсонов] 1863a, 122.

49 [Безсонов] 1863a, 32.

50 [Безсонов] 1863a, 34.

51 [Безсонов] 1863a, 35.

52 [Безсонов] 1863a, 39.

53 [Безсонов] 1863a, 42–43.

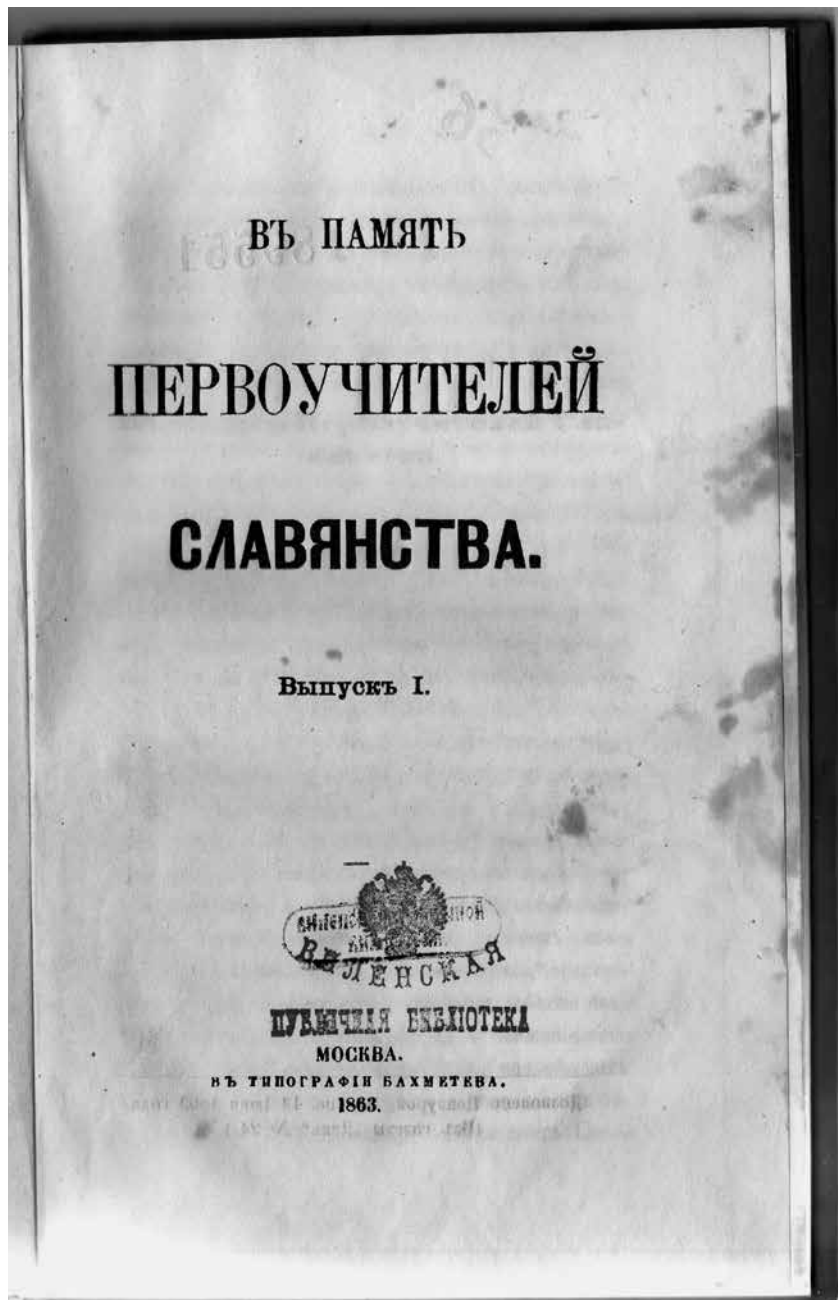
54 [Безсонов] 1863a, 44.

55 [Безсонов] 1863a, 45.

56 [Безсонов] 1863a, 48.

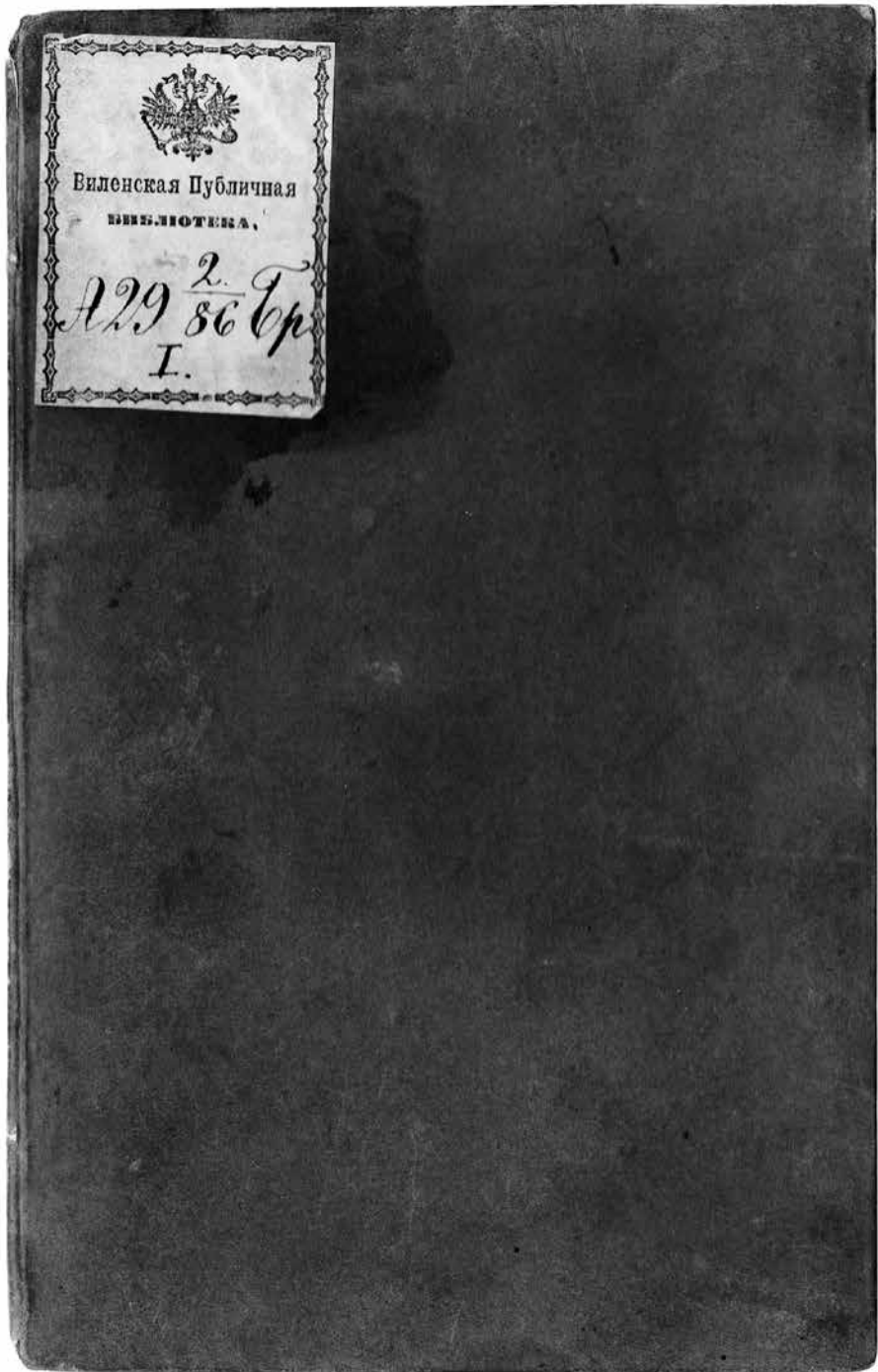
57 [Безсонов] 1863a, 51–52.

58 [Безсонов] 1863a, 51.

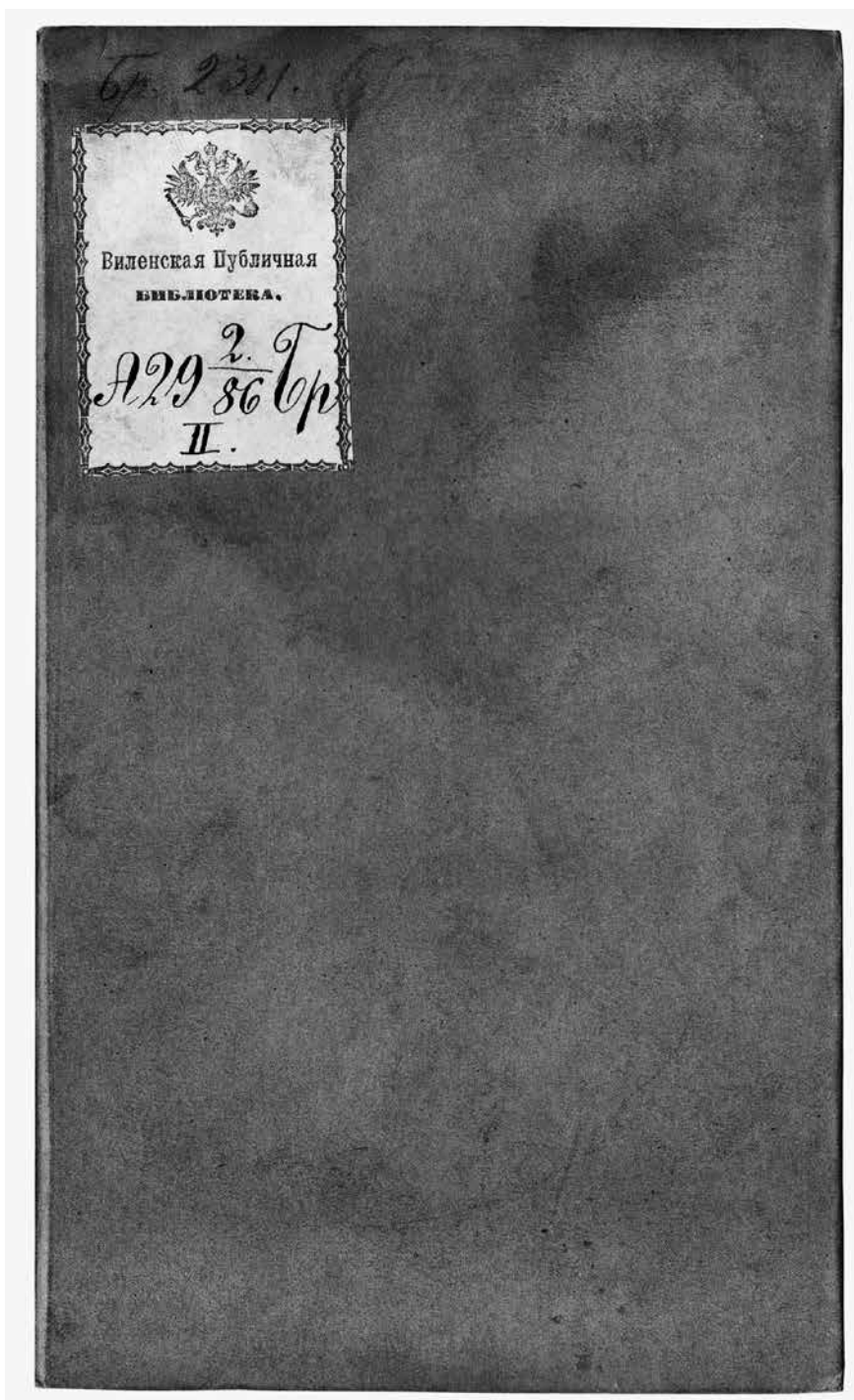

8–10 pav. Piotro Bezsonovo studijos *Въ память Первоучителей Славянства* (*Pirmiesiems slavų mokytojams atminti*) pirmojo tomelio antraštinis lapas ir pirmojo bei antrojo tomelio ketvirtieji viršeliai su senąja signatūra VVB; 25,0 × 19,5 cm; VUB: A29-2/86

- 311 Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

Виленская Публичная
Библиотека,
A29 $\frac{2}{86}$ Тр
I.

- 313 Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

ja – grobikiška šalis, ir ne tik tiesiogine prasme, nes ji užkariauja kitų tautų *dvasinį* pasaulį. Dėl šios priežasties Vakarų mėgdžiojanti lenkų civilizacija prilyginama nuodams⁵⁹. Taigi Lenkija niekada nebus slavų reikalo nešėja, nes „ji pati savo noru save išbraukė iš švento palikimo“ („она сама добровольно исключила себя из священнаго наслѣдія“)⁶⁰. Kitaip tariant, lenkai yra bendro slavų reikalo išdavikai. Maža to, jie ne tik kad gyvena dėl Vakarų, bet dėl jų deda ir savo galvas („Одни Поляки, складывая головы въ общемъ дѣлѣ, но не для общей цѣли, дѣйствуя для Запада и во имя его цивилизаціи“)⁶¹. Kaip pavyzdį mini „talentingą“ („дорovitѣйшій“) Adomą Mickevičių, kuris vyko į Konstantinopolį (Bezsonovo tekste – Stambulą), kad kartu su turkais pradėtų karą prieš slavus⁶². Vadinasi, lenkai yra slavai tik teoriškai, tik knygoje, mokslo veikaluose. Visi Bezsonovo tekstai labai emociingi, o šis yra č. Kalba visų didžiariusių vardu („мы, Великоруссы“)⁶³. Maža to, kaip teisėjas:

Мы примыкаемъ къ прочимъ Славянямъ братьямъ, соединяя свой голось съ ихъ практическимъ и строгимъ приговоромъ, а этотъ приговоръ гласить такъ: по собственной винѣ Поляковъ, Славянство невольнo и съ крайней горечью въ сердцахъ отрицаетъ ихъ, удаляетъ изъ среды, лишаетъ доли и наслѣдія⁶⁴.

Vertimas

Mes prisijungiame prie kitų brolių slavų, savo verdiktu paremiame praktišką ir griežtą jų nuosprendį, o jis yra toks: dėl pačių lenkų kaltės slavų pasaulis prieš savo valią ir su didžiausia širdgėla juos izoliuoja iš savo aplinkos ir atima jų palikimo dalį.

Ir tik tada pamatome tikrąją „tokios teksto dvasios priežastį“ – daugiau negu sukėtusį 1863–1864 m. sukilimą. Bezsonovas dabar ir visai atviras – lenkai dėl slavų pasaulio išdavystės turėjo atgailauti, o jie pasielgė priešingai – sukilo. Tačiau ir tam randa paaiškinimą – tos tautos esmė (kitai nei kitų slavų) yra nuolatinis noras užimti svetimas teritorijas („Да, вопреки коренному свойству Славянъ, она всегда искала подняться и стать на ноги захватомъ“)⁶⁵. Būdamą Rusijos sudėtyje, Lenkija turėjo subręsti ir tapti „žmoniška“ (nes rusų tautos atitikmuo ir yra žmoniškumas, kuris plaukia iš jų vidaus), tačiau taip neįvyko. Ir čia pat – keturios išvados. Pirmą, Lenkijos valstybingumas – jau praeitis, ir visiems laikams („Польша какъ Государство – исчезла безвозвратно“)⁶⁶. Antra, Lenkija dar neprarasta, nes yra lyg dvi Lenkijos – bajorija („Польское Общество“) ir lenkų liaudis („Польскій народъ“), kuriai Rusija ir yra artimiausia. Jeigu lenkų bajorija susijungtų su savo liaudimi, ji dar galėtų

59 [Безсонов] 1863a, 79.

60 [Безсонов] 1863a, 81.

61 [Безсонов] 1863a, 85

62 [Безсонов] 1863a, 87–88. Akivaizdu, kad nepaisant Mickevičiaus „išdavystės“, jo poetinį talentą gerbė. Tam įrodymas ir šie žodžiai: „да прольеть Богъ миръ въ его

озлобленную душу“ („lai Dievas atneš ramybę jo įsiaudrinusiai sielai“), žr. [Безсонов] 1863a, 87–88.

63 [Безсонов] 1863a, 90.

64 [Безсонов] 1863a, 91.

65 [Безсонов] 1863a, 93.

66 [Безсонов] 1863a, 98.

tapti rusų pasaulio dalimi. Tačiau tai neįmanoma, nes skirtis tarp bajorijos ir liaudies yra didžiulė: „не только въ Литвѣ, но дажѣ въ областяхъ и собственной Польши, простой народъ называетъ повстанцевъ *Ляхами* и *Поляками*, совершенно выдѣляя себя изъ родства съ ними“ („ne tik Lietuvoje, bet ir pačioje Lenkijoje paprasta liaudis sukilėlius vadina *liachais* ir *poliakais*, visiškai atsiribodami nuo giminytės su jais“)⁶⁷. Taigi vienintelė viltis yra liaudis, kurios slaviška savimonė atbus, ji nusigręš nuo bajorijos, taigi ir nuo Vakarų, ir grįš į slavų pasaulį, kuriam istoriškai ir priklauso. Trečia, lenkai savo liaudį naudoja kaip priemonę savo tikslams pasiekti ir taip ją demoralizuoja, atitolina nuo kitų slavų. Kaip tik tokia Lenkija ir patinka Vakarams, todėl jie ir palaiko jos valstybingumo siekį. Ketvirta, Bezsonovas duoda šios problemos sprendimo variantą („Итакъ вотъ что *должно быть*“)⁶⁸. Formulė paprasta – lenkų tauta nusipelnė geresnės dalios, todėl Rusijos valstybės uždavinys lenkų liaudį suartinti su rusų liaudimi, o per juos – ir su visomis slavų pasaulio tautomis („а чрезъ то съ прочими народами Славянскими и всѣмъ Славянствомъ“)⁶⁹. Tik tada atgims tikroji, slaviška, lenkų tautos prigimtis.

Anot Bezsonovo, Lenkijos klausimas Rusijai yra gyvenimo ir mirties klausimas („вопросъ Польскій есть для Руси вопросъ жизни или смерти“)⁷⁰. Apskritai slavų dvasinio, protinio ir moralinio pasaulio, išlikimo ir civilizacijos, klausimas⁷¹. Kitaip tariant, klasikinė „būti ar nebūti“ problema („судьба быть или не быть“)⁷². Nes prisidengę Lenkija Vakarai braunasi į pačią slavų širdį („что вводитъ его въ самое сердце Славянства“)⁷³. Pietų slavai pasirodė esą labai stiprūs, todėl pasirinkta pati silpniausia, tačiau labiausiai Vakarams pasišventusi (tiek siela, tiek kūnu) slavų grandis – Lenkija⁷⁴. Taigi „lenkiškais drabužiais persirengę“ Vakarai veržiasi į Rusiją ir todėl ši turi gintis, t. y. prieš savo valią įsivelti į „priešiškus santykius“ („ибо, когда нападетъ злодѣй, самая оборона получаетъ видъ враждебнаго столкновения“)⁷⁵.

Tačiau kad ir ką svarstyty, Bezsonovas vis grįžta prie jautriausio klausimo, prie aktualijos, – sukilimo. Kalba visos Rytų Europos slavų ir Rusijos – „svarbiausio slavų atstovo“ („Русь какъ главный представитель Славянства“)⁷⁶ – vardu. Sukilimas – tai „maištas“ („мятежь“, „смута“) ir slavų pasaulio išdavystė⁷⁷. Tačiau kartu tai ir pasikėsinimas į politinę Rusijos sąrangą, todėl pateisina vyriausybės nusistatymą sukilimą malšinti visomis priemonėmis, kokias tik turi galinga valstybė⁷⁸. Didžiuojasi, kad Rusija parodė ištvėrmę, nepasidavė, ir tai suvienijo pačius rusus⁷⁹. Ypač didelę neapykantą rodo vienam svarbiausių sukilimo ramsčių – Katalikų Bažnyčiai. Ir šiame kontekste pirmą kartą atvirai (tiesmukiškai) išsako savo požiūrį į Žemaitiją (Lietuvą):

67 [Безсонов] 1863a, 99.

68 [Безсонов] 1863a, 103.

69 [Безсонов] 1863a, 104.

70 [Безсонов] 1863a, 106.

71 [Безсонов] 1863a, 108.

72 [Безсонов] 1863a, 109.

73 [Безсонов] 1863a, 114.

74 [Безсонов] 1863a, 114.

75 [Безсонов] 1863a, 115.

76 [Безсонов] 1863a, 120.

77 [Безсонов] 1863a, 120.

78 [Безсонов] 1863b, 125.

79 [Безсонов] 1863b, 127.

Какая ни будь Жемоть или Жмудь, не только не доросшая до государства, но не развившаяся и самобытнымъ народомъ, остающаяся лишь племенемъ, породю, расою, занимает одно изъ первыхъ мѣстъ на аренѣ и принимается въ политическія соображенія не только у повстанцевъ, но и цѣлыхъ государствъ Европы, потому только, что у ней есть свое мнѣніе, воспитанное ксендзами, сформировавшееся упорствомъ невѣдѣнія, взятое орудіемъ возстанія⁸⁰.

Vertimas

Kažkokia ten Žemaitija ar Žmudija, kuri ne tik kad yra nepriaugusi iki valstybės, bet ir neišaugusi iki savarankios tautos; kuri tėra tik gentis, tik padermė, tik rasė, šioje arenoje užima vieną svarbiausių vietų ir yra politinių debatų dalykas. Ir ne tik tarp sukilėlių, bet ir daugybėje Europos valstybių. Ir taip yra tik todėl, kad ji turi savo nuomonę, kurią išugdė kunigai ir kuri savo ruožtu išsirutuliojo iš tamsaus užsispyrimo, o į viešumą ją iškėlė sukilimo ginklas.

Paskutiniuose studijos *Въ память Первоучителей Славянства* puslapiuose Bezsonovo emocijos pasiekė kulminaciją, nes, jo žodžiais tariant, yra „visos kitos“ slavų tautos ir yra „ураpinga“ slavų tauta – rusai (didžiarusiai): „Мы не просто Русские люди, какъ простой народъ Польскій или другой подобный изъ Славянства Западнаго, утратившій свое государство“ („Mes nesame paprasti rusų žmonės, kaip paprasti lenkų žmonės ar kiti panašūs vakarų slavų žmonės, kurie prarado valstybę“); rusai „yra vieningos Rusijos valstybės nariai“, kuriuos savo valia sujungė šventa jiems priesaika („члены единого Русскаго государства, добровольно соединенные самою священной для насъ присягою“)⁸¹. Kitaip nei lenkams, didžiarusiams nereikia „apsimetinėti valstybe“⁸². Todėl jie ir turi vesti slavus į kovą su Vakaraais ir išspręsti vadinamąjį lenkų klausimą⁸³. Rusija nenorėjo karo, bet Vakaraai jį išprovokavo („Насъ вызвали въ тяжбу“)⁸⁴. Kova tuo labiau turi prasmę, nes tiek Lenkija, tiek Vakaraai reiškia pretenzijas į Lietuvą, Baltąją ir Raudonąją Rusias. Bezsonovas tiki švento karo (ne tik civilizacine, bet ir tiesiogine prasme) prieš Vakarus sėkme, nes už rusų pečių jau ne tik Stačiatikių Bažnyčia ir Dievas, bet ir visa rusų tauta („мы выходимъ не только какъ общество, но и какъ народъ“)⁸⁵.

Šiems kūriniams, ypač paskutiniajam (retai cituojamam, veikiau necituojamam, lyg išnykusiam laike), tiek daug vietos skyrėme todėl, kad galima spėti, jog kaip tik jie tapo savita vizitine kortele Bezsonovą pakviesti į Vilnių. Maža to, jis buvo tokia svarbi figūra Rusijos mokslo pasaulyje (bent taip atrodė žvelgiant iš Vilniaus), kad jo atvykimas į ŠVK buvo prilygintas Dievo įgaliotam gelbėtojiui žemėje – Mesijui. Bezsonovas buvo pakviestas VŠA globėjo Kornilovo iniciatyva, Vilniaus generalgubernatoriui Michailui Muravjovui (Михаилъ Николаевичъ Муравьевъ, 1796–1866) pritarus („Съ вѣдома Графа Муравьева“)⁸⁶. Prieš tai tiek Kornilovas, tiek Muravjovas gavo žymiau-

80 [Безсонов] 1863b, 132–133.

81 [Безсонов] 1863b, 144.

82 [Безсонов] 1863b, 189.

83 [Безсонов] 1863b, 198.

84 [Безсонов] 1863b, 231.

85 [Безсонов] 1863b, 231.

86 Kornilovas 1865-08-10, 178v.

sių Maskvos slavofilų rekomendacijas⁸⁷. Kornilovo ir Bezsonovo susirašinėjimas dėl perkėlimo į Vilnių prasidėjo dar 1864 m. pavasarį⁸⁸. Derybos vyko ilgai, nes tuo pat metu Bezsonovo bičiulis (taip pat slavofilas) kunigaikštis Vladimiras Čerkaskis (Владимир Александрович Черкасский, 1824–1878) jį kvietė persikelti į Varšuvą ir dalyvauti naujai įsteigto Lenkijos Karalystės reikalų komiteto („Комитетъ по дѣламъ Царства Польскаго“) veikloje⁸⁹. Studija *Въ память Первоучителей Славянства* rodo, kad Bezsonovas jau buvo gana gerai išsilinęs į vadinamąjį lenkų klausimą, taigi tiko darbui komitete, kurio uždavinys buvo nurodyti būtinas politines reformas Lenkijos Karalystėje po 1863–1864 m. sukilimo. Tai rodo ir Dolbilovo cituojamas Rusijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – RNB RS) saugomas 1864 m. sausio 5 d. Bezsonovo laiškas Čerkaskiui, kuriame jis išdėstė savo projektą, o pritarimą šiam pateikė vos ne kaip svarbiausią sąlygą prisijungti prie reformatorių komandos Varšuvoje (iš tikrųjų tai tebuvo rafinuotas atsisakymas).

Tuo metu Rusijos imperijai svarbiau ne Lenkijos Karalystės, o ŠVK surusinimas – tokia esminė mintis projekto, kuri laiške įvardijo kaip „Rusios grąžinimą Rusiai“ („но вернули бы тем самую Русь к Руси“)⁹⁰. Anot Bezsonovo, tai galima padaryti tik sukūrus mokslo ir švietimo įstaigų sistemą – pradedant universitetu (su ypač stipriomis istorijos ir filologijos katedromis) ir baigiant pradinėmis mokyklomis; sistemą, kuriai vadovautų žymiausi rusų slavistai, jo žodžiais tariant, – tam reikalui būtų sutelkta „*nuoširdi profesūra*“ („созданіе сердечной профессуры“)⁹¹. Kitaip nei vietos valdininkai, protingieji rusų mokslininkai niekada tiesmukiškai neatsisakytų Lenkijos ir Lietuvos valstybės palikimo ir taip palengva „paverstų lenkus slavais“ („обрати[тъ] поляков в славян“)⁹². Žinoma, esminė sąlyga šioje sistemoje būtų rusų kalbos viršenybė visuose lygmenyse:

наводнение букварями, молитвенниками, Евангелиями, Псалтырями, начальными церковными историями и катехизисами, с прибавкою кое-где элемента польского, малорусского или белорусского в первоначальном обучении, с тем чтобы выше оно уже тянуло все к русскому единству⁹³.

Vertimas

užtvindymas [rusiškais] elementoriais, maldaknygėmis, evangelijomis, psalmynais, senoviniais bažnytiniais pasakojimais ir katekizmais, bet kai kur pradiniam mokyme pridedant lenkiško, mažarusiško arba baltarusiško elemento, tam, kad aukštesniame [mokyme] visa tai trauktų link rusiškos vienybės.

Projektas apskritai padėtų sustiprinti dėl sukilimo malšinimo krašte nukentėjusį rusiškumą („консолидация русскости“) – ne tik „Rusia būtų grąžinta Rusiai“, bet

87 Долбилов 2010, 551.

88 Долбилов 2010, 551.

89 Долбилов 2010, 224.

90 Cit. iš: Долбилов 2010, 224. Čia ir toliau šis laiškas cituojamas ne senąja ortografija, o taip, kaip pateikta antriniame šaltiny-

je (pirminis šaltinis šio straipsnio autorei nebuvo prieinamas).

91 Cit. iš: Долбилов 2010, 224.

92 Cit. iš: Долбилов 2010, 224.

93 Cit. iš: Долбилов 2010, 224–225.

ir užkirstas kelias baltarusių ir ukrainiečių separatizmui, kuris po Lenkijos pralaimėjimo turi visas sąlygas augti. Taigi laiškas-projektas rodo du dalykus: pirmą, Bezsonovas buvo tvirtai apsisprendęs rinktis ne Varšuvą, o Vilnių; antra, turėjo nusibrėžęs esmines veiklos ŠVK programos gaires. Atvykęs kaip tik ta kryptimi ir dirbo.

Taigi iš pirmo žvilgsnio susidaro vaizdas, kad Bezsonovas priklausė tai posukiliminei rusų atvykėlių grupei, kuri atkeliavo ne iš materialiu, o iš patriotinių paskatų, t. y. noro „pasitarnauti tautiniam rusų reikalui“ (juolab tai rodo mokslinis ir visuomeninis įdirbis). Tarp tokių tradiciškai minimi VŠA darbuotojai, vadinamasis pedagogų būrelis. Pirmiausia tai Bezsonovo kurso draugas Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultete bei kolega Sinodo spaustuvėje, Maskvos slavofilų rato žmogus, VŠA Kauno gubernijos liaudies mokyklų inspektorius, aršus katalikybės priešininkas Nikolajus Novikovas (Николай Николаевич Новиков, 1819–po 1886)⁹⁴. Prie ryškiausių to meto rusų tautinio reikalo patriotų reikėtų priskirti ir „rusifikacijos entuziastą“, aršų kovotoją su „lotynizmu“ (katalikybe)⁹⁵, valdininką ypatingiems pavedimams prie Vilniaus generalgubernatoriaus ir 1865 m. vasario 27 d. sudarytos Komisijos Vilniaus senienų muziejaus eksponatams sutvarkyti („Комиссія для разбора предметовъ, находящихся въ Виленскомъ музеемъ древностей“; toliau – KVSMES) raštvedį Aleksandrą Račinskį (Александр Викторович Рачинский, 1826–1877). Vargu ar anksčiau su šiuo valdininku Bezsonovas buvo pažįstamas, tačiau netiesioginių sąlyčio taškų turėjo – abu yra domėjosi serbų ir bulgarų (ypač šių) kalbomis ir kultūra, abu buvo aistringi senų rankraščių medžiotojai. Chrestomatiniu Račinskio biografijos faktu tapo per ekspedicijas po ŠVK rasti Avraamkos ir Supraslio metraščiai⁹⁶. Svarbi figūra Vilniuje buvo ir dešinioji Kornilovo ranka – VŠA inspektorius Vasilijus Kulinas (Василий Петрович Кулин, 1822–1900), Vyriausiojo pedagoginio instituto Sankt Peterburge auklėtinis, literatas, istorikas, skaitinių knygos liaudies mokykloms autorius, vienas pagrindinių kirilikos įvedimo entuziastų. Rašinius iš Vilniaus, paprastai pasirašytus pseudonimu *Rusas* (rus. *Русский*), siuntė tiek Michailo Katkovo (Михаил Никифорович Катков, 1818 *vel* 1817–1887) laikraščiui *Московскія вѣдомости* (*Maskvos žinios*) ir šio leidinio priedui *Современная лѣтопись* (*Nūdienos kronika*), tiek Ivano Aksakovo (Иван Сергеевич Аксаков, 1823–1886) laikraščiui *Дѣнь* (*Diena*)⁹⁷. Kaip ir Bezsonovas, Novikovas, Račinskis ir Kulinas nebuvo tipiški ŠVK valdininkai. Tai rodo net ir tai, kad postus Vilniuje turėjo gana trumpai (išskyrus Kuliną).

Ir vis dėlto su vadinamuoju pedagogų būreliu Bezsonovas artimiau nesusibičiavo, palaikė tik formalius, o ilgainiui net ir priešiškus santykius⁹⁸. Visai kitaip klos-

⁹⁴ Комзолова 2004, 122; Комзолова 2005, 244, 252; Staliūnas 2007, 238–239, 241, 255–263 ir kt.; Staliūnas 2009, 112–113, 335, 402–404, 406–414 ir kt.; Долбилов 2010, 275, 306, 352, 353 ir kt.
⁹⁵ Комзолова 2004, 122–123; Долбилов 2010, 272, 298–308.
⁹⁶ Griškaitė 2006, 38–39; Комзолова 2004, 122.
⁹⁷ Комзолова 2004, 124, 126–127; Staliūnas 2007, 170, 235–236, 253, 265, 277–278 ir kt.;

Staliūnas 2009, 373–375, 397, 399–400, 419 ir kt.; Долбилов 2010, 198, 524, 548.

⁹⁸ Egodokumentinėje literatūroje šis sambūris dar vadinamas „kulinistais“ arba „kaufmanistais“. Gero vardo neturėjo ir dėl Kornilovo namuose Antakalnyje rengiamų vakarų, kuriuose buvo ne tik diskutuojama, bet ir dainuojamos rusiškos dainos, išgėrinėjama. Daugiau apie tai žr. Долбилов 2010, 908 (121).

tėsi santykiai su de Pulė, kuris taip pat save įvardijo kaip kraštutinės ŠVK depolonizacijos priešininką. Kaip antai buvo prieš masinį prievartinį valstiečių katalikų vertimą į stačiatikybę. Pačios ŠVK rusinimo idėjos nekvestionavo:

Край долженъ вынести историческія болѣзни и до извѣстной степени поплатиться за прегрѣшенія предковъ. Эти злополучные предки думали, что свѣтъ идетъ къ нимъ съ запада, и вышли ему на встрѣчу. Потомки убѣдились въ противномъ, въ томъ именно, что жизненное ихъ солнце свѣтитъ не въ Краковъ и Варшавъ, а въ Москвѣ и Петербургѣ. Русскій міръ имѣетъ свои горы, равнины и долины. Сѣверо-Западный край на долго осужденъ занимать юдольное положеніе, которое позже другихъ будетъ освѣщаться яркими лучами русскаго солнца. Что дѣлать! Но отчаяваться еще нечего: русское солнце все-таки прогрѣетъ здѣшнюю тернистую почву, брошенныя въ нея зерна возрастутъ добрымъ посѣвомъ и дадутъ все же добрый русскій плодъ, хотя и отличный отъ того, который вырѣвается въ Великой и Малой Россіи. Трудная, великая задача! Работа, сильная лишь мифическомъ⁹⁹ титанамъ! Но вѣдь и сила велика у того народа, который призванъ для подобной работы! Умѣстно ли отчаяніе?..¹⁰⁰

Vertimas

Kraštas turi išsigydyti istorines ligas ir iki tam tikro laipsnio sumokėti už protėvių nuodėmes. Šie nelemti protėviai manė, kad šviesa jiems sklinda iš vakarų, ir puolė jiems į glėbį. Palikuonys įsitikino, kad reikėjo elgtis priešingai, tai yra, kad jiems gyvybiškai svarbi saulė šviečia ne Krokuvoje ir Varšuvoje, o Maskvoje ir Sankt Peterburge. Rusų pasaulis turi savo kalnus, savo lygumas ir savo slėnius. Šiaurės Vakarų Kraštas ilgam yra pasmerktas varganam gyvenimui, jis vėliau nei kiti kraštai bus apšviestas ryškiais rusų saulės spinduliais. Bet ką padarysi! Nors, tiesą sakant, nereikia liūdėti, nes rusų saulė galop vis dėlto sušildys šią varganą žemę, o joje pasėti grūdai taps derlingu pasėliu ir ilgainiui subrandins gerą rusišką vaisių, nors ir ne tokį, koks noksta Didžiojoje ir Mažojoje Rusijoje. Tai sunkus ir didis uždavinys! Darbas, kurį gali pakelti tik mitologiniai titaniai! Bet juk didi ir jėga tautos, kuri yra pašaukta daryti gerus darbus! Tad ar dera pulti į neviltį?..

Tačiau rusinimas turi vykti ne fanatiškai, ne beatodairiškai, ne per religiją, o per kultūrą („Но борьба не то же, что вражда, фанатическая, слѣпая ненависть не только къ личности врага, но и ко всему, что носить его имя, что принадлежить ему“)¹⁰¹. Puiki priemonė tam yra literatūra, kurios funkcija – padėti ŠVK administracijai diegti vadinamuosius rusiškus valstybingumo pradus („Литературное дѣло въ здѣшнемъ краѣ должно имѣть только служебное значеніе, помогая правительству и администраціи края въ дѣлѣ его обрусѣнія“)¹⁰². Turint galvoje literatūrinės krašto tradicijas ir dar gyvą atmintį apie Vilniaus universitetą, rusakal-

⁹⁹ Sic!

¹⁰⁰ [Пуле] 1867b, [be puslapių numeracijos].

¹⁰¹ [Пуле] 1866b, [be puslapių numeracijos].

¹⁰² [Пуле] 1866a, [be puslapių numeracijos].

Apie tai taip pat žr. Миловичовъ 1914, 27–29; Комзолова 2004, 130–131; Долбилов 2010, 285, 377.

bė literatūra turi būti ypač kokybiška, kad ilgainiui galėtų nukonkuruoti lenkišką ir žydišką. Anot Aleksandro Milovidovo (Александр Иванович Миловидов, 1864–1916), savo pažiūromis de Pulė buvo daugiau zapadnikas negu slavofilas¹⁰³. 1866 m. pradžioje su Bezsonovo rekomendacija pakviestas į Vilnių (iš pradžių dirbo VŠA inspektoriumi, padėjo „tvarkyti“ VSM, atliko įvairius archyvinčius ir archeografinius darbus)¹⁰⁴, netrukus tapo laikraščio *Виленскій вѣстникъ* redaktoriumi¹⁰⁵ ir kartu su savo bičiuliu šio leidinio puslapiuose stojo į atvirą kovą su Kornilovu bei jo vadovaujamu vadinamuoju pedagogų būreliu. Bendrystės būta didelės, nes Bezsonovui, jau išsiųstam iš Vilniaus, de Pulė ne tik suteikė tribūną laikraščio *Виленскій вѣстникъ* puslapiuose, bet ir nuolat ragino baigti ir skelbti šiandien žinomiausią jo veikalą *Бѣлорусскія пѣсни, съ подробными объясненіями ихъ творчества и языка, съ очерками народнаго обряда, обычая и всего быта (Baltarusių dainos, išsamiai išaiškinant jų kūrybą ir kalbą, apžvelgiant jų apeigas, papročius ir visą buitį)*¹⁰⁶ (žr. 11 pav.). Neatsitiktinai knygos pratarinėje Bezsonovas jį vadina draugu ir bendraminčiu („дорогой другъ нашъ М. Ф. Де-Пуле, дѣлившій съ нами всю дѣятельность“)¹⁰⁷. Vilniuje de Pulė subrandino ir kelis reikšmingus kūrybos darbus, kaip antai: 1866–1867 m. parašė ir išspausdino biografinę apybraižą apie Charkivo laikų bičiulį poetą Ivaną Nikitiną (Иван Саввич Никитин, 1824–1861)¹⁰⁸ (po poros metų Vilniuje išleido jo kūrybos rinktinę) ir parengė studiją apie paskutinį Lenkijos ir Lietuvos karalių *Станиславъ-Августъ Понятовскій въ Гроднѣ и Литва въ 1794–1797 годахъ (Stanislovas Augustas Poniatovskis Gardine ir Lietuva 1794–1797 metais)*¹⁰⁹. Šiame Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos archyvo dokumentais paremtame ir tais pačiais metais kaip ir knyga *Бѣлорусскія пѣсни* išleistame darbe de Pulė savo ruožtu viešai dėkoja savo bičiuliui Bezsonovui (!)¹¹⁰. Knygai apie Stanislovą Augustą būtina atskira analizė (išsamus straipsnis), todėl ši kartą apsisistosime tik prie gana savitos jos pratarinės (rašyta Poltavoje 1871 m. lapkričio 14 d.).

Nors iš pat pradžių de Pulė save įvardija kaip polemiką mėgstantį istoriką, visai nepuola (nors ir žada) diskutuoti su vos prieš metus pasirodžiusios monografijos *Послѣдніе годы Рѣчи-Посполитої (Paskutiniai Žečpospolitos metai)* autoriumi Nikolajumi Kostomarovu (Николай Иванович Костомаров, 1817–1885) (taip pat Charkivo universiteto auklėtiniu)¹¹¹. Daug labiau jį domina „nesena praeitis“ („по отношенію къ событіямъ недавняго прошлаго“)¹¹². Tačiau ne tiek 1863–1864 m. sukilimas, kiek tai, kas buvo jam pasibaigus. Kitaip tariant, XVIII a. įvykiams skirtos knygos pratar-

103 Миловидовъ 1914, 27.

104 Каплин 2010b, 30.

105 Nuo laikraščio *Виленскій вѣстникъ* 1866 m. Nr. 230 (lapkričio 1 d.) iki Nr. 262 (gruodžio 2 d.) de Pulė redaktoriaus pareigas ėjo laikinai (pasirašinėjo: „За редактора М. де-Пуле“). Tačiau nuo Nr. 363 (gruodžio 13 d.) buvo paskirtas oficialiu redaktoriumi (pasirašinėjo: „Редакторъ М. де-Пуле“).

106 [Безсонов] 1871a.

107 [Безсонов] 1871b, XIX.

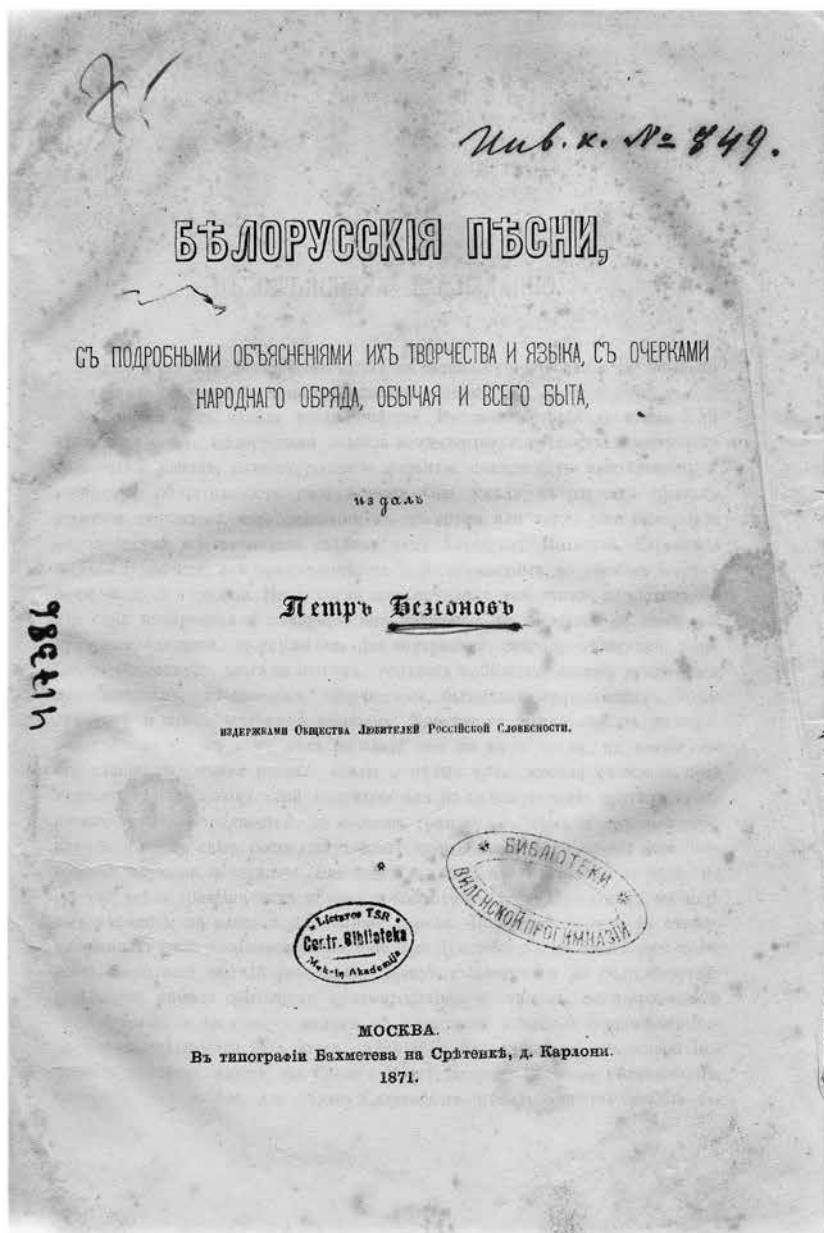
108 [Пуле] 1867a.

109 [Пуле] 1871b.

110 [Пуле] 1871a, [I], III.

111 [Костомаров] 1870.

112 [Пуле] 1871a, II.

11 pav. Žinomiausio Piotro Bezsonovo veikalas *БѢЛОРУССКІЯ ПѢСНИ, съ подробными объясненіями ихъ творчества и языка, съ очерками народнаго обряда, обычая и всего быта* (Baltarusių dainos, išsamiai išaiškinant jų kūrybą ir kalbą, apžvelgiant jų apeigas, papročius ir visą buitį, Maskva, 1871) antraštinis lapas. Anksčiau knyga priklausė Vilniaus berniukų progimnazijai (nuo 1868 m. – Vilniaus 2-oji realinė berniukų gimnazija); 24,0 × 16,0 cm; LMAVB: 612670

- 321 Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

mėje aptaria ne dalyko istoriografija, o sudėtingus VŠA tarnybinius santykius XIX a. 7 dešimtmetyje. Autoriaus pasirinkimas juolab keistas, nes tas problemas gvildeno anksčiau – tiek Vilniaus, tiek Sankt Peterburgo periodinėje spaudoje (1867–1868 m.). Tačiau pats tokią neįprastą pratarbę aiškina paprastai – anuomete „gyvenamąja vieta ir veiklos pobūdžiu“ („мѣстомъ и родомъ дѣятельности его автора“)¹¹³. Anot de Pulè, pustrėčių Vilniuje praleistų metų jis atidavė pedagoginiam ir literatūriniam darbui („педагогической и литературной¹¹⁴ дѣятельности“)¹¹⁵. Prie vadinamojo pedagogo būrelio aptarties prieina subtiliai – kaip istorikas argailestauja, kad rašydamas knygą *Станиславъ-Августъ Понятовскій въ Гроднѣ и Литва въ 1794–1797 годахъ* tik labai trumpai galėjo pasinaudoti archyvine medžiaga (1867 m. liepą–rugėjį), nes prieiga prie Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos archyvo buvo palikta tik vidiniam aukščiausių VŠA valdininkų naudojimui. Išimtis padaryta generolui Vasilijui Ratčiu (Василий Федорович Ратч, 1816–1870), kuris tuo metu rašė knygą *Свѣденія о польскомъ мятежѣ 1863 года въ Сѣверо-западной Россіи (Žinios apie lenkų maištą Šiaurės vakarų Rusijoje)*¹¹⁶. Anot de Pulè, generolui istoriniai dokumentai tikrai buvo reikalingi, ko negalima pasakyti apie pedagoginę administraciją („которой они ни на что не были нужны и ни для чего не пригодились“)¹¹⁷. Tačiau istorija su Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos archyvu buvo tik pretekstas aptarti padėtį, su kuria tada susidurdavo į ŠVK atvykę rusai „idealistai“ – kaip tik tokiems save ir priskiria de Pulè. Taigi jie atvykdavo manydami, kad čia jų laukia tik „rami kultūrinė taikdariška veikla“ („предстояла дѣятельность спокойная, культурная, умиротворяющая“)¹¹⁸, nes „maištas“ numalšintas, o valstiečiai gavo žemės. Tačiau kaip tik „taikdariškumo“ de Pulè (suprask, ir Bezsonovas) Vilniuje ir nerado. Priešingai, rado ore tvyrančią didžiulę įtampą („Но, вмѣсто этого, пришлось встрѣтить вражду самую жгучую, видѣть явленія диковинныя!“)¹¹⁹. Palikdamas nuošalėje visas kitas VŠA veiklos sritis, de Pulè aptaria tik jam artimiausią – literatūrinę. Konkrečiai – kraštutinę priešiška nusiteikusių „brolių rašytojų mokyklą“; mokyklą, kurios indėlis į rusų literatūrą vargu ar jai atneš daug garbės¹²⁰. Įvardija ir tris svarbiausius jos atstovus: laikraščio *Виленскій вѣстникъ* redaktorių, būsimą Maladečinos mokytojų seminarijos direktorių Aleksejų Zabeliną (Алексей Иванович Забелин, 1822–1900), velionį Ratčių ir prieš kelis mėnesius taip pat mirusį laikraščio *Вѣстникъ Западной Россіи (Vakarų Rusijos naujienos)* redaktorių Ksenofontą Govorskį (Ксенофонт Антонович Говорский, 1811–1871). Slavofilais ir patriotais pasivadinusių „rašto brolių“ idėjas ir veiklą (vartoja žodį „teroras“) tiek prieš vietos gyventojus (lenkus ir žydus), tiek prieš į ŠVK atvykusius kitaip galvojančius tautiečius („своихъ, русскихъ“) de Pulè vadina ne tik klaidingomis, bet ir „laukinėmis“ („Дикія

113 [Пуле] 1871a, II.

114 Sic!

115 [Пуле] 1871a, II.

116 [Ратч] 1867; [Ратч] 1868. De Pulè nemini, kad Ratčiu buvo suteikti ne tik visi dokumentai, bet ir teisė dalyvauti sukilėlių tardymoose, žr. Мосоловъ 1898, 196–197.

117 [Пуле] 1871a, II].

118 [Пуле] 1871a, II.

119 [Пуле] 1871a, II.

120 [Пуле] 1871a, III.

идеи“)¹²¹. Nes vadinamasis lenkų klausimas¹²² gali būti išspręstas tik atidžiai, remiantis logiškais faktais, analizuojant rusų ir lenkų santykius praeityje; kitaip tariant, tokiu būdu, kurį Ratčio ir jo bendraminčių partija lengvai apkaltintų polonofilija ir net rusų tautinių pradų išdavyste¹²³.

Knygos *Станиславъ-Августъ Понятовскій въ Гроднѣ и Литва въ 1794–1797 годахъ* pratarėje de Pulė nurodo ir dar vieną (greta Bezsonovo) bendramintį – unitų šventiko sūnų, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos ir Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos auklėtinį¹²⁴, Gardino gimnazijos geografijos ir gamtos mokytoją, Gardino gubernijos statistikos komiteto narį Jevgenijų Lopusinskį (Евгений Афанасьевич Лопушинский, ~1829–1912)¹²⁵. Šis medaliu „Už 1863–1864 metų sukilimo numalšinimą“ apdovanotas Gardino gubernijos gyventojas į Muravjovo ir Kaufmano rusifikacijos metodus tikrai žvelgė su didžiule neapykanta¹²⁶. Įsirašė ir į literatūros istoriją – kaip pirmo mokslinio darbo apie Edgarą Poe (1809–1849) rusų kalba autorius.

2.2. KORNILOVO ENTUZIAZMAS. Pirmuosius šešis mėnesius Vilniuje (VLAK pirmininku oficialiai paskirtas 1865 m. kovo 1 d.¹²⁷) Bezsonovas jautė didelį Kornilovo palaikymą, juolab kad gerai tvarkėsi VKSATS ir ypač gimnazijai prilygintoje Rabinų mokykloje:

Надо отдать полную справедливость
Безонову: онъ привелъ Раввинское училище и
Еврейскія школы въ Вильнѣ въ должный по-
рядокъ; занятія по археографической Комиссiи
получили серьезное направлѣние и продолжаются
весьма дѣятельно; сверхъ того, г. Безоновъ на-
ходить время для исполнѣнiя другихъ работъ¹²⁸.

Vertimas

Privalu pripažinti, kad Bezsonovas įvedė deramą tvarką Vilniaus rabinų ir žydų mokyklose; darbas Archeografijos komisijoje įgijo rimtą kryptį ir vyksta gana aktyviai. Maža to, ponas Bezsonovas randa laiko atlikti kitus darbus.

„Kiti darbai“ – tai pirmininkavimas KVSMES ir konfiskuotos Narbuto bibliotekos pervežimas iš Šiaurių į Vilnių. Žvelgiant iš dabarties – tai tamsiausias vilnietiškos Bezsonovo biografijos epizodas. Bet apie tai buvo rašyta¹²⁹. Apskritai tada dar tik

121 [Пуле] 1871a, III.

122 De Pulė labai taikliai nusakė lenkų ir rusų konflikto (nesantaikos obuolio) esmę: „*Нашъ западный край, наши западныя губернии, которыя поляки считали и продолжаютъ считать своими*“ („*Мūsų vakarų kraštas, mūsų vakarų gubernijos, kurias lenkai laikė ir tebelaiiko savomis*“), žr. [Пуле] 1871b, [212].

123 [Пуле] 1871a, III.

124 Lopusinskis buvo įsitikinęs, kad tik dėl nelaimingo atsitiktinumo gimė unitų šventiko šeimoje, žr. Долбилов 2010, 491.

125 [Пуле] 1871a, III.

126 Долбилов 2010, 903–904.

127 [Турцевич] 1906, 26.

128 Kornilovas 1865-08-10, 178v.

129 Pągiewicz 2005, 137, 140; Griškaitė 2006, 28, 39; Griškaitė 2020, 312–314.

kuriamoje VVB ir VSM Bezsonovas (ne be Kornilovo prašymo) tvarkėsi kaip namuose, nors oficialiai pirmasis VVB ir jam pavaldaus VSM vedėjas buvo Kostromos stačiatikių dvasinės seminarijos ir Maskvos stačiatikių dvasinės akademijos auklėtinis, literatas, pedagogas, vėliau ypač pagarsėjęs populiariomis knygomis apie vegetarizmą (!) Aleksejus Vladimirovas (Алексей Порфирьевич Владимиров, 1830–1905)¹³⁰. Bezsonovas į šias pareigas buvo paskirtas tik laikinai, specialiu Kornilovo potvarkiu, be patvirtinimo Sankt Peterburge. Tai ir vėl rodo didžiulį pasitikėjimą. Net 1866 m. liepos pabaigoje, kai jau buvo patekęs į VŠA globėjo nemalonę, vis dar buvo vadinamas laikinu VSM ir VVB vedėju („временное завѣдываніе Музеемъ древностей и состоящею при немъ библіотекою“)¹³¹. Tačiau akivaizdu ir tai, kad pats Bezsonovas žodį „laikiniai“ ignoravo. Net ir tada, kai jau iš esmės buvo atleistas iš visų pareigų VŠA (oficialiai tai įvyko 1866 m. spalio 29 d., nors realiai – dar liepos gale¹³²), vis dar pasirašinėjo kaip „Buvęs Direktorius ir Pirmininkas Komisijos, kuri vadovavo Bibliotekai ir Muziejui“ („Бывшій Директоръ и Предсѣдатель Коммисіи, завѣдывавшей Библіотекою и Музеемъ“)¹³³.

Kornilovo rašte minimi „kiti Bezsonovo darbai“ – tai Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos archyvo (toliau – VVKKA) tvarkymas (šiam darbui gavo specialų gubernatoriaus leidimą), ištremtojo vyskupo Adomo Stanislovo Krasinskio (Adam Stanisław Krasinśki, 1810–1891) asmeninės bibliotekos peržiūra (rado 87 imperinės cenzūros draustus arba šiame krašte naudoti „nederamus“ [„неудобными“], bet VVB „naudingus“ [„полезными“] [!] leidinius ir rankraščius) ir pastangos į VVB pervežti ne mažiau vertingą istoriko Mikalojaus Malinovskio (Mikołaj Malinowski, 1799–1865) asmeninę biblioteką (ši akcija nebuvo sėkminga)¹³⁴.

Tokia plati veiklos sritis Bezsonovui duota ne be priežasties, nes kaip tik jam buvo pavesta sukurti Vilniuje rusų mokslo centrą:

Я полагаю необходимо
дѣлать начало учрежденію въ Вильнѣ
центра русской ученой и преимущественно
исторической и филологической дѣятельности
для противодѣствія польской пропагандѣ,
имѣющей, какъ извѣстно, свою литературу
и своихъ ученыхъ¹³⁵.

Vertimas

Aš maniau, kad Vilniuje būtina pradėti steigti rusų mokslo (ypač istorijos ir filologijos) centrą, kurio užduotis – duoti atkirtį lenkų propagandai, kuri, kaip žinome, turi ir savo literatūrą, ir savo mokslininkus.

130 Griškaitė 2006, 31.

131 Kornilovas 1866-07-26, 1r.

132 [Турцевич] 1906, 26.

133 Bezsonovas 1866-09-11, 16v.

134 Bezsonovas 1865-10-03; Kornilovas 1865-08-10, 179v; Kaufmanas 1865-10-28, 45r; [Безсонов] 1871b, XXV–XXVI; Каплин 2010b, 27.

135 Kornilovas 1865-08-10, 178r.

Akivaizdu, kad Kornilovas šiame Rusijos liaudies švietimo ministro pavaduotojui Ivanui Delianovui (Иван Давыдович Делянов, 1818–1897) skirtame rašte kalba Bezsonovo žodžiais. Vadinasi, pritarė jo planui dėl rusiško universiteto, kurį diplomatiškai vadino „centru“, steigimo Vilniuje. Maža to, nesigailėjo pakviestis į Vilnių. Tačiau pirmą kartą juntama ir šioji tokia abejonė, nes, nepaisant nuolat deklaruojamo idealizmo ir pasišventimo, Bezsonovas buvo ir labai racionalus. Iš pradžių Muravjovas jį kvietė tik darbui VKSATS su visai nemenku metiniu 2 000 sidabro rublių atlyginimu (įstaigos biudžetą sudarė 6 000 sidabro rublių), tačiau ši suma jo netenkino, nes esą turėjo išlaikyti didelę šeimą. Tada vykti į Vilnių atsisakė. Tačiau Kornilovas rado išeitį – pažadėjo Bezsonovą paskirti dar ir Rabinų mokyklos direktoriumi su 1 500 sidabro rublių atlygiu. Tada sutikimą gavo. Tačiau apetitas augo. Kai atsilaivino Vilniaus berniukų gimnazijos (vėliau – Vilniaus 1-oji berniukų gimnazija) direktoriaus vieta, Bezsonovas panorė ir šio posto: esą su šiomis pareigomis susidorotų nesunkiai, nes, kitaip nei Rabinų mokykla, gimnazija neturi jai pavaldžių mokyklų. Tačiau labiausiai masino tarnybinis butas:

директоръ Равѣнскаго училища не имѣеть казенной квартиры, между тѣмъ какъ директоръ гимназіи имѣеть казенную просторную и удобную квартиру¹³⁶, на одномъ дворѣ съ музеемъ древностей и археологической Коммиссію, что также весьма удобно для г. Безсонова¹³⁷.

Vertimas

Rabinų mokyklos direktorius neturi valdiško buto, o gimnazijos direktorius turi didelį ir patogų tame pat kieme, kur įsikūręs Senienų muziejus ir Archeografijos komisija, o tai irgi labai patogus p. Bezsonovui.

Kornilovas prašė Delianovo patenkinti Bezsonovo prašymą – atleisti iš Rabinų mokyklos direktoriaus pareigų ir paskirti į tokias pat pareigas Vilniaus berniukų gimnazijoje. Tarpininkavimą aiškino didele Bezsonovo svarba VŠA – gyrė jo filologinį išsilavinimą ir įvairiapusę mokslinę veiklą („П. А. Безсоновъ страшно занятъ учеными работами“)¹³⁸. Be archeografinio ir archyvinio darbo, skyrium minėjo indėlį reorganizuojant VVB ir VSM. Akivaizdu, kad darbuotis ir šiose institucijose Bezsonovą skatino bibliofilinė ir muziejinė aistra. Todėl triūsė taip aktyviai, kad iš šono atrodė, jog tai ir yra tiesioginės (svarbiausios) jo pareigos. Šiame kontekste Kornilovas pateikia ir įdomios statistikos. Jo žodžiais tariant, Bezsonovo pastangomis VVB tuo metu jau buvo 40 000 tomų knygų (tai esą parodys baigiamas rengti katalogas). Knygų fondo pagrindą sudarė uždarytų vienuolynų ir konfiskuotos asmeninės bibliotekos. Turėtos galvoje ir gimnazijų, kitų mokslo įstaigų bibliotekos, kuriose

¹³⁶ Sic!

¹³⁷ Kornilovas 1865-08-10, 179r.

¹³⁸ Kornilovas 1865-08-10, 179r.

gausu senų knygų ir rankraščių – visa tai „kaip upė nutekės į Vilnių“ („все это рѣкою польется въ Вильну“) ¹³⁹. Kornilovas buvo labai patenkintas Bezsonovo darbu VVB: „въ короткое время Безсоновъ умѣлъ привести ее въ такой порядокъ, что стоить на нее взглянуть“ („per trumpą laiką Bezsonovas ją spėjo taip sutvarkyti, kad verta pamatyti“) ¹⁴⁰. Gyvė ir pastangas reorganizuoti VSM: „Ему поручено также преобразование Музея Графа Тышкевича и библиотеки Музея“ („Jam taip pat pavesta reorganizuoti grafo Tiškevičiaus [Eustachijaus Tiškevičiaus (Eustachy Tyszkiewicz, 1814–1873) – R. G.] muziejų ir muziejaus biblioteką“) ¹⁴¹. Maža to, jis manė, kad tik Bezsonovas gebės išsiaiškinti, kur „lenkiška muziejaus vadovybė“ („Польское начальство Музея“) paslėpė vertingiausias leidinius ir muziejines vertybes ¹⁴². Minėtina ir tai, kad Kornilovas rašte Delianovui nuolat pabrėžia, jog tai dar anaipsole ne visa Bezsonovo veikla Vilniuje („Не стану говорить о другихъ занятіяхъ, поручаемыхъ Безсонову“) ¹⁴³. Todėl prašo „ši naudingą ir neramainomą mums žmogų“ („незамѣнимаго для насъ чловѣка“) ne tik skirti Vilniaus berniukų gimnazijos vadovo pareigoms, bet ir suteikti jam ypatingą mokslinį statusą VŠA („исключительно ученое положеніе“) ¹⁴⁴. Anot Kornilovo, Bezsonovas galėtų tapti specialiu VŠA globejo įgaliotiniu mokslinei veiklai („учредить при Округѣ должность особаго чиновника для ученыхъ занятій по порученію Попечителя“) ¹⁴⁵. Vilniuje nėra universiteto, o mokslinė veikla ŠVK yra būtina, ir ji nuolat turi augti, todėl toks valdininkas yra reikalingas. Kornilovas vardija uždavinius, kuriuos Bezsonovas turėtų įgyvendinti tokiam poste: pirma, jis vadovautų VVB; antra, rūpintųsi vadovėlių, kalendorių ir kitų knygų leidyba lietuvių („žemaičių“), latvių, žydų ir rusų kalbomis („на Жмудскомъ, Латышскомъ, Еврейскомъ и Русскомъ языкахъ“), taip pat straipsnių apie ŠVK istoriją, statistiką ir etnografiją rašymu ir publikavimu; trečia, recenzuotų spaudai rengiamus Rusijos istorijos ir rusų literatūros vadovėlius, toliau (!) prižiūrėtų („что Безсоновъ исполняетъ и теперь“) žydiško žurnalo *Гакармель* (t. y. nuo 1860 m. Vilniuje leisto savaitinio žurnalo *Ha Karmel* priedo rusų kalba) leidybą; ketvirta, sutvarkytų, atvertų visuomenei ir globotų VSM; penkta, vyktų į komandiruotes provincijoje, kur aprašytų mokyklų ir asmenines bibliotekas bei archyvus; nuolat rūpintųsi (inspektuotų ir egzaminuotų) rusų istorijos ir literatūros dėstymu VŠA mokyklose, o tai ypač svarbu, nes „Rusijos istorijos, kalbos ir literatūros mokymas yra labai opus, reikalauja ilgalaikės ir rimtos specialistų priežiūros“ ¹⁴⁶; šešta, Bezsonovas kaip tik tas žmogus, kuris galėtų Vilniuje sukurti „mokslinės rusiškos veiklos centrą, kuriame ypač didelis dėmesys būtų skirtas krašto istorijos, etnografijos ir filologijos tyjimams“ („центръ ученой русской дѣятельности, особенно по Исторіи, Этнографіи и Филологіи Края“) ¹⁴⁷. Kornilovas argailestauja, kad iki šiol

139 Kornilovas 1865-08-10, 179v.

140 Kornilovas 1865-08-10, 179v.

141 Kornilovas 1865-08-10, 179v.

142 Kornilovas 1865-08-10, 179v.

143 Kornilovas 1865-08-10, 180r.

144 Kornilovas 1865-08-10, 180r.

145 Kornilovas 1865-08-10, 180r.

146 Kornilovas 1865-08-10, 180v–181r.

147 Kornilovas 1865-08-10, 181r.

nepradėti moksliniai lietuvių („žemaičių“), žydų ir latvių tautų tyrimai („Мы до того были беспечны¹⁴⁸, что оставляли безъ малѣйшаго изученія Жмудиновъ, Евреевъ и Латышей“)¹⁴⁹. Kaip ir neatsirado nė vieno rusų mokslininko filologo, kuris nuodugniai tirtų „žemaičių-lietuvių kalbą“¹⁵⁰.

Todėl Kornilovas grindžia mintį, kad ŠVK turi turėti savo universitetą. Tik aukštojoje mokykloje vykdomi mokslo tyrimai galėtų duoti solidų atkirtį lenkų propagandai, vadinamajam lenkų melui; propagandai, kuri esą klaidina tiek slavų pasaulį, tiek visą Europą savo „pseudoistoriniais, pseudofilologiniais ir visais galimais kitais pseudomoksliniais traktatais“ („джеисторическими, джефилологическими и всевозможными лженаучными трактатами“)¹⁵¹. Universiteto Vilniuje steigimą vadina būtinybe, tačiau supranta, kad reikia ir parengiamųjų darbų; kad ŠVK dar nėra „rusiškos bendruomenės“ („здѣсь еще нѣтъ русскаго общества“)¹⁵². Pirminis uždavinys – telkti rusų mokslines pajėgas, pirmiausia sukurti rusišką istorijos ir filologijos mokyklą, kuri išaugintų būsimo universiteto profesūrą. Kornilovui labai svarbu, kad dėstytojų korpusas būtų sudarytas ne iš Maskvos ir Sankt Peterburgo, o iš čia gyvenančių ir šio krašto realijas žinančių, jo istoriją ir kultūrą tiriančių rusų mokslininkų. Kitaip tariant, iš pradžių siūlo sukurti Vilniuje rusų mokslo centrą („необходимо основать центръ ученой русской дѣятельности“)¹⁵³. Žinoma, centrai reikia ir vadovo („нужень опять таки человекъ, около котораго второстепенные дѣятели могли бы группироваться“)¹⁵⁴. Bezsonovas kaip tik ir yra tas asmuo, kuris galėtų įgyvendinti dar ir šią idėją. Kornilovo žodžiais tariant, jis tiesiog „sutvertas šioms pareigoms“ („П. А. Безсоновъ созданъ такъ сказать для этой должности“)¹⁵⁵. Pateikia ir argumentą – VŠA yra specialus mokslininkas žydas, kuriam mokamas 700 sidabro rublių atlyginimas, tačiau ne mažiau dėmesio nusipelnė ir lenkai, latviai bei lietuviai („žemaičiai“), ypač šios dvi tautos („тѣмъ болѣе, что языкъ, внутренній бытъ и нравственная сторона, особенно послѣднихъ двухъ національностей, весьма мало намъ извѣстны“)¹⁵⁶. Kornilovas pripažįsta, kad kol kas dar ankstoka Vilniuje steigti rusišką universitetą, tačiau reikia tam rengtis ir išspręsti vietinių rusų mokslininkų stygių, nes tai ne tik ŠVK valdininkų, bet ir visos Rusijos reikalas: „Čia mokslinės rusų pajėgos turi akylai sergėti rusų interesus ir padėti vyriausybei“ („Здѣсь русскія ученія силы должны зорко стоять на стражѣ русскихъ интересовъ и помогать Правительству“)¹⁵⁷. Valdininko mokslo reikalams ŠVK pareigybės įsteigimas būtų geradarystė VŠA. Atlyginimo Bezsonovui klausimą siūlo išspręsti taip: palikti jį VKSATS pirmininko pareigose su 2 000 sidabro rublių alga ir specialiai jam sukurti valdininko mokslo reikalams pareigybę su tokiu pat atlygiu, kokį gauna VŠA inspektorius. Delianovui netgi darė emocinį spaudimą:

148 Žodžio galas taisytas.

149 Kornilovas 1865-08-10, 181r.

150 Kornilovas 1865-08-10, 181r.

151 Kornilovas 1865-08-10, 181r.

152 Kornilovas 1865-08-10, 181v.

153 Kornilovas 1865-08-10, 181r.

154 Kornilovas 1865-08-10, 182r.

155 Kornilovas 1865-08-10, 182r.

156 Kornilovas 1865-08-10, 182r–182v.

157 Kornilovas 1865-08-10, 182v.

У насъ одинъ работаетъ за
двоихъ. Надо же намъ помочь. Ведь мо-
жно надорваться. Мы суемъ Безсонова
всюду. Не дай Богъ Безсоновъ заболѣтъ
или откажется отъ службы въ Округъ;
тогда всѣ работы по Музею, библиотекъ,
Центральному архиву должны прекрати-
ться¹⁵⁸.

Vertimas

Pas mus vienas dirba už du. Reikia gi rasti išeitį. Juk galima ir persitempti. Mes Bezso-
novą kišame visur. Neduok Dieve, Bezsonovas susirgs arba atsisakys tarnybos
Apygardoje, tada visi darbai Muziejuje, bibliotekoje, Centriniam archyve turės sustoti.

Taip naudodamasis Bezsonovu (o gal priešingai, jo raginamas?) Kornilovas gaivino rusiško universiteto steigimo Vilniuje idėją, kuri užgeso kartu su Muravjovo išvykimu iš Vilniaus¹⁵⁹. Negalima atmesti prielaidos, kad pritardamas Bezsonovo paskyrimui į Vilnių ir pats Muravjovas su juo siejo neįgyvendintos savo paties idėjos dėl universiteto Vilniuje planus. Tai iš dalies liudija ir asmeninis Bezsonovo pokalbis su Muravjovu Sankt Peterburge apie mokslo padėtį ŠVK dar šiam einant Vilniaus generalgubernatoriaus pareigas¹⁶⁰.

2.3. KORNILOVO NUSIVYLIMAS. VŠA globėjo prašymas buvo patenkintas. Bezsonovas nustojo eiti Vilniaus rabinų mokyklos direktoriaus pareigas ir buvo perkeltas į tokias pat pareigas Vilniaus berniukų gimnazijoje. Toliau vadovavo VKSATS, tvarkėsi VVB ir VSM. Tačiau jau 1866 m. birželio 16 d. Kornilovui pateikė prašymą jį atleisti iš VKSATS pirmininko pareigų – visus kitus darbus buvo pasirengęs dirbti ir toliau¹⁶¹. Tik šį kartą buvo kitaip nei prieš metus. Birželio 31 d. gavo Kornilovo raštą, kad atleidžiamas ne tik iš šių, bet ir iš kitų pareigų VŠA. Laikinai paliekamas tik Vilniaus berniukų gimnazijos direktoriumi. Nušalinimo priežastys Bezsonovui asmeniškai nebuvo įvardytos. Ypač skaudu buvo nutraukti darbus VVB ir VSM: „Неозначить мнѣ преемника по симъ должностямъ, коему я могъ бы сдать Комиссію и, съ величайшимъ прискорбіемъ сердца, Музей и библиотеку“ („Nepaskirti į šias pareigas man įpėdinio, kuriam galėčiau perduoti Komisiją ir, su didžiausia širdgėla, – muziejų ir biblioteką“)¹⁶².

Kornilovas 1866 m. rugpjūčio 5 d. laiške Delianovui išdėstė konflikto su Bezsonovu esmę. Akivaizdu, kad jam nepatiko de Pulė ir Bezsonovo priešiškus vadinamajam pedagogų būreliui¹⁶³. Tačiau labiausiai gailėjosi tarpininkavęs jį skiriant Vilniaus berniukų gimnazijos direktoriumi („онъ рѣшительно не годится быть директоромъ

¹⁵⁸ Kornilovas 1865-08-10, 183r.

¹⁵⁹ Daugiau apie Muravjovo sumanymą steigti universitetą Vilniuje žr. Staliūnas 2000, 76–88.

¹⁶⁰ Bezsonovas 1866-08-07, 210r.

¹⁶¹ Bezsonovas 1866-08-07, 211r.

¹⁶² Bezsonovas 1866-08-07, 211v.

¹⁶³ Корниловъ 1901, 77.

самой важной и многолюдной гимназии“)¹⁶⁴. Dabar buvo kardinaliai priešingos nuomonės – dėl grubaus elgesio su kolegomis ir konfliktiško charakterio („онъ просто невыносимъ для учителей“)¹⁶⁵ prašė atleisti Bezsonovą ir iš šių pareigų:

Я считаю его больнымъ и думаю, что ему было бы полезно ѣхать на воды. Но вотъ бѣда: онъ вызванъ изъ Москвы, притащился сюда съ большою семьей маленькихъ дѣтей. Выгнать его невозможно; это убьетъ всю семью. Наконецъ и выгонять не за что. Онъ ученъ, трудолюбивъ, хотя и бесплодно, по крайней мѣрѣ до сихъ поръ, ибо пока онъ прославилъ себя только своею сварливостію и дразгами; онъ, несомнѣнно православный, русскій, хотя и склоненъ почему-то къ евреямъ. Протяните намъ и ему руку помощи; избавьте его отъ насъ, а насъ отъ него¹⁶⁶.

Vertimas

Aš manau, kad jis yra ligonis ir kad jam būtų naudinga važiuoti į gydomųjų vandenu kurortą. Bet štai kur bėda – jis iškviestas iš Maskvos, čia atsivilkio su didele šeima, su mažais vaikais. Jo išvyti neįmanoma, nes tai pražudys šeimą. Pagaliau ir nėra už ką jį vyti. Jis mokyta, daug dirba, nors ir nevaisingai, bent jau iki šiol. Tiesą sakant, kol kas pagarsėjo tik savo barniu charakteriu ir vaidais. Be abejonės, jis stačiatikis, rusas, nors kažkodėl simpatizuoja žydams. Ištieskite mums pagalbos ranką, išvadukite jį nuo mūsų, o mus – nuo jo.

Dar kartą prisiminė didžiules į Bezsonovą sudėtas viltis ir džiaugsmą šiam atvykus į Vilnių: „Я торжествовалъ. Ну, думалъ я, теперь зацвѣтетъ русская ученая дѣятельность: Безсоновъ будетъ ученымъ центромъ, менторомъ и руководителемъ молодежи“ („Aš triumfavau. Na, maniau, dabar tai suklestės rusiška mokslinė veikla: Bezsonovas taps mokslo centru ir jaunimo mentoriumi bei vedliu“)¹⁶⁷. Tačiau esą svarbiausia pasikeitusio Kornilovo požiūrio į Bezsonovą priežastis buvo ne vadovavimas VKSATS ir dviem prestižinėms Vilniaus mokykloms, o darbas VVB, tiksliau – KVSMES, kurios nominalus vadovas buvo Kornilovas, o realus – Bezsonovas. Kornilovą erzino ne tik nuolatiniai Bezsonovo konfliktai su darbuotojais (ypač su Račinskiu), ne tik per lėtas katalogavimo darbas, bet ir netvarka sandėlyje Dominikonų gatvėje, buvusioje pijorų *Collegium Nobilium*, oficialiuose dokumentuose vadintoje Vilniaus apskrities biblioteka. Pirmoji knygų siunta ten buvo atgabenta 1864 m. pabaigoje iš Paparčių dominikonų vienuolyno. Į Vilnių buvo atvežti ir uždarytų Ašmenos, Švenčionių, Šiaulių ir kt. visuomeninių, kai kurių vidurinių mokyklų bibliotekų rinkiniai. 1865 m. vasarą ten jau buvo apie 200 000 leidinių. 1866 m. pristatyta nauja knygų siunta (iš viso 14 186 pavadinimų knygos), daugiausia leidiniai lenkų ir lotynų kalbomis, tarp jų ir Kėdainių dvaro savininko Marijono Hutten-Čapskio (Marian Hutten-Czapski, 1816–1875) biblioteka (2 670 tomų). Į sandėlį buvo atgabenta net 12 privačių ir 26 katalikiškų vienuolynų bibliotekos¹⁶⁸. Tai turtas, kuriuo disponavo Bezsonovas. Tiesa, neilgai, nes, gilėjant konfliktui su Kornilovu, jam buvo uždrausta

164 Корниловъ 1901, 77–78.

165 Корниловъ 1901, 80.

166 Корниловъ 1901, 81.

167 Корниловъ 1901, 78.

168 Griškaitė 2016, 358–359.

prieiga ne tik prie VSM artefaktų, bet ir prie sandėlio („все теперь заперто и посетители не допускаются“)¹⁶⁹. Prasidėjo konfliktai su būsimu VVB ir VSM vedėju Vladimirovu. Kaip antai, Bezsonovas jam nesuteikė leidimo patekti į minėtąjį sandėlį (nedavė raktų)¹⁷⁰. Konfliktas įvyko ir su VSM talkinysiu Vilniaus berniukų gimnazijos piešimo ir braižybos mokytoju Vasilijumi Griaznovu (Василий Васильевич Грязнов, 1836–1919)¹⁷¹. Rugpjūčio 3 d. Bezsonovas buvo atleistas ir iš gimnazijos direktoriaus pareigų¹⁷². Kurį laiką dar darbavosi VVKKA, tačiau ir ši veikla Kornilovui kėlė įtarimą, nes esą jokių ataskaitų jam nepateikė, nors gyrėsi radęs labai svarbių dokumentų¹⁷³. Nebuvo patenkintas ir jo darbu VKSATS; darbu, dėl kurio ir buvo kviestas į Vilnių¹⁷⁴. Bezsonovas nespėjo išspausdinti svarbiausio šios institucijos leidinio – archyvinių dokumentų rinkinio *Акты издаваемые Коммиссиею, Высочайше учрежденною для разбора древних актов въ Вильнѣ* (*Aktai, kuriuos leidžia Jo Didenybės Vilniuje įsteigta Komisija seniesiems aktams sutvarkyti*) antrojo tomo (pirmasis paskelbtas 1865 m.). Dokumentus VCA ir VVKKA peržiūrėdavo pats, o komisijos nariai tik nurašinėdavo jo atrinktus: „самъ онъ не списывалъ и не имѣлъ писца, а возлагалъ этотъ трудъ и расходы на членовъ, которые обратились такимъ образомъ въ покорнѣйшихъ писцовъ“ („pats jis nurašinėjo ir neturėjo perrašinėtojo, o šį darbą ir su tuo susijusias išlaidas užkrovė [komisijos] nariams, kurie tapo nuolankiais perrašinėtojais“)¹⁷⁵. Bezsonovo kolegos VKSATS kritikavo jo atrinktus dokumentus (daugumą sudarė juridiniai, o ne „istoriniai“ aktai [„Безсоновъ увлекся юридическими актами“]); teigė, kad Bezsonovas gerai išmanė tik Maskvos archyvus¹⁷⁶. Kornilovas užsakė spaudai rengiamo leidinio *Акты* antrojo tomo turinio ekspertizę – iš pradžių iš vadinamojo pedagogų būrelio bičiulio¹⁷⁷ ir nuolatinio Bezsonovo oponento Kojalovičiaus¹⁷⁸, o vėliau – ir iš istoriko, archeografo, paleografo Afanasijaus Byčkovo (Афанасий Федорович Бычков, 1818–1899)¹⁷⁹. Abu atsiliepė kritiškai. Kojalovičius Bezsonovo sumanytą leidinį pavadino lakoniškai: „ерунда“ („paistalai“)¹⁸⁰. Didžioji dauguma šiam tomui atrinktų dokumentų buvo pripažinti netinkamais¹⁸¹.

Daugiau nei mėnesį Bezsonovas gyveno Vilniuje be jokio atlygio, nes Kaufmanas draudė išvykti neperdavus darbo savo įpėdiniui VKSATS. Buvo įskaudintas: „Силы мои истощены – не ученой работой, а последствиями доноса и интригъ: я уже не ищущу новаго мѣста, а прошусь къ семьѣ въ Москву хотя бы умирать“ („Mano jėgos išseko, bet ne dėl mokslinio darbo, o dėl įskundimo padarinių ir intrigų; aš jau neieškau

169 Корниловъ 1901, 79.

170 Bezsonovas 1866-08-01, 5r–6r.

171 Bezsonovas 1866-08-04, 7r–10v. Daugiau apie Griaznovą žr. Griškaitė 2006, 80–81; [Autorius nenurodytas] 2012, 147–148; Širkaitė 2018, 91–93, 110.

172 [Liaudies švietimo ministerijos Liaudies švietimo departamento direktoriaus pavaduotojas (vardo ir pavardės nustatyti nepavyko)] 1866-08-13, 12r; Bezsonovas 1866-09-09, 212r.

173 Корниловъ 1901, 81.

174 Корниловъ 1901, 90.

175 Корниловъ 1901, 90.

176 Корниловъ 1901, 90–91.

177 Apie Kojalovičiaus ryšius su vadinamuoju pedagogų būreliu žr. Долбилев 2010, 503.

178 Корниловъ 1901, 90.

179 [Турцевич] 1906, 26 (2).

180 Корниловъ 1901, 90.

181 *Пятидесятильтіе Виленской комиссіи для разбора и изданія древних актовъ*, 1914, 9.

215 об.

потеряешь уже полтора мотка сиза.

Видно тебе не о какой либо награде, которая бы иже бы не получила за направленные труды, а о меньшем расорении, по сие расоренное мало достатка при вьзвотъ въ Край, вторично расоренное при вьзвотъ изъ Вилнвы и пошленио теперь расоренное въ чьбткн сиза.

Сиза мои ие тащелы — не чуждой работой, а поимвтаіеміи доносѣ и ие трыть: я чурю не ишу паваро ие тоема, а прошу въ сиза въ Малкау самъ бы чумиратъ.

Дурное впечателіе о мѣ моего прилетра не иеблгнуть тѣмъ, кто въ сиза вилнвы: но, ели сѣтъ сиза и средетар будуть сѣмѣ вилнвы даиъ амъ иеиъ правдиреніе, чуренды трудов. Это будеть маліе науки и ея преден вилнвы, амъ кося замнчаны науку еше слованова и которос падеть на вѣдѣ Рученіе, въ Край, которды дѣлаемъ иеиъ обручитъ превакадѣиашъ чиванікаціи.

М.

Именно сесть покартевшие проемъ разо-
решенія Вашего Высочайшаго повеленія
суда отъ о казенныхъ со мною дѣлахъ, и
бѣго мого въ дѣлѣ дворянства о кан-
селарствѣ, о разрешеніи не заимать
мелкіе еще урочные тугаши, для кон-
спекта суда и средства, и о введени
мелкіхъ билетовъ на вѣдѣль.

Если почитъ сего испомощи, то въ еще
спасетъ ма и суда въ Москвѣ, но оштра-
фованъ я всегда по маю нѣтъ прически
на полку Край по первому славу Ва-
шего Высочайшаго повеленія, всегда
ко мною спешающаго и всегда
дѣлѣ мему александрову.

Отъ изысканнаго пометенія именно
сесть обѣтъ

Вашего Высочайшаго повеленія
по картевшимъ судамъ П. Казанск.

1866 года Сентября 10.

naujos vietos, o prašau mane išleisti pas šeimą į Maskvą, leisti bent jau ten numirti“)¹⁸² (žr. 12–14 pav.). Iš Vilniaus išvažiavo rugsėjo 11 d., neatsisveikinęs su Kornilovu (be jo žinios) ir neperdavęs VKSATS savo įpėdiniui, be VŠA globėjo leidimo, bet sutvarkęs reikalus gimnazijoje¹⁸³. Kad pasitraukia iš Vilniaus, informavo tik generalgubernatorių Kaufmaną¹⁸⁴ ir de Pulė, kurio žiniomis, prieš išvykdamas į Maskvą žadėjo porą dienų paviešėti pas kolegą KVSMES – generolą Arkadijų Stolypiną (Аркадий Дмитриевич Столыпин, 1822–1899)¹⁸⁵. Kornilovas grasino Bezsonovą išsikviesti atgal iš Maskvos, bet prieš tai pareikalavo nuodugnai patikrinti gimnazijos turta. Net devyni raportai parodė, kad visi buhalteriniai ir ūkiniai dalykai palikti tvarkingai¹⁸⁶. Bezsonovas gražino ir iš VCA namo pasiimtus dokumentus¹⁸⁷. De Pulė, kuris tada ėjo VŠA inspektoriaus pareigas, tikino, kad gražinti Bezsonovą į Vilnių neverta¹⁸⁸. Tokia buvo ir VKSATS narių nuomonė („Коммиссія отвѣтила, что дѣла въ порядкѣ, и что въ вызовѣ Безсонова нѣтъ никакой надобности“)¹⁸⁹. Tačiau Kornilovo griežtumas buvo tik formalus. Dar 1866 m. rugpjūčio 17 d. rašytame laiške Delianovui džiūgavo:

Земно Вамъ кланяюсь и за себя и за Учебный Округъ за избавленіе Виленской гимназіи отъ Безсонова. Теперь будетъ тише, согласнѣе и пристойнѣе; внутренняя жизнь учебно-воспитательнаго заведенія не будетъ нарушаться дрызгами и непристойностями¹⁹⁰.

Vertimas

Žemai Tamstai lenkiuosi (ir nuo savęs, ir nuo švietimo apygardos), kad išvadavote Vilniaus gimnaziją nuo Bezsonovo. Dabar bus ramiau, taikiau ir moraliau. Vidinio mokslinės auklėjamosios įstaigos gyvenimo jau nedrums vaidai ir nepadorus elgesys.

Dolbilovas cituoja dar atviresnį 1866 m. spalio viduryje rašytą Kornilovo laišką Kojalovičiui (saugomas RNB RS), kuriame jis skundėsi, kad Bezsonovas mažai ką nuveikė tvarkydamas sandėlių Dominikonų gatvėje:

Если он и работал, то в тайне и ни с кем не делился. В этом случае он похож на Кащяя, денно и ношно стерегущего свои сокровища... Может быть, он и сделал открытия, может быть, многое увез и потом издаст¹⁹¹.

182 Bezsonovas 1866-09-10, 215v.

183 Bezsonovas 1866-09-11, 16r–16v.

184 Bezsonovas 1866-09-10, 215r–216r. Rugsėjo 13 d. Kaufmanas laikinai vadovauti Vilniaus berniukų gimnazijai ir VSM paskyrė VŠA inspektorių Huga Trautfeterį (Гуго Эрнестович Траутфеттер, 1812–1877), o VKSATS – Nikotiną, žr. Kaufmanas 1866-09-13, 215r. Dorpatu universiteto auklėtinis Trautfeteris, prieš atvykdamas į ŠVK, be kitų pareigų švietimo sistemoje, ėjo Kijevo 2-ios berniukų gimnazijos inspektoriaus ir Rivnės berniukų gimnazijos direktoriaus pareigas. Buvo ir vienas pas-

kutiniųjų asmenų, išrinktų VLAK nariu, žr. Griškaitė 2006, 36.

185 Pulė 1866-10-03, 20r.

186 Pulė 1866-09-15, 17r–17v.

187 Gorbačevskis 1866-09-30, 10r.

188 Pulė 1866-10-04, 21r.

189 [Турцевич] 1906, 25–26.

190 Корниловъ 1901, 90.

191 Cit. iš: Долбилов 2010, 908 (119). Čia ir toliau šis laiškas cituojamas ne senąja ortografija, o taip, kaip pateikta antriniame šaltinyje (pirminis šaltinis šio straipsnio autorei nebuvo prieinamas).

Jeigu jis ir dirbo, tai dirbo slapčia ir niekam nepasakojo. Tada jis panašus į Kaščėjų [vel Kaščėjų Nemirtingąjį, slavų mitologemą – graikiškojo požeminio pasaulio dievo Hado analogą; Aleksandro Puškino (Александр Сергеевич Пушкин, 1799–1837) poemoje *Русланъ и Людмила* (*Ruslanas ir Liudmila*, Sankt Peterburgas, 1820) jis vaizduojamas dar ir kaip labai šykštus – R. G.], kuris dieną naktį saugo savo lobius... Galbūt jis ir padarė atradimų, galbūt daug ką išsivežė ir po to paskelbs.

Ir reziumavo: „Не дай Бог никому встретиться в жизни с таким неограниченно самоуверенным, недобросовестным и озлобленным чортом“ („Neduok Dieve, gyvenime sutikti tokį beatodairiškai savimi pasitikintį, nesąžiningą ir pagiežingą velnią“)¹⁹². Įsidėmėtina ir tai, kad Bezsonovo vardo Kornilovas neminėjo 1898 m. išleistoje jubiliejinėje Muravjovui skirtoje knygoje, nors skrupulingai vardijo visus anuomečius VŠA darbuotojus ir jų atliktus darbus¹⁹³. Kaip įsidėmėtina ir tai, kad panašiais epitetais Bezsonovą iš Vilniaus palydėjo ir kita pusė – Tiškevičiaus komanda. Adomas Honorijus Kirkoras (Adam Honory Kirkor, 1818–1886) 1866 m. rugpjūčio 25 d. laiške istorikui, slavistui, archeologui ir etnologui Aleksandrui Kotliarevskiui (Александр Александрович Котляревский, 1837–1881) (ir šis laiškas saugomas RNB RS) rašė: „Mūsų Talleyrandas [prancūzų politikas ir diplomatas, politinės intrigos simbolis Charles'is Maurice'as de Talleyrandas-Périgordas (1754–1838) – R. G.], mūsų muziejaus griovėjas Bezsonovas dėl savo girtuoklystės, ištvirkavimo ir ypatingos bukaprotystės viską apvertė aukštyn kojomis. Jis dabar pas jus, Maskvoje. Džiaukitės“¹⁹⁴.

Dolbilovas Bezsonovo pasitraukimą iš Vilniaus aiškina psichikos sutrikimu – „nerviniu stresu“ („нервный срыв“)¹⁹⁵, tačiau archyviniai dokumentai (taip pat rašyti Bezsonovo ranka) rodo, kad priežastys buvo ne tiek vidinės, juolab psichinės, kiek išorinės. Apskritai paskutiniai Vilniuje rašyti tarnybiniai Bezsonovo raštai pasižymi anksčiau jam nebūdinga rimtimi ir dalykiškumu.

2.4. NEAKIVAIZDINIS SUGRĮŽIMAS. Nepaisant daugiau nei nemalonyb istorijos, Bezsonovas buvo pasirengęs Kaufmanui pašaukus („по первому слову Вашего Высокопревосходительства“)¹⁹⁶ vėl grįžti į Vilnių ir tęsti pradėtus darbus „Krašte, kurį mes norime surusinti civilizacijos viršenybe“ („въ Краѣ, который желаемъ мы обрусить превосходствомъ цивилизації“)¹⁹⁷. Vos po mėnesio nuo Bezsonovo išvykimo Kaufmaną pakeitė Eduardas Baranovas (Эдуард Трофимович Баранов, 1811–1884), o po šešių mėnesių Kornilovą – Pompejus Batiuškovas (Помпей Николаевич Батюшков, 1811–1892), tačiau į Vilnių Bezsonovas nebuvo grąžintas. Tada labai savitai grįžo pats. 1867 m. vasario pabaigoje jau keli mėnesiai de Pulė

192 Долбиллов 2010, 908 (119).

193 [Корниловъ] 1898.

194 Kirkoras 1886-08-25, 85. Pateikiamas tik laiško fragmento vertimas, nes nebuvo galimybės sutikrinti su originalu.

195 Долбиллов 2010, 576. Citata pateikiama ne senąja ortografija, o taip, kaip pateikta antriniame šaltinyje (pirminis šaltinis šio straipsnio autorei nebuvo prieinamas).

196 Bezsonovas 1866-09-10, 216r.

197 Bezsonovas 1866-09-10, 215v.

žinioje buvusio laikraščio *Виленскій вѣстникъ* puslapiuose pradėtas spausdinti Bezsonovo rašinių ciklas „Московскія письма“ („Laiškai iš Maskvos“)¹⁹⁸. Skelbtas anonimiškai. Svarbiausias tikslas – paneigti Vilniuje, Sankt Peterburge ir Maskvoje skleidžiamas kalbas, kad visi į ŠVK atvykę valdininkai rusai yra užkariautojai, barbarai ir maskoliai („будто какихъ-то ужасныхъ наѣздниковъ и насильниковъ, Москалей, представителей Россіи ‘Восточной’, азіатскаго и варварскаго Востока“)¹⁹⁹. Priešingai, šie valstybės tarnautojai yra aukos ir net kankiniai, nes dirba iki išsekimo, dorojasi su didžiuliais iššūkiiais, maža to, gyvena priešiškoje aplinkoje (net gamtinėje!). Antrasis rašinio tikslas – paaiškinti valdininkų rusų (konkrečiai minimas vadinamasis pedagogų būrelis²⁰⁰) daromas klaidas. Anot Bezsonovo, didžiausia kvailystė yra manyti, kad visi ŠVK gyventojai yra rusai, nes teritorija yrač marga – tai ne tik lenkai, bet ir žydai, totoriai, karaimai, lietuviai, latviai, vokiečiai („Значить ли, что у васъ вовсе не останется уже Поляковъ, Еврейства, Литвы, католичества, кальвнизма, протестанства, караимства? Смѣшно представить это въ близкомъ будущемъ“)²⁰¹. Ir kartinė mintis: kaip galima valdyti ir rusinti tai, ko nepažįsti? („должно, наконецъ, признаться, мы не знаемъ края. Какъ же управляютъ, какъ же мы дѣйствуемъ въ такомъ краѣ?“)²⁰². Taigi ŠVK rusinimas turi vykti yrač subtiliai – vystant vietinę rusišką mokslinę (yраč istorijos, archeologijos ir literatūros srityje) ir kultūrinę veiklą (tam esą jau yra visos sąlygos – mokyklos, bibliotekos, atgimstantis VSM, naujai kuriamos rusiškos mokslo draugijos ir brolijos, pagaliau teatras), bet neignoruoju ir vietinės specifikos („съ крайними нервами племенными, народными и простонародными, такъ называемыми ‘Бѣлорусскими’, Литовскими, Еврейскими, даже Польскими“)²⁰³. Ir neužmirštant esminio principo – „visa tai turi būti daroma rusų arba rusiškomis formomis ir išimtinai tik rusų kalba („и все это Русскими, или въ Русскихъ формахъ, по крайности на Русскомъ языкѣ“)²⁰⁴.

Antrasis Bezsonovo laiškas skirtas refleksijoms apie Lietuvą ir lietuvius. Tikslas – ŠVK valdininkams, yраč VŠA darbuotojams, pateikti kertines žinias apie kraštą, kurį jiems privalu rusinti. Akivaizdu, kad Vilniuje Bezsonovas kuriam laikui net „užmiršo“ baltarusius, nors kaip tik jie buvo viena svarbiausių priežasčių išvykti iš Maskvos. Iš pradžių buvo priblokštas Vilniuje gyvenusios žydų diasporos dydžio ir egzotiškos jų gyvenamosios, o po to „atrado“ dar ir lietuvius. „Беспалвиų“ („бестипичность, бледность, белокурость, безгласность, бесхозяйственность“) baltarusių²⁰⁵ fone lietuvius

198 [Безсоновъ] 1867а.

199 [Безсоновъ] 1867а, 86.

200 [Безсоновъ] 1867а, 86.

201 [Безсоновъ] 1867а, 87.

202 [Безсоновъ] 1867а, 87.

203 [Безсоновъ] 1867а, 87.

204 [Безсоновъ] 1867а, 87.

205 Cit. iš: Долбиллов 2010, 509. Citata pateikiama ne senąja ortografija, o taip, kaip pateikta antriniame šaltinyje (pirminis šaltinis šio straipsnio autorei nebuvo prieina-

mas). Anot Bezsonovo, yra tik keturios Rusijos: Didžioji, Juodoji, Raudonoji ir Mažoji. Baltoji Rusija – kabinetinių mokslininkų išsigalvojimas, tik „etnografija“ („Если это будетъ исторія, то только Литовскаго государства или единой Руси: Бѣлоруссіи останется всегда одна этнографія, съ нарѣчьемъ, с одеждами, мелочами простонароднаго быта и обихода, образцами непосредственнаго творчества“), žr. [Безсоновъ] 1867с, 97.

ėmė vaizduoti kone kaip dievus – fiziškai stiprius ir gražius, maža to, išlaikiusius senovinę kalbą, unikalią mitologiją ir istorinę atmintį. Todėl vadino juos vienintele galima pora slavams – panašiai kaip keltus – germanams, lotynus – graikams, persus – indams („Литва – единственная пара племени Славянскому, какъ Кельты Германскому, Латины Греческому, Персы Индійскому“)²⁰⁶. Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, „dabartinį jūsų ir mūsų Kraštą“, vadino „garsia“ („знаменитое Великое Княжество, нынѣшній Край вашъ и нашъ“)²⁰⁷. Anot Bezsonovo, Lietuvos vardas („имя Литвы“) išsilaikė labai ilgai, o senųjų giminių palikuonys tebenešioja garsias lietuviškas savo protėvių pavardes²⁰⁸. Lietuvos valstybė žlugo, tačiau niekur nedingo jos istorinis palikimas. Bezsonovo patosas dėl lietuviškų senienų beribis – kaip ir beribis pyktis dėl rusų mokslininkų neveiklumo (išimtimi vadino tik Aleksandrą Hilferdingą [Александр Федорович Гильфердинг, 1831–1872])²⁰⁹:

Но и здѣсь Литва привлекаеть, и здѣсь удивляеть – своими древностями не моложе Пеласгическихъ, остатками творчества не моложе Ведического, языкомъ не моложе Санскритскаго: взоры археологовъ и этнографовъ, мифологовъ и филологовъ съ жадностію устремляются на Литву, какъ только заходить вопросъ о старинѣ Европы и о связяхъ ея съ древнимъ Индо-Европейскимъ Востокомъ. И что же? Древности Литвы, лежащія всего болѣе въ Русскихъ владѣніяхъ, почти не тронуты Русскою наукой²¹⁰.

Vertimas

Bet ir čia Lietuva atkreipia dėmesį, ir čia stebina – savo senienomis, kurios ne jaunesnės kaip pelazgų laikų; kūrybos nuotrupomis – ne jaunesnėmis kaip vedų laikų; kalba – ne jaunesne už sanskrito. Archeologų, etnografų, mitologų ir filologų žvilgsnis godžiai krypsta į Lietuvą, kai tik iškyla klausimas apie Europos senovę ir apie jos ryšius su senaisiais indoeuropietiškais Rytais. Na ir kas iš to? Rusijos valdose gulinčios Lietuvos senienos yra visai netirtos rusų mokslo.

Bezsonovui giliai į atmintį įsirėžė vis dar nebylūs lietuviški VSM artefaktai („Не могу забыть древностей Литовскихъ, собранныхъ въ Виленскомъ Музеѣ“)²¹¹. Ragino skaityti „vietos literatūrą“ („Полскія изданія мѣстныхъ произведеній“), t. y. Narbuto, Kirkoro, Juozapo Ignacijaus Kraševskio (Józef Ignacy Kraszewski, 1812–1887), Joakimo *vel* Joakimo Juozapo Benedikto Lelevelio (Joachim Józef Benedykt Lelewel, 1786–1861) darbus²¹². Nes tai „kitokie“ lenkai negu Lenkijos Karalystėje. Knygoje *Бѣлорусскія пѣсни* juos atvirai įvardys kaip pirmuosius „lietuviškus separatistus“²¹³. Tačiau Bezsonovo požiūris į lietuvių literatūrą lenkų kalba (tai jau trečiasis laiškas iš Maskvos) – instrumentinis:

206 [Безсоновъ] 1867b, 92.

207 [Безсоновъ] 1867b, 92.

208 [Безсоновъ] 1867b, 92.

209 [Безсоновъ] 1867b, 92.

210 [Безсоновъ] 1867b, 92.

211 [Безсоновъ] 1867b, 92.

212 [Безсоновъ] 1867b, 92.

213 Žr. p. 342, 346.

Но ряды Поляковъ выбыли, перемерли, уступили мѣсто намъ: нѣтъ Крашевскаго, нѣтъ Нарбута и Малиновскаго, Даниловича и Ярошевича, Тышкевича и – можно сказать – Гербурта – дряхлаго старца. Нашъ взглядъ на мѣстную исторію иной, наши требованія строже, глубже и безпристрастнѣе: намъ приходится задавать вопросы²¹⁴.

Vertimas

Bet lenkų gretos išretėjo, jie pasimirė, užleido vietą mums: nėra Kraševskio, Narbuto ir Malinovskio, Danilavičiaus ir Jaroševičiaus, Tiškevičiaus ir, net sakyčiau, – iškaršusio senio Herburto [kunigo, teologo ir istoriko Mamerto Herburto *vel* Mamerto Herburto Fulštiniečio (Mamert Herburt *vel* Mamert Herburt z Fulsztyna, 1789–1873) – R. G.]. Mūsų žvilgsnis į vietos istoriją yra kitoks, mūsų reikalavimai jai griežtesni, gilesni ir objektyvesni: mes esame priversti užduoti klausimus.

Taigi reikia pasinaudoti „separatistų“ įdirbiu ir rašyti „savo“ istoriją: „Намъ нужны труды зрѣлые, не объ исторіи, а сама исторія, не въ выпискѣ изъ Полскихъ источниковъ, а по подлиннымъ памятникамъ“ („Mums reikia brandžių darbų, ne apie istoriją, o pačios istorijos, ne išrašų iš lenkiškų darbų, o iš autentiškų šaltinių“)²¹⁵. Kviečia (ir tai jau ketvirtasis Bezsonovo laiškas) pačius rusus rašyti apie svarbiausius Lietuvos kunigaikščius (kaip antai Algirdą, Vaišelgą *vel* Vaišvilką, Daumantą) ir žymiausias Lietuvos didikų gimines (Chodkevičius, Chreptavičius, Radvilas, Sanguškas, Sapiegas)²¹⁶. Rašyti rimtai, atskirti tai, kas kilme buvo rusiška ir kas nerusiška, o dabar ir vėl tikrai yra rusiška („чтобы отличить чисто-Русское древнее происхождение многого отъ многого не-Русскаго и потомъ нынѣ снова Русскаго“)²¹⁷. Žinoma, visai atskira tyrimų sritimi turi tapti Lietuvos Statutai (ir tai jau penktasis Bezsonovo laiškas)²¹⁸. Rusai turi parašyti naują Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją ne tik dėl pačios istorijos (mokslu), bet ir dėl nesėkmingų politinių įvykių: „Преданія, инстинкты стараго Литовскаго государства, даже изъ позднѣйшей, ополяченной эпохи, порваны, сгладились, исчезли: приемы польскіе вросли въ мѣстныя силы и общество, иезуитство укоренилось въ характерахъ, интрига всосалась въ кровь“ („Senosios Lietuvos valstybės padavimai, o ir instinktai, net ir iš vėlesnės, sulenkėjusios epochos, buvo išrašyti, išdilo, išnyko: lenkiški metodai užvaldė vietos jėgas ir visuomenę, jėzuitizmas įsigėrė į žmonių sąmonę, o intriga įsisiurbė į kraują“)²¹⁹. Ypač didelį dėmesį ragino kreipti į Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos archyvą (čia dėjo šauktuką), nes jame galima rasti svarbių duomenų apie Rusijos valdymą ŠVK (archyvas, kurį matė savo akimis, jam padarė didelį įspūdį)²²⁰. Ir reziumavo: iki šiol ŠVK istorinius ryšius su „visa kita vieninga ir nedaloma Rusija“ („къ остальной, единой и цѣлой Россіи“) jis galėtų apibūdinti kaip „paslaptinus“ („Я называлъ ихъ ‘загадочными’“), bet „paslaptinus tik todėl, kad paslaptis yra kaip tik

214 [Безсоновъ] 1867c, 97.

215 [Безсоновъ] 1867c, 97.

216 [Безсоновъ] 1867d, 116.

217 [Безсоновъ] 1867d, 117.

218 [Безсоновъ] 1867e.

219 [Безсоновъ] 1867f, [151].

220 [Безсоновъ] 1867g, 175.

istorinis, literatūrinis ir visoks kitoks mūsų neveiklumas“ („но загадочность ихъ отъ того, что именно загадочно наше историческое, литературное и всякое сего рода бездѣйствіе“)²²¹. Todėl nekantriai laukė Imperatoriškojo Maskvos universiteto ordinarinio Rusijos teisės profesoriaus, istoriko mediavisto, archyvaro ir archeografo Ivano Beliajevo (Иван Дмитриевич Беляев, 1810–1873) studijos *Очеркъ исторіи Сѣверо-Западнаго края Россіи (Rusijos Šiaurės Vakarų Krašto istorijos apybraiža, Vilnius, 1867)*²²². Knyga buvo išleista netrukus, VŠA lėšomis, 1 200 egzempliorių tiražu, ir išplatinta apygardos mokyklose²²³.

Taigi penki 1867 m. vasarį–kovą rašyti Bezsonovo laišakai dėl būtinybės rašyti „tikrą“ Lietuvos istoriją. Tai visa programa. Tačiau ir daug asmeninės nuoskaudos:

Не много свѣтлыхъ мгновеній, не много радостей успѣха, не много улыбокъ счастья и удачи, не много словъ утѣшенія или мыслей ободряющихъ расцвѣчаютъ эту тревожную жизнь въ странѣ, именуемой Сѣверо-Западнымъ Русскимъ краемъ. Кто тамъ не polegъ изъ насъ, а вернулся, тотъ, видимъ мы, осиротѣль либо обѣдняль, постарѣль или захудаль, удалился или удалень, забытъ или вынесъ съ собою незабвенныя утраты да порванныя силы²²⁴.

Vertimas

Mažai gražių akimirų, mažai pergales džiaugsmo, mažai laimės šypsenos ir sėkmės, mažai paguodos žodžių ir padrašinančių minčių nuspalvina nerimastingą gyvenimą šalyje, kuri vadinama Rusijos Šiaurės Vakarų Kraštu. Tas, kuris ten neatgulė, o grįžo, tas, kaip matome, tapo atsiskyreliu arba nusigyveno, suseno arba sulyso, pasitraukė iš savo pareigų arba buvo iš jų pašalintas, užmirštas arba patyrė nenumaldomai skaudžių praradimų, o jėgos buvo palaužtos.

Tai keisčiausi posukiliminio oficiozo *Виленскій вѣстникъ* rašiniai. Tačiau tai, kad buvo išspausdinti, rodo ir naujos krašto administracijos nuotaikas. Maža to, rugsėjo–spalio mėnesį paskelbti dar septyni (!) Bezsonovo laišakai²²⁵. Duota net menka nuoroda į autorystę – publikacijos pasirašytos pirma ir dviem paskutinėmis Bezsonovo pavardės raidėmis („Б-въ“). Naujame rašinių cikle mažiau rūpesčio dėl „tikros“ ŠVK istorijos rašymo, daugiau – dėl VŠA valdininkų tinkamumo eiti pareigas. Bezsonovas savo nerimą įvardija kaip „šauksmą iš Maskvos“ („На васъ, на администрацію края я и на ‘Виленскій Вѣстникъ’ просто вопль: не могутъ же при этомъ молчать въ Москвѣ и изъ Москвы тѣ, кто близко знакомъ съ краемъ и съ нашей газетой“)²²⁶. Fizinis sukilimo numalšinimas esą buvo lengvesnis darbas negu protinis ir moralinis šio krašto užkariavimas: („Я покончилъ одну работу, требовавшую напряженности мышць и мускуль, внѣшнимъ образомъ торопившую, физически

221 [Безсоновъ] 1867g, 175.

222 [Безсоновъ] 1867f, 152.

223 [Беляев] 1867, [4].

224 [Безсоновъ] 1867a, 86.

225 [Безсоновъ] 1867h; [Безсоновъ] 1867i;

[Безсоновъ] 1867j; [Безсоновъ] 1867k;

[Безсоновъ] 1867l; [Безсоновъ] 1867m;

[Безсоновъ] 1867n; [Безсоновъ] 1867o;

[Безсоновъ] 1867p; [Безсоновъ] 1867г.

226 [Безсоновъ] 1867h, 410.

не дававшую спать; я выхожу къ болѣе внутреннимъ дѣламъ, къ работѣ обдуманной и органической, требующей болѣе мысли и слова, интеллектуальнаго и нравственнаго подъема“)²²⁷. Tačiau svarbiausia naujojo rašinių ciklo tema – VŠA valdininkų intrigos, alinančios ŠVK ir tolinančios nuo svarbiausio tikslo:

мы хлопочемъ, чтобы они затянулись въ прежнемъ напряженіи мятежа, свирѣпости, фанатизма: мы желаемъ, чтобы изъ края и въ краю, отъ края его до края, пролегла и водворилась пустыня. Кого мы будемъ²²⁸ тогда русить? Обрусьніе полное предполагаемъ тогда, когда не будетъ обрусьніа, ибо пустыня въ обрусьніи не нуждается²²⁹.

Vertimas

mes stengiamės, kad jie ir toliau gyventų buvusio maišto, žvėriškumo ir fanatizmo įtampa: mes norime, kad iš krašto ir krašte, nuo jo krašto iki krašto, nusitiestų ir nusidriektų dykuma. Ką tada mes rusinsime? Mes manome, kad visiškas surusinimas įvyks tada, kai nebebus rusinimo, nes dykumai rusinimo nereikia.

Šiame ir kituose šešiuose laiškuose ragino nevykėlius VŠA darbuotojus keisti kitais. Apskritai iš Vilniaus pašalinti visus vadinamojo pedagogų būrelio narius. Vadino juos ankstesnės redakcijos laikraščio *Виленскій вѣстникъ* partija, kuri ribojo laisvą žodį ir garsėjo siautėjimu bei fanatizmu²³⁰. Piktinosi net būrelio (*vel* partijos) žodynu (taip pat spaudoje), kaip antai pasakymais: „kunigai ir šlėkta“ („ксендзы и шляхта“), „lenkų melas ir neteisybė“ („польская ложь и неправда“), „kunigiškas šlėktiškas gyvenimas“ („кцендзовско-шляхетская жизнь“), „žydija“ („жидовство“), „žydų fanatizmas“ („еврейскій фанатизмъ“)²³¹; piktinosi, nors daugumą jų ir pats vartojo. Apskritai kaltino tiesmukiška kiršinimo politika, dėl kurios ŠVK reikalai esą nė kiek negerėja – kitaip nei Lenkijos Karalystėje, kuri „rusėja su kiekviena diena“ („Царство Польское русѣетъ съ каждымъ днемъ“)²³². Ir vėl ragino ŠVK rusinimo politiką vykdyti subtiliau. Ir čia tenka prisiminti Kirkoro įžvalgą apie Bezsonovo *talleyraniškumą*; savybę, kurią, beje, bent iš dalies, turėjo ir pats Kirkoras.

2.5. „LIETUVIŠKOJI“ FORMULĖ. Po ketverių metų pasirodžiusios knygos *Бѣлорусскія пѣсни* pratarinėje Bezsonovas pakartojo visas 1867 m. laikraštyje *Виленскій вѣстникъ* išdėstytas tezes dėl ŠVK pertvarkos, bet pridėjo ir naujų dalykų. Ir toliau buvo nepatenkintas tiek dėl bendros vietos valdžios vykdomos politikos, tiek dėl naujųjų ŠVK istorijos rašytojų. Ypač daug kritikos sulaukė maskviečio (po metų studijavusio Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos skyriuje²³³), VCA, o vėliau VVB darbuotojo (archyve dirbo Sprogio padėjėju, o bibliotekoje tvarkė Rankraščių skyrių) Piotro Hildebranto (Петр Андреевич Гильтебрандт, 1840–1905) pa-

227 [Безсоновъ] 1867h, 410.

228 Sic!

229 [Безсоновъ] 1867i, 414.

230 [Безсоновъ] 1867j, 419.

231 [Безсоновъ] 1867k, 426.

232 [Безсоновъ] 1867j, 419.

233 [Autorius nenurodytas] 1867, 58v;

Пгiewicz 2005, 283.

rengtas leidinys *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ* (*Liaudies kūrybos paminklų Šiaurės Vakarų Krašte rinkinys*)²³⁴. Kaip tik Bezsonovas ir pakvietė Hildebrantą į Vilnių („Вызванный нами въ Край для серьезнаго развитія молодыхъ силъ на благодарномъ поприщѣ“)²³⁵, tačiau greit susipyko, nes atvykėlis esą kaipmat susidėjo su vietos „polonofagais“ (t. y. „lenkų ėdikais“; plg. gr. *phagos* ‘ėdikas, graužikas’) ir „žydgraužiais“ („весьма скоро обособившійся, въ ряду тогдашнихъ Полонофаговъ и Жидоѣдовъ“)²³⁶. Dabar Bezsonovas kaltino Hildebrantą dar ir savo vardu paskelbus kitų surinktas baltarusių liaudies dainas. Kritikavo ir dėl rinkinio turinio (prasta šaltinių atranka, neišgryninta kalba), ir dėl koncertų: „Такимъ образомъ, вмѣсто того, чтобы выдѣлиться ясно ‘Русскимъ Краемъ’, чего такъ желалъ издатель и могли отъ него ожидать, Бѣлая Русь является у него, подобно древней Польшѣ, какимъ-то ‘новымъ Вавилономъ’ племень и нарѣчій“ („Taigi užuot Baltąją Rusią aiškiai apibrėžęs kaip ‘Rusišką Kraštą’ (o kaip tik to labai norėjo ir iš jo tikėjosi leidėjas Kornilovas), jis ją pavaizdavo kaip kokią senovės Lenkiją, kaip kažkokį ‘naująjį genčių ir tarmių Babiloną’“)²³⁷. Tačiau labiausiai piktino rinkinyje išspausdintos dainos, kurios rodė liaudies neapykantą žydams: „Всего же любопытнѣе отношеніе издателя къ мѣстнымъ Евреямъ, которыхъ онъ глубоко ненавидитъ и которыхъ печать въ его время совѣтовала переселить въ степи, а порою загнать и въ море“ („Tačiau įdomiausias yra leidėjo požiūris į vietos žydus, kurių jis giliai nekenčia; žydus, kuriuos spauda jo laikais patarinėjo iškelti į stepes, o kartais – net ir suvaryti į jūrą“)²³⁸. Bezsonovas teisus – knyga tikrai žydofobiška: tiek dainų turiniu, tiek Hildebranto komentarais.

Blankiu („Издание сѣренное“) ir „tarpais net beveik nemokšišku“ („порою почти даже безграмотное“) vadino ir 1869 m. Kojalovičiaus bičiulio Michailo Dmitrijevo (Михаил Алексеевич Дмитриев, 1832–1873)²³⁹ išleistą leidinį *Собрание пѣсенъ, сказокъ, обрядовъ и обычаевъ крестьянъ Сѣверо-Западнаго края* (*Šiaurės Vakarų Krašto valstiečių dainų, pasakų, apeigų ir papročių rinkinys*)²⁴⁰. Gyre tik autoriaus entuziazmą („отнеся къ дѣлу, по средствамъ своимъ, весьма прямо, не мудруствуя много или лукаво, съ видимою любовію“)²⁴¹. Geriausiai iš rusų kalba rašiusių rašytojų įvertino Imperatoriškojo Vilniaus universiteto Biblinės archeologijos profesoriaus Mykolo Bobrovskio (Michał Bobrowski, 1784–1848) sūnėna, tada Generalinio štabo papulkininkį, o vėliau

234 [Гильтебрандт] 1866.

235 [Безсонов] 1871b, XLIX.

236 [Безсонов] 1871b, XLIX.

237 [Безсонов] 1871b, LIII.

238 [Безсонов] 1871b, LI.

239 Dmitrijevas 1853 m. baigė Vyriausiąjį pedagoginį institutą Sankt Peterburge ir buvo paskirtas rusų kalbos mokytoju į Naugarduko bajorų mokyklą. 1867 m. tapo pirmuoju Gardino gubernijos liaudies mokyklų direkcijos vadovu ir Gardino ber-

niukų gimnazijos direktoriumi. Priklausė Imperatoriškajai Rusijos geografų draugijai. Dažnai painiojamas (ypač bibliotekų kataloguose) su bendravardžiu – dvarininku, valdininku, poetu, vertėju, memuaristu Michailu Dmitrijevu (Михаил Александрович Дмитриев, 1796–1866). Apie pedagogą Dmitrijevą taip pat žr. Долбилов 2010, 489.

240 [Дмитриев] 1869.

241 [Безсонов] 1871b, LV.

infanterijos generolą ir senatorių Pavelą Bobrovskį (Павел Осипович Бобровский, 1832–1905) – už geografinį ir statistinį Gardino gubernijos aprašymą²⁴².

Taigi iš esmės ŠVK leidinių rusų kalba kokybė Bezsonovo netenkino. Todėl dar energingiau nei *Виленскій вѣстникъ* puslapiuose ragino skaityti Narbuto, Tiškevičiaus, Kirkoro, Kraševskio, Mauricijaus Krupavičiaus (Maurycy Krupowicz, 1823–1890) ir kitų dar ne taip seniai apie VSM susibūrusių istorikų, etnologų ir literatų darbus, kuriuose, nepaisant kalbos, kuria buvo parašyti, matė vis mažiau lenkiškumo ir vis daugiau lietuviškumo. Ir čia prabilo apie vadinamąją lietuviškąją formulę. Anot Bezsonovo, sukilimo išvakarėse dabartiniame ŠVK buvo pradėta rengtis perversmui („Между тѣмъ въ самомъ Краю творился переворотъ“)²⁴³. Apie VSM susibūre intelektualai ėmė ieškoti kompromiso su valdžia („какого ни будь modus vivendi“), kad galėtų plėtoti kultūrinę veiklą²⁴⁴. Kaip vėliavą jie pasirinko Lietuvos vardą:

Политическое бытіе, нѣкогда сплотившее ихъ суровою силою и именемъ *Литвы*, отозвалось вновь: усиленно стали всѣ принимать названіе Литвы, Литовцевъ, Литовскаго, и подъ этимъ названіемъ дѣйствовать, по возможности вмѣстѣ, сообща, не всегда къ одной, но по крайности къ нѣсколькимъ сходнымъ цѣлямъ²⁴⁵.

Vertimas

Politinis būvis, kuris kadaise juos sutelkė nuožmia jėga ir *Lietuvos* vardu, vėl davė apie save žinią: visi primygtinai ėmė vartoti *Lietuvos*, *lietuvių*, *lietuviško* vardus ir su tais vardais veikti; pagal aplinkybes veikti kartu, bendrai, tiesa, ne visada vienam tikslui, bet bent keliems panašiams.

Taip palengva lenkas virto lietuviu, o Rusia, kad galėtų save atskirti nuo Didžiosios Rusijos, – Lietuva („Полякъ, не имѣя возможности жить въ семь качествѣ, преобразался въ Литовца, а Русь одѣвалась Литвою чтобы отличить себя отъ извѣстнаго Руссизма“)²⁴⁶. Bezsonovas, kitaip nei kiti, čia nematė gudravimo: „То была просто и естественно искомая формула хоть какого либо примиренія“ („Tai tiesiog natūraliai buvo ieškomoji formulė bent kaip susitaikyti“)²⁴⁷. Svarbiausiu šios grupės ideologu vadino ne Tiškevičių, o Narbutą:

Еще живъ былъ ветеранъ, великій Нарбутъ, родоначальникъ сего дѣла и направленія. Не говоря объ его печатныхъ сочиненіяхъ, его бумаги, которыя удалось намъ въ тревожное время спасти отъ погибели тотчасъ по его смерти и бережно перевезти на храненіе въ Виленскій Музей (и это мы считаемъ отраднѣйшимъ дѣломъ жизни), съ тысячами его очерковъ, соображеній, замѣтокъ, составляютъ для всего Края, въ томъ числѣ Бѣлой Руси, такое сокровище, какового еще не собирали для ней другіе Поляки и Русскіе²⁴⁸.

242 [Безсонов] 1871b, XLVI, žr. [Бобровский] 1863a; [Бобровский] 1863b.

243 [Безсонов] 1871b, XXIV.

244 [Безсонов] 1871b, XXV.

245 [Безсонов] 1871b, XXV.

246 [Безсонов] 1871b, XXV.

247 [Безсонов] 1871b, XXV.

248 [Безсонов] 1871b, XXV.

Прислано № 3805 от 25 Октября 1865 г.

221

Его Высочайшему

Господину Губернатору Харьковскому
Свято-Защитного Края.

Почтеннейшему.

Считаю своим долгом сообщить
Вашему Высокопревосходительству

и уведомить вас о 2-м Докладном Записке.
Губернского Края. —

26
28

Почтеннейшему Губернатору Свято-Защитного Края,
Губернатору Харьковскому, Харьковскому, Харьковскому,
Губернатору. —

23

x

Прислано № 3805 от 25 Октября 1865 г.
и уведомить вас о 2-м Докладном Записке.
Губернского Края. —

25

наименования в мундире Уланов,
и Лужского уезда, помещать по
меркам его обратиться на себя с
уважением к Губернатору Свято-Защитного Края,
Губернатору Харьковскому, Харьковскому,
Губернатору. —

№ 3805 от 25 Октября 1865 г.

15–17 pav. Piotro Bezsonovo aiškinamojo rašto (1865-09-[22]) Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui Kaufmanui, kuriame argumentuojama būtinybė pervežti Teodoro Narbuto biblioteką į Vilnių, fragmentai; 29,1 × 23,2 cm; 29,1 × 46,4 cm; LVIA: f. 1248, ap. 2, b. 57, 221r; 223v–224r

343 Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

223 об

се в Вильну; здесь, подробно разо-
бравши, важнейшие приобретения,
покупкою; если не купить, то
во всяком случае купить точнейше опи-
сать, выбрать и списать из
них все драгоценнейшие для
истории, сдвинуть известнейше
все, в ней заключенное, захватить
рукописные заметки,
вставки и выводи обнаруживаю-
щие их, акты науки, пре-
дотвращающие бесцельную
трату.

Внекорнейше ¹¹⁸достою есть
направить рубли Ваши
Высокопревосходительства:
перевести библиотеку, в цини-
нах ее состав, в Вильну; по-
мешать здесь, хотя на неко-
торое время, в покоях у пред-
седателя Библиотеки Централь-
ной и хранить согласно состав-
ленной описи; образовать Ком-
иссию из нескольких лиц,

когда извоите назначить или
дозвоите мне избрать, чтобы
произвести надъ матерьялами
временную разработку, были пошану
турс. Трудъ предстоитъ не ма-
лымъ: но многоплодный. Дашнныя
мнѣ шеры могутъ опредѣляться
самыми теплыми днями и относи-
тельной важностью открытій.

Вая библіотека составляетъ съ
небольшими пятисотъ сочиненій,
размѣщенныхъ по тремъ главнѣй-
шимъ классамъ. Перевозка не можетъ обой-
тись дешево.

Главнѣйшимъ учрежденіемъ
Центральной библіотеки и ученъ-
ми работами въ Музее Г. Вильямова

1865 года Октября . дня

Vertimas

Dar buvo gyvas veteranas, didysis *Narbutas*, šio reikalo ir šios krypties pradininkas. Jau nekalbant apie jo spausdintus kūrinius, jo rankraščiai, kuriuos mums tuo neramiu metu, tuoj pat po jo mirties, pavyko išsaugoti nuo pražūties ir rūpestingai atvežti saugoti į Vilniaus muziejų (ir mes tai laikome džiaugsmingiausiu savo gyvenimo darbu); taigi tie tūkstančiai jo studijų, apybraižų, užrašų visam Kraštui, taip pat Baltajai Rusijai, yra toks lobis, kokio jai dar nebuvo surinkę kiti lenkai ir rusai.

Taigi tai, kas tiek tada, tiek dabar, buvo ir yra vadinama Narbuto asmeninės bibliotekos išdraskymu, Bezsonovui buvo „džiaugsmingiausias jo gyvenimo darbas“. Tikrai, jeigu ne Bezsonovo entuziazmas, biblioteka taip ir būtų likusi Šiauriose, juolab kad šeima po sukilimo sekvestruotą dvarą vis dėlto sugebėjo išlaikyti savo rankose, o vėliau stengėsi atgauti ir biblioteką. Muravjovo įsakymu Šiaurių rinkiniai buvo aprašyti ir užantspauduoti (1864–1865 m. šiuos darbus atliko VŠA neetatinis mokytojas [nuo 1864 m. gruodžio mėn.] Nikolajus Sokolovas [Николай Иванович Соколов, 1837–1904]), bet palikti ten, kur buvo. Nežinia, ar apie užantspauduotą Narbuto biblioteką Bezsonovas sužinojo iš paties Sokolovo, ar iš jo sudaryto katalogo, tačiau, kitaip nei manyta anksčiau, jos pervežimą į Vilnių iniciavo ne Kaufmanas, o Bezsonovas²⁴⁹. 1865 m. rugsėjo pabaigoje jis kreipėsi į generalgubernatorių raštu, kuriame argumentavo tokio veiksmo būtinybę²⁵⁰ (žr. 15–17 pav.). Narbutą vadino „žymiuoju šio Krašto Istoriku“ („Библиотека знаменитого Историка здѣшняго Края, *Нарбута*“), o jo bibliotekos atgabenimą į Vilnių – urač svarbiu „Rusų mokslui“ ir apskritai „Rusų reikalui“ ŠVK („Какъ бы ни были сильны затруднѣния для исполненія предначертаннаго плана, еще сильнѣе трѣбованія для Русской науки и Русскаго дѣла среди здѣшняго Края“)²⁵¹. Anot Bezsonovo, tiek pagal gyvenamą vietą, tiek pagal veiklos pobūdį („характеру дѣятельности“), tiek dėl didelių nuopelnų vietos istorijai, Narbutas priklauso „ne Lenkijai, ne lenkų inteligentijai ir mokslui, o Rusijos Šiaurės Vakarų Kraštui, rusų švietimui ir rusų mokslui“ („принадлежитъ весь не Польшѣ, не Польской интеллигенціи и наукѣ, а Русскому Сѣверо-Западному Краю, Русскому образованию и наукѣ Русской“)²⁵². Tokios asmenybės brangios visai Rusijai („Такія лица существуютъ и умираютъ не для одного семейства, а для цѣлой Россіи“), o jų intelektualinis palikimas yra visos tėvynės turtas („достояніе всего отечества“)²⁵³. Nerimavo, kad Narbuto palikuonys tinkamai neįvertins šio brangaus palikimo („сокровища сіи“), bet dar labiau bijojo, kad jį iškraipys „valdinga lenkų ranka“ („а еще хуже, извращены властною Польскою рукою“)²⁵⁴. Todėl nepasinaudoti esama padėtimi ir neatvežti Narbuto rinkinių į naujai kuriamą VVB būtų didelis praradimas „rusų reikalui“ („для Русскаго дѣла“), maža to, šio turto išsaugojimas yra moralinė atsakomybė prieš palikuonis²⁵⁵.

249 Griškaitė 2020, 312.

250 Bezsonovas 1865-09-[22], 221r.

251 Bezsonovas 1865-09-[22], 221v.

252 Bezsonovas 1865-09-[22], 221v–222r.

253 Bezsonovas 1865-09-[22], 222r.

254 Bezsonovas 1865-09-[22], 222v–223r.

255 Bezsonovas 1865-09-[22], 223r.

Bezsonovas savo pasiekė. Lapkričio 25 d. Šiaurių biblioteka buvo atvežta į sandėlį Dominikonų gatvėje. Lapkričio 29 d. jis informavo Kaufmaną, kad dalyvaujant valdžios atstovams skrynios buvo atidarytos²⁵⁶. Dar lapkričio 10 d. generalgubernatorius davė nurodymą sudaryti komisiją Narbuto bibliotekos „sutvarkymui ir tyrimui“ („для разбора и изслѣгованія“)²⁵⁷. Bezsonovas į jo vadovaujamos komisijos narius pasiūlė de Pulė, Sokolovą ir Vilniaus berniukų gimnazijos rusų kalbos mokytoją Konstantinovskį (vardo nustatyti nepavyko)²⁵⁸. Tačiau komisijos darbas, juolab Bezsonovui išvykus, nebuvo nei veiksmingas, nei produktyvus, nes tik 1871 m. Narbuto knygos ir rankraščiai iš sandėlio (jau iš kito, ne iš Dominikonų gatvės) pagaliau buvo atgabenti į VVB patalpas²⁵⁹. Įdomus sutapimas: Bezsonovo knyga *Бѣлорусскія пѣсни*, kurioje tiek daug dėmesio skirta Narbutui, buvo išleista tais pačiais 1871 metais.

Kitaip nei Kojalovičius, kuris Narbutui priekaištavo dėl pernelyg šviesiomis spalvomis nupieštos Lenkijos ir Lietuvos sąjungos ir pernelyg menko dėmesio „lietuvių-rusų tautos likimui“ („судьбы литовско-русскаго народа“)²⁶⁰, Bezsonovas „lietuviškojo Karamzino“ darbuose išvelgė pirmuosius ryškius lietuviško separatizmo daigus, manė, kad tai jis užaugino Tiškevičių ir Kirkorą, kurie tapo svarbiausiais naujos „sugyvenimo politikos“ vykdytojais²⁶¹. Tačiau vedamojo Bezsonovo straipsnio kulminacija buvo vieša atgaila dėl Tiškevičiaus muziejaus „reorganizacijos“. Prisipažino, kad dabar padėtį anuomečiame Vilniuje mato visai kitaip; kad tada neperprato vadinamosios lietuviškosios formulės:

Когда мы дѣствовали на семь поприщѣ и въ сихъ вопросахъ, не можемъ не признаться, отстаивая до сихъ поръ необходимость нашего дѣйствія, что многое, подъ вліяніемъ роковыхъ политическихъ обстоятельствъ, представлялось намъ въ иномъ свѣтѣ, чѣмъ теперь, издали и при хладнокровномъ безпристрастїи: если вкрадывалась сюда какая либо ошибка, то именно та, что не всегда въ ту пору могли мы догадаться о значенїи формулы „Литовской“²⁶².

Vertimas

Negalime nepripažinti (nors iki šiol neabejojame dėl mūsų veiklos būtinybės), kad kai dirbome šiame bare ir sprendėme šiuos klausimus, dėl lemtingų politinių aplinkybių daug kas mums atrodė kitoje šviesoje nei dabar, žvelgiant iš toli, šaltakraujiškai ir nešališkai: jeigu čia ir buvo padaryta kokia klaida, tai tik ta, kad tais laikais ne visada mes galėjome suprasti „lietuviškos“ formulės reikšmę.

Atsiprašė, tačiau bezsonoviškai – anuometę aršią kovą su Tiškevičiaus muziejaus komanda („долго и упорно мы боролись, отстаивая или завоевывая каждый шагъ“) vadino ne asmenine, juolab represine ir policine, o moksline ir literatūrine („не лично, не полицейски, а научно и литературно“)²⁶³. Šie žodžiai tapo savita vilnietiško Bezsonovo laikotarpio reziumė.

256 Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2020, 313.

257 Bezsonovas 1865-11-[15], 233r.

258 Bezsonovas 1865-11-[15], 233r–233v.

259 Griškaitė 2020, 317–318.

260 [Ратч] 1867, 4.

261 [Безсонов] 1871b, XXVII–XXVIII.

262 [Безсонов] 1871b, XXVI–XXVII.

263 [Безсонов] 1871b, XXVII.

3. ПО БЕЗСОНОВО. Jakovas Golovackis VKSATS pirmininku buvo paskirtas 1867 m. gruodžio 22 d.²⁶⁴ (žr. 18 pav.). Taigi su Bezsonovu Vilniuje nesusitiko. Tačiau tikrai pasimatė Maskvoje, 1869 m. kovo 16 d. prasidėjusiame pirmajame Rusijos archeologų suvažiavime²⁶⁵. Golovackį kaip naująjį VKSATS vadovą Bezsonovas minėjo knygoje *Бѣлорусскія тѣсни*, bet labai santūriai, tik patį faktą, nes svarbiau buvo parašyti, kad tai institucijai buvo daug nusipelnęs jis pats („на которое и мы положили столько труда, особенно напряженного зрѣнія“)²⁶⁶. Kaip ir Bezsonovas, Golovackis į Vilnių buvo pakviestas Kornilovo. Kaip ir Bezsonovas, rinkosi tarp Vilniaus ir Varšuvos. Bezsonovas Vilniuje išbuvo ne visus dvejus metus, Golovackis – dvidešimt, iki pat mirties. Palaidotas Šv. Eufrosinijos (dabar – Liepkalnio) kapinėse. Bezsonovas – iki šių dienų neišlikusiose Charkivo miesto kapinėse (dabar – Jaunimo parkas). Už Bezsonovą buvo vyresnis trylika metų. Kitaip nei jo pirmtakas, buvo ne rusas, o rusinas²⁶⁷, taigi užsienietis – Austrijos pilietis, dėl valdžios „persekiojimo“ pabėgęs į Rusijos imperiją. Kitaip nei Bezsonovas, studijavo ne Maskvos, o Budapešto ir Lvivo universitetuose. Kaip ir Bezsonovas, buvo mokslo žmogus, folkloristas, daugybės knygų ir straipsnių autorius. Dargi pasiekęs aukštą postą – 1863–1864 m. ėjo Lvivo universiteto rektoriaus pareigas (nuo 1848 m. buvo šios aukštosios mokyklos Rusinų kalbos ir literatūros katedros, o 1857–1858 m. – Filologijos skyriaus vedėjas). Kaip ir Bezsonovas, vos atvykęs į Vilnių ypač didelį dėmesį ėmė rodyti VVB ir VSM, todėl 1871 m. birželio 10 d. paskirtas Laikinosios komisijos Vilniaus viešajai bibliotekai bei prie jos esančiam muziejui kurti ir valdyti („Врѣменная коммиссія по устройству и управлѣнію Виленской публичной библіотеки съ состоящимъ при нѣй музеемъ“) pirmininku²⁶⁸. VVB ir VSM reikalai jam rūpėjo taip labai (tai rodo archyviniai šaltiniai²⁶⁹), kad dėl šios priežasties užsitraukė šių institucijų vadovo Vladimirovo nemalonę (kartą net buvo apkaltintas ketinimu iš VVB be darbuotojo žinios išsinešti vertingus lituanistinius leidinius²⁷⁰).

Kaip ir Bezsonovas, Golovackis turėjo gausią šeimą. Tačiau kitaip nei Bezsonovas, iš pradžių VŠA sutiktas be entuziazmo, nes buvo ne stačiatikis, o Galicijos unitas, šventiko sūnus ir dargi pats šventikas (šventimus priėmė 1843 m., o į Vilnių atvyko su unitų kunigo apdaru). Tačiau „trukdžiai“ tuoj pat buvo pašalinti: 1868 m. liepos 31 d. tapo Rusijos imperijos valdiniu, o rugsėjo 7 d. – ir stačiatikiu²⁷¹. Su Rusijos mokslo pasauliu glaudžius ryšius palaikė nuo seno – kaip austrų valdžios skriaudžiamas

264 Головацкій 1870, [III].

265 Griškaitė 2006, 45.

266 [Безсонов] 1871b, XXV.

267 Žr. šio leidinio p. 301, išn. 27.

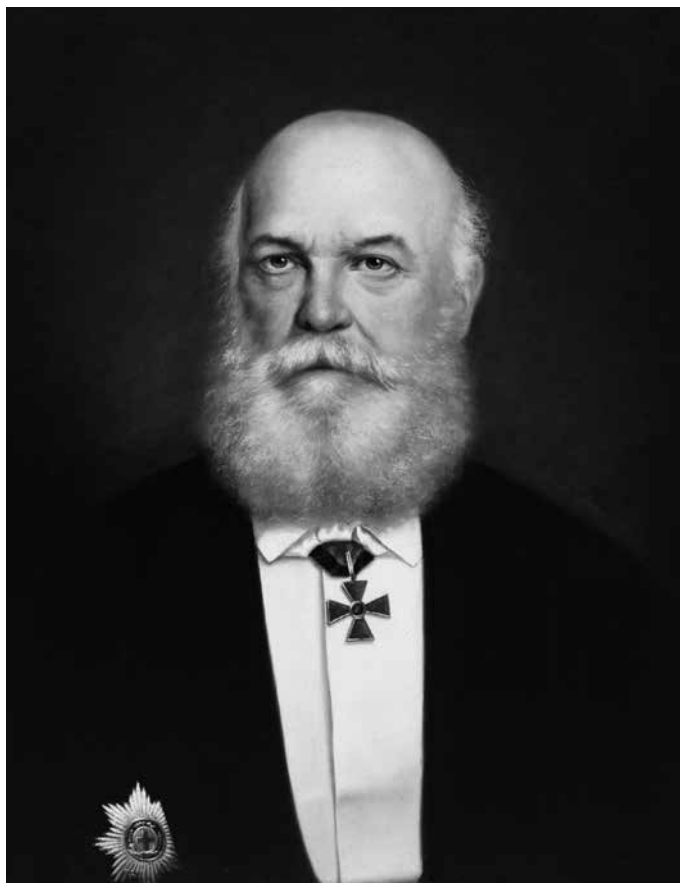
268 Griškaitė 2016, 360.

269 Golovackis 1872-09-25.

270 Griškaitė 2006, 47.

271 Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2006, 45–48. Sutikimą Golovackiui ir jo šeimai suteikti Rusijos valdinių teises („получить подданство“) Imperatorius Aleksandras II pasirašė 1868 m. gegužės 3 d. Prieš tai diplo-

matiniais kanalais buvo susisiekiama su Austrijos ir Vengrijos imperijos valdžia, kuri tokiam sprendinui neprieštaravo. Naujam valdovui Golovackiai prisiekė Vilniuje, tikriausiai Gubernijos valdyboje (tokia buvo įprasta praktika). Unitų tikėjimo (kaip ir unitų šventiko luomo – turimas galvoje Golovackis) atsisakymo ir perėjimo į stačiatikybę ceremonija vyko Šv. Mikalojaus stačiatikių katedroje (dabar – Šv. Kazimiero bažnyčia). Rugsėjo 7 d. stačiatikiais tapo ir Golovackio žmona Marija (mergau-

18 pav. Jakovas Golovackis (Яков Федорович Головацкий, 1814–1888). XIX a. 4 deš. Nežinomas XIX a. dailininkas.

Fotografavo Antanas Lukšėnas; 40,0 × 35 cm;

LNDM: T 2406

kovotojas už rusinų teises Galicijoje buvo ypač globojamas, nuolat aprūpinamas rusiška mokslo literatūra, renkamas rusiškų mokslo draugijų nariu, kviečiamas į parodas ir suvažiavimus Rusijoje. Palikti Austriją buvo paprašytas, kai 1867 m. pavasarį grįžo

tinė pavardė – Buračinska, g. 1826 m.), sūnus Vsevolodas (g. 1861 m.), dukterys Liudmila (g. 1845) ir Olga (g. 1850 m.). Ceremonijoje nedalyvavo tik vyriausias sūnus, Sankt Peterburgo universiteto teisės studentas Jaroslavas (g. 1849 m.) ir jauniausiosios dukterys Fiokla (g. 1856 m.) ir Sofija (g. 1858 m.), kurios mokėsi Aleksandro

mokykloje Sankt Peterburge (įstaiga buvo skirta ne bajorų luomo mergaitėms). Šiems trimis Golovackiams ceremonija buvo suorganizuota skyriumi, imperijos sostinėje. Daugiau apie tai žr.: Potapovas 1868-07-23, 48r–49r; Kornilovas 1868-08-03, 54r–54v; Gomolickis 1868-09-12, 58r–60v.

349 Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

iš pirmosios Rusijos etnografijos parodos ir Slavų suvažiavimo („Всероссійская этнографическая выставка и Славянскій съѣздъ“; paroda vyko Maskvoje balandžio 23 d.–birželio 19 d., o suvažiavimas – gegužės 9–27 d. Sankt Peterburge ir Maskvoje). Bent porą metų Vilniuje jautėsi neįaukiai – tai rodo kalba pirmajame Rusijos archeologų suvažiavime, kur pirmą kartą viešai atstovavo ne Galicijai, bet ŠVK: „Прибывъ недавно въ Россію и Вильну, я не могъ не только ознакомиться съ страной, но и не успѣлъ даже пересмотрѣть многія сочиненія и изданія, относящіяся къ мѣстной археологіи, а между тѣмъ эти труды были для меня недоступны за границей“ („Į Rusiją ir Vilnių atvykau neseniai, todėl ne tik kad negalėjau pažinti šalies, bet ir perskaityti daug darbų ir leidinių apie vietos archeologiją, o užsienyje jie man nebuvo prieinami“)²⁷². Bet ilgainiui įsitvirtino – tapo dar ir KVSMES bei Imperatoriškosios Rusijos geografijos draugijos Šiaurės Vakarų skyriaus vykdomojo komiteto nariu. Kiek sugėbėjo (nors ir ne taip uoliai kaip Galicijoje, bet dar uoliau nei Bezsonovas) ir šiame krašte gynė „rusų reikalą“, ypač rusų kalbą. Paskutinėje savo knygoje *Черты домашняго быта русскихъ дворянъ на Подляшъ, т. е. въ нынѣшней Сѣдлецкой и Гродненской губерніяхъ, по актамъ XVI столѣтія (Русų dvarininkų namų buitis Palenkėje, t. y. dabartinėse Sedlcių ir Gardino gubernijose [pagal XVI amžiaus aktus])* rašė:

Изъ этого и другихъ документовъ того времени видно, что русскій бытъ и русскій языкъ еще крѣпко держался между мѣстными дворянами и боярами, а только послѣ злополучной Люблинской уніи 1569 года стала преобладать польщизна и водворилась со всѣмъ нахальствомъ въ этой искони русской землѣ²⁷³.

Vertimas

Iš šio ir kitų to meto dokumentų matyti, kad rusų buitį ir rusų kalbą dar tvirtai laikėsi tarp vietos dvarininkų ir bajorų ir tik po nelemtos 1569 metų Liublino unijos ėmė imti viršenybę lenkų kalba, kuri įsigalėjo su visu įžūlumu toje nuo amžių rusiškoje žemėje.

Sulenkėjusi „vakarų pakraščio“ („западной окраины“) bajorija svetimais žodžiais („чужеземные слова“) ilgainiui suteršė kadaise švaria šnekamąją rusų kalbą („портили чистоту разговорнаго языка“)²⁷⁴.

Tačiau širdimi Golovackis liko Galicijoje. Tai rodo tiek 1877 m. paskelbta monografija *О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или Русскихъ въ Галичинѣ и съверо-восточной Венгріи (Apie rusinų, arba rusų, drabužius ir papuošalus Galicijoje ir Šiaurės rytų Vengrijoje, Sankt Peterburgas, 1877)*²⁷⁵ (žr. 19–20 pav.), tiek po metų išspausdintas rinkinys *Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси (Galicijos ir Ugrijos Rusios liaudies dainos, Maskva, 1878)*²⁷⁶. Didžiausias dėmesys Galicijai skirtas ir 1884 m. Vilniuje paskelbtame vakarų ir pietų slavų bei su jais besiribojančių žemių geografijos žodyne²⁷⁷ (žr. 21 pav.). Meilė gimtinei ir neapykanta „lenkų kolonistams“ („Польскіе

272 Головацкій 1871, [147]. Taip pat:

Головацкій 1898, [192]–200. Daugiau apie tai žr. Griškaitė 2006, 48–50.

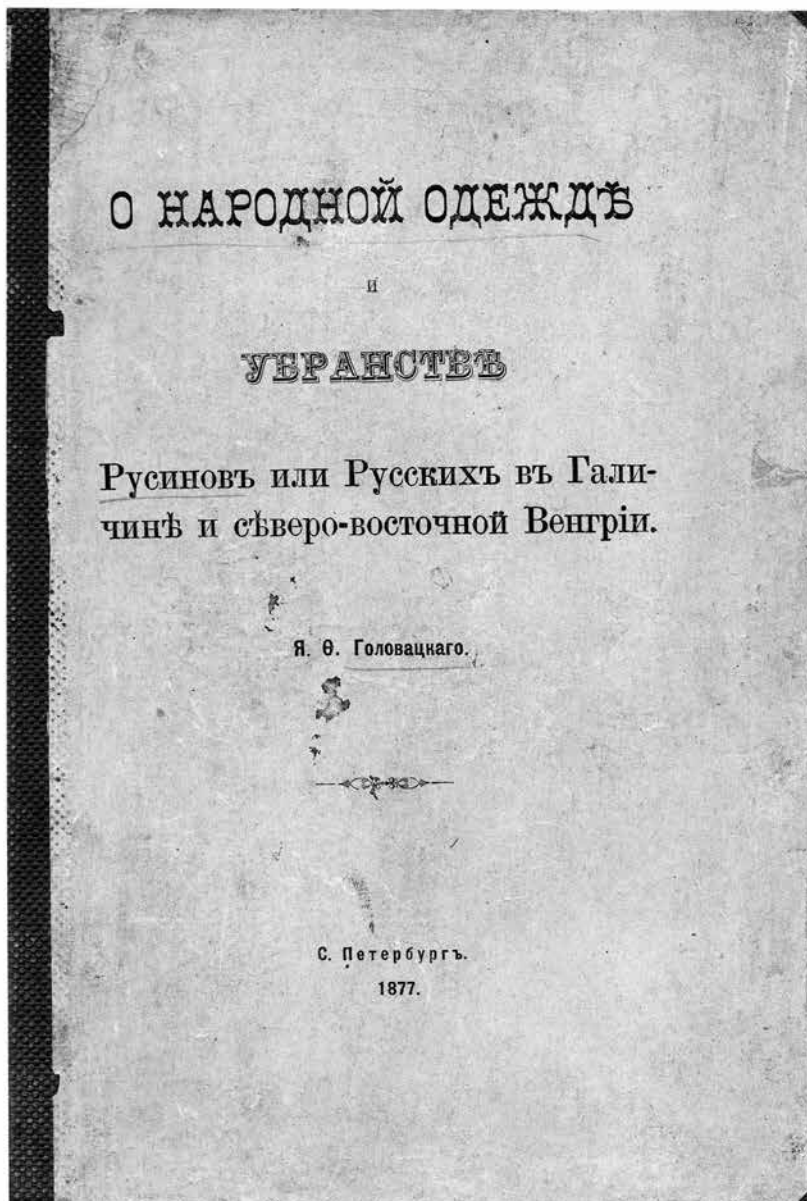
273 Головацкій 1888b, 13.

274 Головацкій 1888b, 33.

275 Головацкій 1877.

276 [Головацкій] 1878a.; [Головацкій] 1878b; [Головацкій] 1878c.

277 [Головацкій] 1884.

19–20 pav. Jakovo Golovackio knygos *О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или Русскихъ въ Галичинѣ и сѣверо-восточной Венгрии* (*Apie rusinų, arba rusų, drabužius ir papuošalus Galicijoje ir Šiaurės rytų Vengrijoje*, Sankt Peterburgas, 1877) viršelis ir dvi lapdės antrajame viršelyje. Anksčiau knyga priklausė Lietuvos stačiatikių dvasinei seminarijai, į kurią savo ruožtu pateko iš Lietuvos stačiatikių arkivyskupo Aleksandro (mirė 1885 m. balandžio 28 d.) bibliotekos; 24,0 × 16,1 cm; LMAVB: 65254

351 Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

Библиотека Литовской
Духовной Семинарии

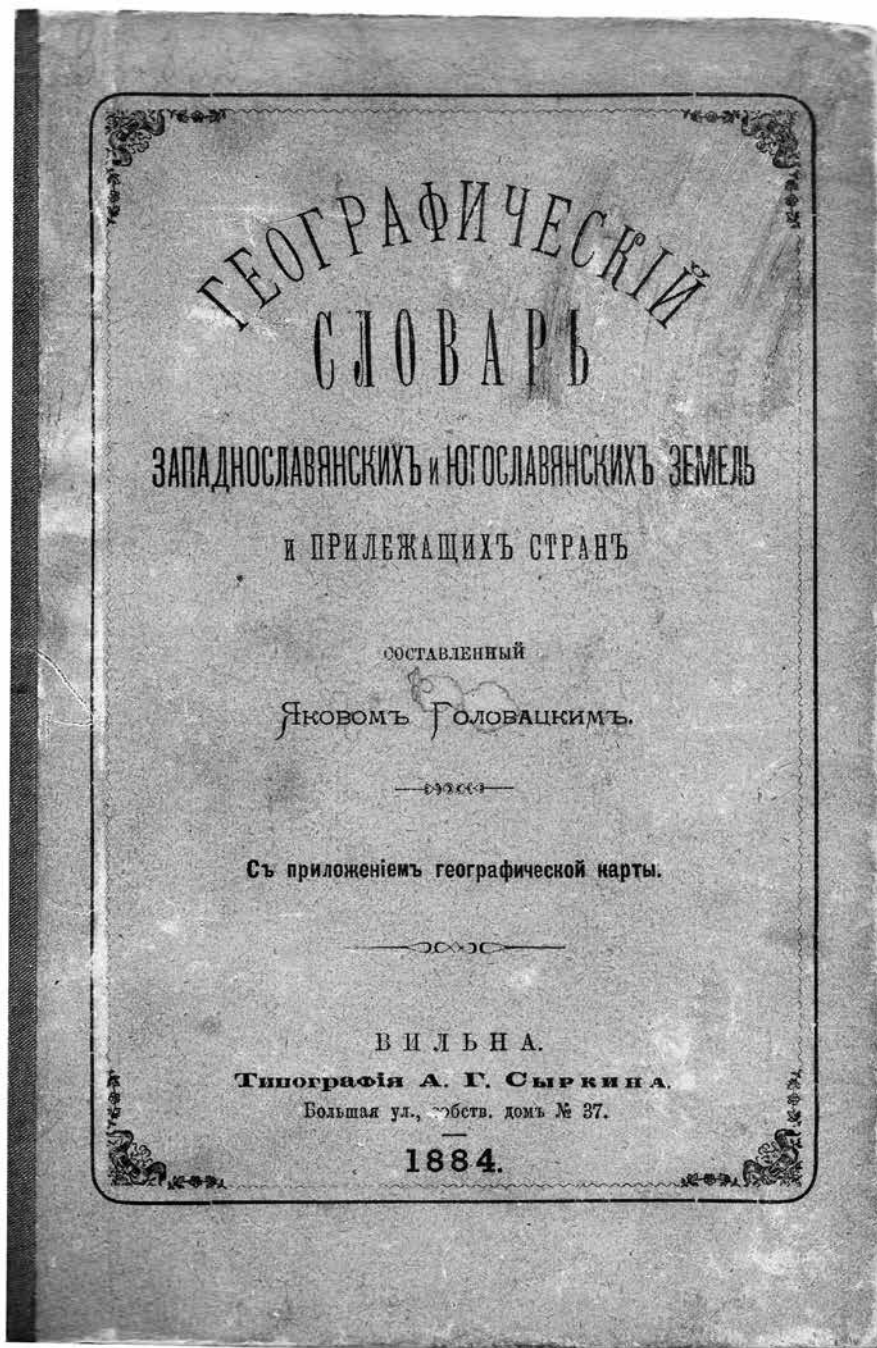
Зала *А*

Шкафъ *19*

Полка *4*

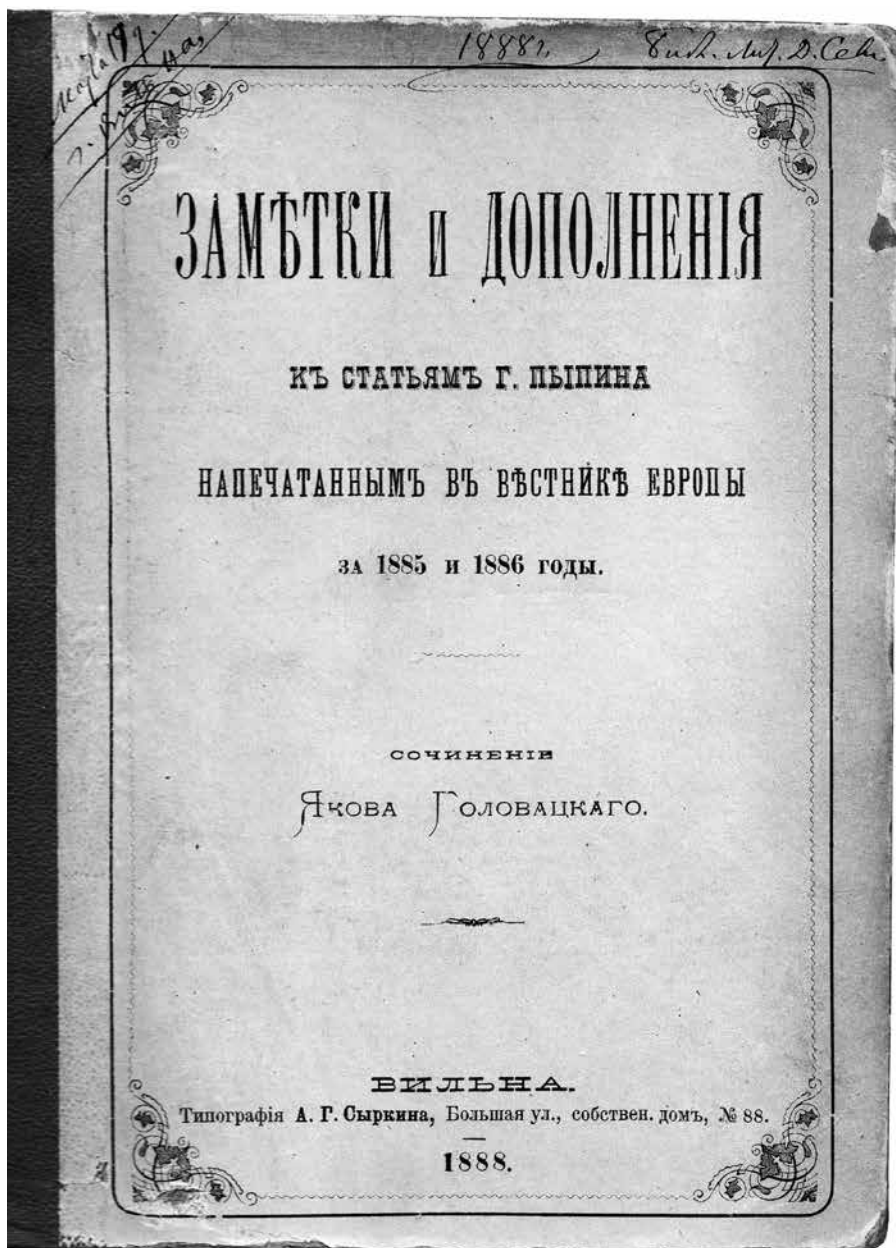
Мѣсто *51*

ИЗЪ БИБЛИОТЕКИ
АРХИЕПИСКОПА ЛИТОВСКАГО (2)
И ВХЛХХСКАГО
АЛЕКСАНДРА † 28 Апр. 1885 г.

21 pav. Jakovo Golovackio veikalas *Географическій словарь западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ (Vakarų ir pietų slavų žemių ir jų kaimynių geografijos žodynas, Vilnius, 1884)* viršelis; 18,9 × 12,0 cm; LMAVB: 4108372

- 353 Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.)

22–23 pav. Jakovo Golovackio knygos *Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина напечатаннымъ въ Вѣстникъ Европы за 1885 и 1886 годы* (*Pastabos ir papildymai pono Pypino straipsniui, išspausdintam žurnale Вѣстникъ Европы [Europos kurjeris] 1885 ir 1886 metais*) antraštinis lapas ir autoriaus dedikacija (autografas) Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos bibliotekai (Vilnius, 1888 m. kovo 19 d.); 21,2 × 15,7 cm;
LMAVB: 510935

Во Подольску
Вилерской Духовной Семинарии
отъ
Якова Золотавина
Видна 19^о Марта 1888 г.

колонисты“)²⁷⁸ ryški ir paskutiniame poleminiame straipsnyje su akademiku Aleksandru Rurinu (Александр Николаевич Пыпин, 1833–1904) (žr. 22–23 pav.). Visuose šiuose darbuose daug priešiškumo „vadinamajai Europos kultūrai“ („такъ называемой европейской культуры“)²⁷⁹. Žinoma, ir katalikybei. Tas pat vienintelėje Golovackio parašytoje pratarinėje VKSATS istorinių dokumentų (vadinamųjų aktų) tomui (iš viso jam vadovaujant buvo išspausdinta 12 tokių rinkinių)²⁸⁰. Net ir grynai folklorui ir istorinei geografijai skirti kūriniai prismaigstyti aštrių, demonstratyviai politizuotų formuluočių (žr. priedą „Pietro Bezsonovo ir Jakovo Golovackio retorikos pavyzdžiai“). Įsimintina ir knygos *Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси* dedikacija: „Государю Императору / Александру Николаевичу / Самодержцу всея Россіи / Царю Освободителю / посвящаетъ / вѣрнопопданный / Яковъ Головацкій“ („Valdovui Imperatoriui / Aleksandru Nikolajevičiui / Visos Rusijos vienvaldžiui / Imperatoriui Išvaduotojui / skiria / ištikimas valdinys / *Jakovas Golovackis*“)²⁸¹.

Jausmingo Golovackio nekrologo autorius žandarų generolas, literatas ir lietuvių mitologijos tyrėjas baronas Vasilijus von Rothkirchas (Василий Алексеевич фон Роткирх *vel* Wilhelm Reinold von Rothkirch, 1818 *vel* 1819–1891) ne tik išsamiai aprašė iškilmingas „garsaus patrioto ir mokslininko“ („знаменитаго патріота и ученаго, сіявшаго на нашемъ горизонтѣ звѣздою первой величины“) laidotuves Vilniuje 1888 m. gegužės 4 d.; laidotuves, kuriose dalyvavo visa rusų bendruomenė su generalgubernatoriumi Ivanu Kachanovu (Иван Семенович Каханов, 1825–1909) priešakyje, bet ir akcentavo taip niekada ir nenutrūkusį velionio ryšį su Galicija. Per laidotuves vilniečių vardu kalbą sakė protojerėjus, žurnalo *Литовскія епархіальныя вѣдомости* (*Lietuvos vyskupystės žinios*) redaktorius Joanas Kotovičius (Иоанн Антонович Котович, 1839–1911), o galiciečių – Ploščianskis. Rotkirchui tai atrodė ypač simboliška, nes buvęs Lvive leidžiamo laikraščio *Слово* (*Balsas*) redaktorius, kaip kad anksčiau Golovackis, bėgdamas nuo „lenkų ir žydų tvarkos“ („ушелъ въ Россію отъ польско-жидовскихъ порядковъ“) tapo Rusijos valdiniu, vilniečiu ir net VKSATS nariu. Istorija kartojosi.

4. IŠVADOS. 1. Po 1863–1864 m. sukilimo lenkiškai rašiusius Lietuvos istorikus, archeologus ir etnologus keitė nauji, rusakalbiai, kurie turėjo atlikti svarbią ideologinę misiją – istoriniais šaltiniais pagrįsti Rusijos buvimo ŠVK teisėtumą. Vadinamosios naujosios istorijos rašymas vyko lygiagrečiai su atminties institucijų reorganizacija, kurioje aktyviai dalyvavo ir naujieji istorikai, archeologai ir etnologai. Ypač didelis dėmesys skirtas vadovaujančioms mokslo ir kultūros įstaigų pareigybėms. Naujų mokslo autoritetų paieškos buvo sudėtingos, nes akademinis Rusijos mokslo elitas (kitaipei pedagogai) vangiai vyko į ŠVK, juolab rašė to krašto istoriją (geriausiai atveju buvo konsultantai ir recenzentai). Kaip išimtį galima minėti tik Maskvos

278 Головацкій 1888a, 11.

279 Головацкій 1877, 4.

280 Головацкій 1870.

281 [Головацкій] 1878a, [be puslapių numeracijos].

universiteto profesorių Beliajevą ir iš dalies, nes buvo vietinis, kilęs iš Gardino gubernijos, – Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos profesorių Kojalovičių.

2. Naujasis intelektualinis ŠVK elitas buvo susiskaldęs į dvi stovyklas – viena pasisakė už drastiškas, kita – už laipsniškas rusinimo priemones, panaudojant ankstesnių, lenkų kalba apie šį kraštą rašiusių, bet separatistines antilenkiškas nuotaikas skatinusių (nebūtinai sąmoningai) istorikų ir literatų, kaip antai Narbuto (pirmiausia jo), Kirkoro ar Tiškevičiaus, įdirbį. Ryškiausias šios stovyklos atstovas – Bezsonovas. Tačiau iš esmės tai buvo tik dvi skirtingos taktikos. Ir vieni, ir kiti neabejojo, kad kraštas turi būti integruotas (surusintas). Per diskusijas dėl rusinimo priemonių dar kartą buvo iškeltas universiteto Vilniuje būtinumo klausimas. Prie šios idėjos gaivinimo daug prisidėjo ir Bezsonovas.

3. Pirmieji ŠVK rusakalbiai istorikai ir etnologai (jie ir svarbių šio krašto mokslo ir kultūros įstaigų vadovai) buvo ryškios rusų (slavų) mokslo pasaulio asmenybės. Maža to, šis rusakalbis desantas puikiai valdė plunksną, rašė emociškai ir paveikiai. Nors nuolat pabrėžtinai akcentavo, kad atstovauja ne politikos, o mokslo pasauliui, jų tekstuose vyravo didžiarusiška retorika, meistriškai suformuluota valstybiniuose Nikolajaus Ustrialovo (Николай Герасимович Устрялов, 1805–1870) vadovėliuose vidurinėms mokykloms, tik dar labiau paryškinta, „patobulinta“. Lieka atviras klausimas dėl jų kūrybos adresato. Tikrai žinome, kad Bezsonovo (ypač jo) ir Golovackio rašinius reflektavo ne tik ŠVK valdininkai, kiti rusakalbiai vietos gyventojai, bet ir Maskvos bei Sankt Peterburgo intelektualinis elitas, tačiau nežinome, kokį atgarsį jie turėjo (ir ar apskritai turėjo) nerusakalbiuose visuomenės sluoksniuose. To nerodo nei spausdintas, nei nespausdintas to meto žodis. Tačiau jeigu tokia reakcija vis dėlto buvo, *a priori* galime teigti, kad ši kūryba stimulavo ne mokslinę diskusiją, o provokavo ideologinį, kultūrinį ir net kalbinį bei konfesinį konfliktą.

Rankraštiniai šaltiniai:

[AUTORIUS NENURODYTAS,] 1867: Piotro Hildebranto tarnybinis lapas; LVIA: f. 59, ap. 1, b. 570, 58r–68v.

BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1865-09-[22]: Aiškinamasis raštas Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui Kaufmanui; LVIA: f. 1248, ap. 2, b. 57, 221r–224r.

BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1865-10-03: Aiškinamasis raštas Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui Kaufmanui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1681, 9r–9v.

BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1865-11-[15]: Aiškinamasis raštas Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui Kaufmanui; LVIA: f. 1248, ap. 2, b. 57, 233r–233v.

BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1866-08-01: Aiškinamasis raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 567, ap. 3, b. 1690, 5r–6r (nuorašas).

BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1866-08-04: Aiškinamasis raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 567, ap. 3, b. 1690, 7r–10v (nuorašas).

BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1866-08-07: Aiškinamasis raštas Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui Kaufmanui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1688, 210r–211v.

- BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1866-09-09: Aiškinamasis raštas Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui Kaufmanui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1688, 212r–213r.
- BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1866-09-10: Aiškinamasis raštas Vilniaus generalgubernatoriui Konstantinui Kaufmanui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1688, 215r–216r.
- BEZSONOVAS, PIOTRAS, 1866-09-11: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 567, ap. 3, b. 1690, 16r–16v.
- GOLOVACKIS, JAKOVAS, 1872-09-25: Raštas VŠA globėjui Nikolajui Sergijevskiui; VUB RS: f. 46 – 32, 22r–26r.
- GOMOLICKIS, VIKTORAS, 1868-09-12: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandrui Potapovui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1681, 58r–60v.
- GORBAČEVSKIS, NIKITA, 1866-09-30: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 596, ap. 1, b. 13, 10r.
- KAUFMANAS, KONSTANTINAS, 1865-10-28: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 567, ap. 4, b. 1001, 45r–45v.
- KAUFMANAS, KONSTANTINAS, 1866-09-13: Rezoliucija dėl Hugo Trautfeterio ir Ivano Nikotino paskyrimo laikinoms pareigoms; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1688, 215r–216r.
- KORNILOVAS, IVANAS: 1865-08-10: Raštas Rusijos liaudies švietimo ministro pavaduotojui Ivanui Delianovui dėl būtinybės VŠA steigti valdininko mokslo pavedimams pareigybe; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1688, 178r–183v (juodraštis).
- KORNILOVAS, IVANAS, 1866-07-26: Raštas Rusijos liaudies švietimo ministrui Dmitrijui Tolstojui; LVIA: f. 567, ap. 3, b. 1690, 1r–1v.
- KORNILOVAS, IVANAS, 1868-08-03: Raštas Vilniaus generalgubernatoriui Aleksandrui Potapovui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1681, 54r–54v.
- [LIAUDIES ŠVIETIMO MINISTERIJOS LIAUDIES ŠVIETIMO DEPARTAMENTO DIREKTORIAUS PAVADUOTOJAS,] 1866-08-13: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 567, ap. 3, b. 1690, 12r.
- POTAPOVAS, ALEKSANDRAS, 1868-07-23: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 378, BS, 1865, b. 1681, 48r–49r.
- PULĖ, MICHAILAS DE, 1866-09-15: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 567, ap. 3, b. 1690, 17r–17v.
- PULĖ, MICHAILAS DE, 1866-10-03: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 567, ap. 3, b. 1690, 20r.
- PULĖ, MICHAILAS DE, 1866-10-04: Raštas VŠA globėjui Ivanui Kornilovui; LVIA: f. 567, ap. 3, b. 1690, 21r.

Spausdinti šaltiniai, literatūra ir santrumpos:

- [AUTORIUS NENURODYTAS,] 2012: „Griaznovas Vasilijus“, *Lietuvos dailininkų žodynas 2: 1795–1918*, sudarė Jolanta Širkaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 147–148.
- CHARTANOWICZ, MARGARITA FIEDOROWNA; GRZEGORZ KARZMARZ, 1988: „Komisje archeograficzne i archeologiczne wileńskie w latach 1842–1915“, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 4(33), [957]–976.

- GRIŠKAITĖ, REDA, 2006: „Necrolithuanica, arba Dèl Carlo von Schmitho vietos Lietuvos archeologijos istorijoje“, *Carl von Schmith, Necrolithuanica*, parengė Reda Griškaitė, Algimantas Katilius, Vytautas Kazakevičius, Arturas Mickevičius, Vilnius: Versus Aureus, 25–[94].
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2016: „Vilniaus universiteto viltys ir nusivylimai (1855–1919)“, *Vilniaus universiteto kultūros turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai). Fontes et studia historiae Universitatis Vilnensis*, atsakomasis redaktorius Vygintas Bronius Pšibilskis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, [297]–383.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2020: „Teodoro Narbuto intelektualiniai žaidimai: Šiauriai kaip lietuviškų senienų muziejus“, *Knygotyra* 75, 259–326.
- ILGIEWICZ, HENRYKA, 2005: *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- KAŽURO, INA, 2013a: „Senoji kirilika Vilniaus universiteto bibliotekoje: istorija ir atradimai“, *Vilniaus universiteto bibliotekos kirilikos leidinių kolekcija: 1525–1839. Katalogas*, sudarė Ina Kažuro, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 9–64.
- KAŽURO, INA (par.), 2013b: *Vilniaus universiteto bibliotekos kirilikos leidinių kolekcija: 1525–1839. Katalogas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- KIRKORAS, ADOMAS HONORIJUS, 1886-08-25: Laiškas Aleksandruui Kotliarevskiui, *Reda Griškaitė, „Necrolithuanica, arba Dèl Carlo von Schmitho vietos Lietuvos archeologijos istorijoje“, Carl von Schmith, Necrolithuanica*, parengė Reda Griškaitė, Algimantas Katilius, Vytautas Kazakevičius, Arturas Mickevičius, Vilnius: Versus Aureus, 2006, 85.
- KVSMES – Komisija Vilniaus senienų muziejaus eksponatams sutvarkyti.
- LNDM – Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.
- MIENICKI, RYSZARD, 1923: *Archivum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku. Rys historyczny*, opracował Ryszard Mienicki, starszy archiwista Archiwum Państwowego w Wilnie, Warszawa: nakładem archiwów państwowych.
- MIENICKI, RYSZARD, 1925: *Wileńska Komisja Archeograficzna (1864–1915)*, Wilno: nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, z zasilkiem Wydziału Nauki Minist. Wyznań Relig. i Ośw. Publ., Skład Główny w Księg. Stow. Nauczycielstwa Polskiego.
- PACEVIČIUS, ARVYDAS (sud. ir par.), 2014: *Vilniaus viešosios bibliotekos dienoraštis=Дневникъ Виленской публичной библиотеки 1910–1911*, vertė Laimantas Jonušys ir Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- RNB RS – Rusijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2000: *Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidurys–XX a. pradžia)*, LAIS 16, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2007: *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, New York, NY: Rodopi.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2009: *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- ŠIRKAITĖ, JOLANTA, 2018: *Vilniaus piešimo mokykla (1866–1915)*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

ŠVK – Šiaurės Vakarų Kraštas.

VCA – Vilniaus centrinis Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko gubernijų senųjų aktuų knygų archyvas.

VKSATS – Vilniaus komisija seniesiems aktams tirti ir skelbti.

VLAK – Vilniaus laikinoji archeologijos komisija.

VSM – Vilniaus senienų muziejus.

VŠA – Vilniaus švietimo apygarda.

VVB – Vilniaus viešoji biblioteka.

VVKKA – Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos archyvas.

[БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1857: *Нѣкоторыя черты путешествія Ю. И. Венелина въ Болгарію*, Москва: въ Типографіи Л. Степановой.

[БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1859a: „Предисловіе“, [Петр Алексеевич Безсонов (pag.),] *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка 1*, рукопись времянь царя Алексѣя Михайловича (Приложеніе къ 1 № *Русской Бесѣды за 1859 годѣ*), открыль и издалъ П. Безсоновъ, Москва: въ Типографіи Александра Семена, [I]–XXVIII.

[БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1859b: [„Предисловіе“,] [Петр Алексеевич Безсонов (pag.),] *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка 3*, рукопись времянь царя Алексѣя Михайловича (Приложеніе къ 1 № *Русской Бесѣды за 1859 годѣ*), открыль и издалъ П. Безсоновъ, Москва: въ Типографіи Александра Семена, [be puslapių numeracijos].

[БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (pag.),] 1859c: *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка 1*, рукопись времянь царя Алексѣя Михайловича (Приложеніе къ 1 № *Русской Бесѣды за 1859 годѣ*), открыль и издалъ П. Безсоновъ, Москва: въ Типографіи Александра Семена.

[БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (pag.),] 1859d: *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка 2*, рукопись времянь царя Алексѣя Михайловича (Приложеніе къ 1 № *Русской Бесѣды за 1859 годѣ*), открыль и издалъ П. Безсоновъ, Москва: въ Типографіи Александра Семена.

[БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (pag.),] 1859e: *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка 3*, рукопись времянь царя Алексѣя Михайловича (Приложеніе къ 1 № *Русской Бесѣды за 1859 годѣ*), открыль и издалъ П. Безсоновъ, Москва: въ Типографіи Александра Семена.

[БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (pag.),] 1859f: *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка 4*, рукопись времянь царя Алексѣя Михайловича (Приложеніе къ 1 № *Русской Бесѣды за 1859 годѣ*), открыль и издалъ П. Безсоновъ, Москва: въ Типографіи Александра Семена.

[БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (pag.),] 1859g: *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка 5*, рукопись времянь царя Алексѣя Михайловича (Приложеніе къ 1 № *Русской Бесѣды за 1859 годѣ*), открыль и издалъ П. Безсоновъ, Москва: въ Типографіи Александра Семена.

- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (par.),] 1859h: *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка* 6, рукопись времянь царя Алексѣя Михайловича (Приложениѣ къ 1 № *Русской Бесѣды за 1859 годѣ*), открыль и издалъ П. Безсоновъ, Москва: въ Типографіи Александра Семена.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (par.),] 1860a: *О промыслѣ*, сочинениѣ того же Автора, какъ и *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка*, свѣдѣнїя объ открытой рукописи, изданіе В. А. П., Москва: въ Типографіи Александра Семена.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] П. Б., 1860b: [„Предисловіе“,] [Петр Алексеевич Безсонов] П. Б. (par.), *О промыслѣ*, сочинене того же Автора, какъ и *Русское государство въ половинѣ XVII вѣка*, свѣдѣнїя объ открытой рукописи, изданіе В. А. П., Москва: въ Типографіи Александра Семена, [I]–[III].
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (par.),] 1861a: *Кальки перехожіе* 1(1–3), сборникъ стиховъ и изслѣдование П. Безсонова, Москва: въ Типографіи А. Семена.
- Безсонов, П[ЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ], 1861b: „Предувѣдомленіе“, [Петр Алексеевич Безсонов (par.),] *Кальки перехожіе* 1(1–3), сборникъ стиховъ и изслѣдование П. Безсонова, Москва: въ Типографіи А. Семена, [I]–VI.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1863a: *Въ память Первоучителей Славянства* 1, Москва: въ Типографіи Бахметьева.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1863b: *Въ память Первоучителей Славянства* 2, Москва: въ Типографіи Бахметьева.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1863c: „Къ читателямъ“, [Петр Алексеевич Безсонов (par.),] *Кальки перехожіе* 2(4–5), сборникъ стиховъ и изслѣдование П. Безсонова, Москва: въ Типографіи А. Семена, [I]–XLVIII.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (par.),] 1863d: *Кальки перехожіе* 2(4–5), сборникъ стиховъ и изслѣдование П. Безсонова, Москва: въ Типографіи А. Семена.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (par.),] 1864: *Кальки перехожіе* 2(6), сборникъ стиховъ и изслѣдование П. Безсонова, Москва: въ Типографіи А. Семена.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1867a: „Московскія письма. Письмо 1-ое“, *Виленскій вѣстникъ* 22 (21 февраля), 86–87.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1867b: „Московскія письма. Письмо 2-ое“, *Виленскій вѣстникъ* 23 (23 февраля), 92.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1867c: „Московскія письма. Письмо 3-ое [sic! – R. G.]“, *Виленскій вѣстникъ* 24 (28 февраля), 96–97.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1867d: „Московскія письма. Письмо 3-ье (Окончаниѣ)“, *Виленскій вѣстникъ* 29 (11 марта), 116–117.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1867e: „Московскія письма. Письмо 4-ое“, *Виленскій вѣстникъ* 32 (18 марта), 128–129.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1867f: „Московскія письма. Письмо 5-ое“, *Виленскій вѣстникъ* 38 (1 апреля), [151]–152.
- [Безсонов, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1867g: „Московскія письма. Письмо 5-ое (Окончаниѣ)“, *Виленскій вѣстникъ* 44, 45 (22 апреля), 175.

- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867h: „Изъ Москвы. Письма къ Редактору. I.“, *Виленскій вѣстникъ* 107 (14 сентября), 410.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867i: „Изъ Москвы. Письма къ Редактору. I. (Продолж.)“, *Виленскій вѣстникъ* 108 (16 сентября), 414.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867j: „Изъ Москвы. Письма къ Редактору. II.“, *Виленскій вѣстникъ* 109 (19 сентября), 419–420.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867k: „Изъ Москвы. Письма къ Редактору. III.“, *Виленскій вѣстникъ* 111 (23 сентября), 426–427.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867l: „Изъ Москвы. Письма къ Редактору. IV.“, *Виленскій вѣстникъ* 112 (26 сентября), 430.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867m: „Изъ Москвы. Письма къ Редактору. IV. (Продолж.)“, *Виленскій вѣстникъ* 114 (30 сентября), 438.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867n: „Изъ Москвы. Письма къ Редактору. V.“, *Виленскій вѣстникъ* 115 (5 октября), 442–443.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867o: „Изъ Москвы. Письма къ Редактору. VI.“, *Виленскій вѣстникъ* 118 (12 октября), 454–455.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867p: „Изъ Москвы. VII.“, *Виленскій вѣстникъ* 124 (26 октября), 478–[479].
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ] Б-въ, 1867q: „Изъ Москвы. VII. (Продолженіе письма)“, *Виленскій вѣстникъ* 125 (28 октября), 482–483.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ (раг.),] 1871a: *Бѣлорусскія пѣсни, съ подробными объясненіями ихъ творчества и языка, съ очерками народнаго обряда, обычая и всего быта*, издалъ Петръ Безсоновъ, издержками Общества Любителей Россійской Словесности, Москва: Въ Типографіи Бахметева на Срѣтенкѣ, д. Карлони.
- [БЕЗСОНОВ, ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1871b: „Въ объясненіе къ изданію“, [Петр Алексеевич Безсонов (раг.),] *Бѣлорусскія пѣсни, съ подробными объясненіями ихъ творчества и языка, съ очерками народнаго обряда, обычая и всего быта*, издалъ Пётръ Безсоновъ, издержками Общества Любителей Россійской Словесности, Москва: Въ Типографіи Бахметева на Срѣтенкѣ, д. Карлони, [П]–LXXXI.
- [БЕЛЯЕВ, ИВАН ДМИТРИЕВИЧ,] 1867: *Очеркъъ Сѣверо-Западнаго края Россіи*, сочиненіе Профессора Московскаго Университета И. Д. Бѣляева, Вильна: въ Типографіи А. Сыркина, на углу Нѣмецкой улицы, въ домѣ Здановича, напротивъ театра.
- [БОБРОВСКИЙ, ПАВЕЛ ОСИПОВИЧ (раг.),] 1863a: *Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго штаба* 2(1): Гродненская губернія, составилъ членъ Императорскаго русскаго географическаго общества Генеральнаго штаба подполковникъ П. Бобровскій, Санктпетербургъ: въ Типографіи Департамента Генеральнаго штаба.
- [БОБРОВСКИЙ, ПАВЕЛ ОСИПОВИЧ,] 1863b: *Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго штаба* 2(2): Гродненская губернія, составилъ членъ Императорскаго русскаго географическаго общества Генеральнаго штаба подполковникъ П. Бобровскій, Санктпетербургъ: въ Типографіи Юсафата Огризко.

- [Гильтебрандт, Петр Андреевич (par.)] 1866: *Сборникъ памятниковъ народнаго творчества въ Сѣверо-Западномъ краѣ 1*, изданіе редакціи Виленскаго вѣстника, Вильна: въ Типографіи Р. М. Ромма.
- Головацкій, Я[ковъ Федоровичъ], 1865: *О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійскаго владѣнія въ той землѣ* (Особый оттискъ изъ II. Выпуска *Науковаго Сборника* 1865), Львовъ: Напечатано въ книгопечатнѣ Ставропигійскаго Института.
- Головацкій, Я[ковъ Федоровичъ], 1870: „Предисловіе“, [Яков Федорович Головацкій (par.)], *Акты издаваемые Виленскою археографическою коммиссією 3: Акты брестскаго гродскаго суда*, Вильна: въ Типографіи Губернскаго Правленія, [III]–XX.
- Головацкій, Я[ковъ Федоровичъ], 1871: „Объ археологическихъ трудахъ и изслѣдованіяхъ въ Сѣверо-Западномъ краѣ“, *Труды перваго археологическаго съѣзда в Москвѣ* (1869) 1, изданы подъ редакціей А. С. Уварова, Москва: въ Синодальной Типографіи, на Никольской улицѣ, [147]–152.
- Головацкій, Я[ковъ Федоровичъ], 1877: *О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или Русскихъ въ Галичинѣ и сѣверо-восточной Венгріи*, С. Петербургъ: № 32. Типографія В. Киршбаума, въ д. Министер. Фин., на Дворц. площ.
- [Головацкій, Яков Федоровичъ] 1878а: *Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси*, собранныя Я. Ф. Головацкимъ 1: *Думы и думки*, Москва: Изданіе Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, въ Университетской типографіи (М. Катковъ), на Страстномъ бульварѣ.
- [Головацкій, Яков Федоровичъ] 1878б: *Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси*, собранныя Я. Ф. Головацкимъ 2: *Обрядныя пѣсни*, Москва: Изданіе Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, въ Университетской типографіи (М. Катковъ), на Страстномъ бульварѣ.
- [Головацкій, Яков Федоровичъ] 1878с: *Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси*, собранныя Я. Ф. Головацкимъ 3(2): *Разночтенія и дополненія*, Москва: Изданіе Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, въ Университетской типографіи (М. Катковъ), на Страстномъ бульварѣ.
- [Головацкій, Яков Федоровичъ] 1884: *Географическій словарь западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ*, составленный Яковомъ Головацкимъ, с приложеніемъ географической карты, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., собств. д., № 37.
- Головацкій, Яковъ [Федоровичъ], 1888а: *Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина напечатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы“ за 1885 и 1886 годы*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., собств. домъ, № 88.
- Головацкій, Яковъ [Федоровичъ], 1888б: *Черты домашняго быта русскихъ дворянъ на Подляшьяхъ, т. е. въ нынѣшней Сѣдлецкой и Гродненской губерніяхъ, по актамъ XVI столѣтія*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., собств. домъ, № 88.
- Головацкій, Яковъ [Федоровичъ], 1898: [Иван Петрович Корниловъ] *Памяти графа Михаила Николаевича Муравьева. Къ исторіи Виленскаго учебнаго округа за 1863–1868 гг.*, И.

- П. Корнилова, бывшего попечителя Виленского учебного округа, С.-Петербургъ: Типографія В. В. Комарова, Невскій, 136.
- [ДМИТРИЕВ, МИХАИЛ АЛЕКСЕЕВИЧ,] 1869: *Собраніе пѣсенъ, сказокъ, обрядовъ и обычаевъ крестьянъ Сѣверо-Западнаго края*, М. А. Дмитриева, Вильна: Печатня А. Г. Сыркина, Большая ул., д. Родкевичевой, возлѣ Никольской церкви.
- ДОЛБИЛОВ, МИХАИЛ, 2010: *Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва: Новое литературное обозрение.
- ЕГЕЛЯВИЧЮС, С[ИГИТАС,] 1990: „Организация архивов и других хранилищ документов в г. Вильнюсе во II половине XIX–начале XX в.“, *Научные труды высших учебных заведений Литовской ССР. История* 31, 121–[138].
- КАПЛИН, А[ЛЕКСАНДР] Д[МИТРИЕВИЧ] (раг.), 2010а: *Петр Безсонов, Русский народ и его творческое слово*, составление, предисловие, примечания, именной словарь А. Д. Каплина, отв. ред. О. А. Платонов, Москва: Институт русской цивилизации.
- КАПЛИН, А[ЛЕКСАНДР] Д[МИТРИЕВИЧ], 2010б: „Предисловие“, *Петр Безсонов, Русский народ и его творческое слово*, составление, предисловие, примечания, именной словарь А. Д. Каплина, отв. ред. О. А. Платонов, Москва: Институт русской цивилизации, 5–[50].
- [КИРКОР, АДАМ ГОНОРИЙ (?),] 2010: „Настоящее положение Северо-западных губерний. 28 мая 1866“, Михаил Долбилов, Дариус Сталюнас, *Обратная уния: из истории отношений между католицизмом и православием в Российской империи 1840–1873*, Вильнюс: Lietuvos istorijos instituto leidykla, [164]–223.
- КОМЗОЛОВА, А[ННА] А[ЛЬФРЕДИСОВНА], 2004: „‘Положение хуже Севастопольского’: русский интеллигентный человек в Северо-Западном крае в 1860-е гг.“, *Россия и Балтия 3: Отзейские губернии и Северо-Западный край в политике реформ Российской империи. 2-я половина XVIII в.–XX в.*, Москва: Институт всеобщей истории РАН, 117–141.
- КОМЗОЛОВА, А[ННА] А[ЛЬФРЕДИСОВНА], 2005: *Политика самодержавия в Северо-Западном крае в эпоху Великих реформ*, Москва: Наука.
- [КОРНИЛОВ, ИВАН ПЕТРОВИЧ,] 1898: *Памяти графа Михаила Николаевича Муравьева. Къ исторіи Виленскаго учебнаго округа за 1863–1868 гг.*, И. П. Корнилова, бывшего попечителя Виленского учебного округа, С.-Петербургъ: Типографія В. В. Комарова, Невскій, 136.
- КОРНИЛОВЪ, И[ВАНЪ ПЕТРОВИЧЪ], 1901: *Русское дѣло въ Сѣверо-Западномъ краѣ. Матеріалы для исторіи Виленскаго учебнаго округа преимущественно въ Муравьевскую эпоху*, С.-Петербургъ: Типографія А. П. Лопухина, Тельжная ул., д. № 5.
- [КОСТОМАРОВ, НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ,] 1870: *Послѣдніе годы Рѣчи-Посполитой*, Н. И. Костомарова, историческая монографія, второе изданіе, С.-Петербургъ: Типографія Ф. Сущинскаго, улица Могилевская, 7.
- КРИЖАНИЧ, ЮРИЙ, 1997: *Политика*, пер. и коммент. А. Л. Гольдберга, Москва: Новый свет.
- ЛАБЫНЦЕВ, Ю[РИЙ] А[НДРЕЕВИЧ], 2021: „В. М. Площанский – исследователь истории Галицкой Руси и Руси Холмской (обзор неопубликованных материалов вильнюсских рукописных собраний ученого)“, *Славянский альманах* 34, 386–406.

- Лабунцев, Ю[рий] А[ндреевич]; Л[юдмила] Л[еоновна] Шавинская, 2020: „Белорусское имение Я. Ф. Головацкого“, *Славянский альманах* 3–4, [442]–449.
- Лопушинский, Е[вгений Афанасьевич], 1861: „Эдгаръ Поэ. (американскій поэтъ.)“, *Русское слово* 11(3), [1]–30.
- Миловидовъ, А[лександръ] И[вановичъ], 1914: *Пятидесятильтіе „Виленскаго вѣстника“ Русской редакціи (Историко-библиографическій очеркъ)*, издание редакціи „Виленскаго вѣстника“, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., собств. домъ.
- Мосоловъ, А[лександръ] Н[иколаевичъ], 1898: *Виленскіе очерки 1863–1865 гг. (Муравьевское время)*, С.-Петербургъ: Типографія А. С. Суворина, Эртелевъ пер., д. 13.
- [Пуле, Михаил Федорович де,] 1866а: „Вчерашнимъ нумеромъ Виленскаго Вѣстника прекратилось...“, *Виленскій вѣстникъ* 263 (13 декабря), [be puslapių numeracijos].
- [Пуле, Михаил Федорович де,] 1866b: „Не примиренія съ элементами, враждебными всему русскому...“, *Виленскій вѣстникъ* 263 (15 декабря), [be puslapių numeracijos].
- [Пуле, Михаил Федорович де,] 1867а: „И. С. Никитинъ“, *Виленскій вѣстникъ* 9 (21 января), [33]–34; 11 (26 января), [41]–42; 12 (28 января), [45]–46; 18 (11 февраля), [69]–70; 19 (14 февраля), [73]–74; 24 (28 февраля), [95]–96; 29 (11 марта), [115]–116; 31 (16 марта), [123]–124; 32 (18 марта), [127]–128; 75 (1 июля), [289]–290; 76 (4 июля), [293]–294; 77 (6 июля), [297]–298; 78 (8 июля), [301]–302; 79 (11 июля), [305]; 80 (13 июля), [309]; 81 (15 июля), [313]; 83 (20 июля), [321]; 86–87 (27 июля), [333]–334; 88 (29 июля), [339]–340; 90 (3 августа), [347].
- [Пуле, Михаил Федорович де,] 1867b: „Такъ называемый ‘еврейскій вопросъ’“, *Виленскій вѣстникъ* 5 (12 января), [be puslapių numeracijos].
- [Пуле, Михаил Федорович де,] 1871а: „Предисловіе“, *Михаил Де Пуле, Станиславъ-Августъ Понятовскій въ Гроднѣ и Литвѣ въ 1794–1797 годахъ*, сочиненіе Михаила Де-Пуле, издание второе, С.-Петербургъ, № 976. Типографія Майкова, въ д. Министер. Фин., на Дворц. Полщ., [I]–IV.
- [Пуле, Михаил Федорович де,] 1871b: *Станиславъ-Августъ Понятовскій въ Гроднѣ и Литвѣ въ 1794–1797 годахъ*, сочиненіе Михаила Де-Пуле, издание второе, С.-Петербургъ, № 976. Типографія Майкова, въ д. Министер. Фин., на Дворц. Полщ.
- Пятидесятильтіе Виленской комиссіи для разбора и изданія древнихъ актовъ. 1864.IV.17–1914. Юбилейная записка*, Вильна: Типографія Юсифа Завадзкаго, 1914.
- [Ратч, Василий Федорович,] 1867: *Свѣденія о польскомъ мятежѣ 1863 года въ Сѣверо-западной Россіи* 1(1): *Сѣверо-западная Россія до паденія Рѣчи Посполитой*, собралъ Василій Ратчъ, Вильна: въ Типографіи губернскаго правленія.
- [Ратч, Василий Федорович,] 1868: *Свѣденія о польскомъ мятежѣ 1863 года въ Сѣверо-западной Россіи: организаціонныя работы полонизма* 2(2): *Борьба съ полонизмомъ в Австріи и Пруссіи*, Вильна: [въ Типографіи губернскаго правленія].
- [Роткирх, Василий Алексеевич фон] Теобальдъ, 1888: „Погребеніе Я. Ф. Головацкого“, *Виленскій вѣстникъ* 96 (6 мая), 2.
- Толкачева, Л[ариса] Л[еоновна] (раг.), 1991: *Никита Иванович Горбачевскій*, составитель Л. Л. Толкачева, Минск: Государственная библиотека БССР им. В. И. Ленина.

- [Турцевич, Арсеній Осипович (раг.),] 1906: *Краткій историческій очеркъ Виленской комисіи для разбора и изданія древнихъ актовъ. 1864–1906*, составилъ членъ комисіи Ар. Турцевичъ, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, Большая ул., собств. домъ.
- ЩАВИНСКАЯ, Л[ЮДМИЛА] Л[ЕОНИДОВНА], 2014: „Яков Головацкий как исследователь восточнославянских книжных культур“, *Славянский мир в третьем тысячелетии: человек, общество, народ в истории, языке и культуре*, отв. ред. Е. С. Узенева, Москва: Институт славяноведения РАН, [35]–46.
- ЩАВИНСКАЯ, ЛЮДМИЛА [ЛЕОНИДОВНА]; ЮРИЙ [АНДРЕЕВИЧ] ЛАБЫНЦЕВ, 2014: *Книговедческая одиссея львовянина Якова Головацкого*, Москва: Госуд. бюджетное учреждение культуры г. Москвы „Библиотека украинской литературы“.

Reda Griškaitė

THE FIRST POST-UPRISING YEARS
IN LITHUANIAN HISTORIOGRAPHY: HOW ARCHAEOLOGISTS
WERE REPLACED BY SLAVISTS AND FOLKLORISTS.
THE CASE OF PYOTR BEZSONOV (1865–1866)

Summary

The events of 1863–1864 were a turning point in the intellectual life of Vilnius (Rus. *Vil'na*) and of all Lithuanian and Belarussian *gubernias* of the then Russian Empire, which were already commonly known as the North-Western *krai*, i.e. province. The consequences of the defeated uprising – the reorganisation of the Vilnius Museum of Antiquities, the closure of the Vilnius Temporary Archaeological Commission, and the establishment of the Vilnius Public Library – became a recognised fact. Vilnius Central Archives, founded in 1852 and significantly enriched by the archives of the estates confiscated after the uprising and of the closed Catholic monasteries, also played a significant role in the imperial policy, as did the archive of the books of the early acts of the *gubernias* of Vilnius, Kaunas (Rus. *Kovno*), Gardinas (Rus. *Grodno*) and Minsk, and the Vilnius Commission for the studies and publication of the books of the early acts. Since all these institutions operated in the premises of the closed Vilnius University, nowadays their history is justifiably or maybe unjustifiably (as the content of this article would suggest) treated as an integral part of the history of the *alma mater*. The aim of the newly created Russian centre of science and culture was to annihilate the historical memory of the 'Polish' intellectual life that had once been bustling within these walls. All four institutions – or rather all three, since after the reorganisation of the Vilnius Museum of Antiquities it became a division of the Vilnius Public Library – attracted scholars' attention. Key personalities who used to work in these institutions were also mentioned and sometimes introduced in greater detail.

The aim of the article was to take a deeper look at the first representatives of the newly emerging discipline of history in the North-Western Province, in particular, at Pyotr Bez-

sonov *vel* Bessonov (1827–1898), a Muscovite, a renowned Russian Slavist and folklore scholar, and a publisher of sources. He was the chair of the Vilnius Commission for the Study and Publication of the Early Acts (also, the headmaster of the Rabbi School and later of the 1st Boys' Gymnasium in Vilnius). It was not so much the specific (practical) activities of this head of at least a several important institutions comprising the Vilnius Educational District that was important for the research, but rather his historical and political self-awareness and his ideological attitudes. The article discusses both Bezsonov's lesser-known works and archival documents that remain in the margins. In other words, the aim was to describe the complex post-uprising situation in the Vilnius Educational District through the personality of one of the most prominent and controversial reformers of the then North-Western Province. The figure of Yakiv Holovatsky (1814–1888), originally from Galicia, who was an equally famous Slavic scholar, folklorist, and pedagogue (at one time even the rector of the University of Lviv), and who succeeded Bezsonov in his position, is briefly introduced against the background of the latter's activities in Vilnius.

After the uprising of 1863–1864, the Polish-writing Lithuanian historians, archaeologists, and ethnologists were replaced by new Russian-speaking historians and ethnologists who had to implement an important ideological mission: to substantiate the legitimacy of Russia's presence in the North-Western Province with historical sources. The writing of the so-called new history took place in parallel with the reorganisation of memory institutions, in which the new historians, archaeologists, and ethnologists were actively involved. Special attention was paid to senior positions in research and cultural institutions. The search for new scholarly authorities was difficult because the Russian scholarly elite (as opposed to educators) was reluctant to move to the North-Western Province, let alone to write (with one exception or another) the history of that region (at best, they were consultants and reviewers).

The new intellectual elite of the North-Western Province was divided into two camps: one was in favour of drastic measures of Russification, while the other supported gradual ones, using the work of the earlier historians and literary figures who wrote about the region in Polish but who had encouraged (not necessarily consciously) anti-Polish sentiments, such as Teodor Narbutt (1784–1864), Adam Honory Kirkor (1818–1886), and Eustachy Tyszkiewicz (1814–1873). Bezsonov was the most prominent representative of the latter camp. In fact, however, these were just two different tactics: both were convinced that the land had to be Russified. During the debate on Russification measures, the issue of the necessity of a university in Vilnius was raised once again, and Bezsonov made a significant contribution to the revival of this idea.

The first historians and ethnologists of the North-Western Province (who were also the heads of important scholarly and cultural institutions in this region) were prominent figures in the Russian (Slavic) scholarly world. Moreover, this Russian-speaking descent had excellent pen-wielding skills and wrote with emotion and impact. Although they constantly emphasised that they represented the world of scholarship and not politics, not only

Slavophilic but also pro-Russian rhetoric dominated their texts. The question of the addressee of their writings remains open. We know for sure that the texts by Bezsonov (especially by him) and Holovatsky were reflected not only by the officials in the North-Western Province and the Russian diaspora, but also by the intellectual elite in Moscow and St. Petersburg; we do not know what kind of resonance, if any, they had in the non-Russian-speaking circles of society. Neither the printed nor the unprinted word of the time shows this. However, if there was such a reaction, we can say *a priori* that this creative work did not stimulate a scholarly debate; rather, it provoked an ideological, cultural, and even linguistic and confessional conflict.

REDA GRIŠKAITĖ
XIX amžiaus istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17
LT-01101 Vilnius, Lietuva
el. p.: redahistoria@gmail.com

Gauta 2023 m. spalio 6 d.

PRIEDAS. PIOTRO BEZSONOVO IR JAKOVO GOLOVACKIO RETORIKOS PAVYZDŽIAI

Šaltinis	Citata	Vertimas
[Безсонов] 1863a, 90	„мы, Великоруссы“	„mes, Didžiarusiai“
[Безсонов] 1863a, 98	„Польша какъ Государство – исчезла безвозвратно“	„Lenkija kaip <i>Valstybė</i> – išnyko negrįžtamai“
[Безсонов] 1863b, 144	„во всѣхъ сферахъ Русскаго міра“	„visose Rusų pasaulio srityse“
[Безсонов] 1863c, XXIV	„великое дѣло Православія“	„didis Stačiatikybės reikalas“
[Безсонов] 1871b, IV	„полудикіе, но крѣпко вооруженные и упрямые Литовцы“	„puslaukiniai, bet gerai ginkluoti ir aršūs lietuviai“
[Безсонов] 1871b, IV	„полураспущенные Поляки“	„pusiau ištvirkę lenkai“
[Безсонов] 1871b, XII	„для общаго Русскаго дѣла“	„bendram rusų reikalui“
[Безсонов] 1871b, XXVIII	„За послѣднимъ погромомъ“	„Po paskutinio pogromo“ [turi- mas galvoje 1863–1864 m. suki- limas – R. G.]
[Безсонов] 1871b, XLIX	„вся дѣятельность этого рода, которую мы въ послѣднемъ періодѣ отличаемъ къ сожалѣнію названіемъ ‘Русской’, а болѣе слѣдовало бы именовать ‘Великорусскою’ или ‘Петербургскою’“	„visą šią paskutinio periodo veiklą mes, deja, įvardijame kaip ‘rusišką’, bet labiau derėtų ją vadinti ‘didžiarusiška’ arba ‘peterburgietiška’“
Головацкій 1865, 3	„Судьбы Божіи исполнились надъ дряхлымъ зданіемъ шляхетско-полской республики.“	„Dieviškoji lemtis išsipildė ant apgriuvusio šlėktiškai lenkiškos respublikos rūmo.“
Головацкій 1865, 21	„Въ дряхлой Полцѣ“	„Nukaršusioje Lenkijoje“
Головацкій 1870, XVII	„истинныя намѣренія латино-польской пропаганды...“	„tikrieji lotyniškai lenkiškos propagandos tikslai...“
Головацкій 1877, 8; 30	„въ покойной Рѣчи Посполитой“	„velionėje Žečpospolitoje“
Головацкій 1877, 8	„долговременная ляхская неволя“	„ilgalaikė liachų prievarta“
[Головацкий] 1878a, 640	„Полскій фанатизмъ“	„lenkų fanatizmas“
Головацкій 1888a, 6	„Полонизмъ“	„Polonizmas“
Головацкій 1888a, 11	„Польскіе колонисты“	„Lenkų kolonistai“
Головацкій 1888a, 11	„славянское дѣло!“	„slavų reikalas!“

Šaltinis	Citata	Vertimas
Головацкій 1888a, 15	„Поляки всегда стремились эксплуатировать наши силы в свою пользу“	„Lenkai visada siekė eksploatuoti mūsų jėgas savo naudai“
Головацкій 1888a, 19	„слѣпой Мазурь“	„aklas mozūras“
Головацкій 1888a, 56	„съ юго-западной Русью, вошедшей в составъ Литовско-Русскаго Великаго княжества“	„su pietvakarine Rusia, buvusia Lietuvos ir Rusios Didžiojoje kunigaikštystėje“
Головацкій 1888a, 66	„Украиноманы и Поляки“	„Ukrainomanai ir lenkai“
Головацкій 1888a, 82	„нанавидѣли польскій шовинизмъ, польскій фанатизмъ, польское лукавство и польскую ложь“	„nekenėmė lenkų šovinizmo, lenkų fanatizmo, lenkų klastos ir lenkų melo“
Головацкій 1888b, 13	„злополучной Люблинской уніи 1569 года“	„nelemtos 1569 metų Liublino unijos“
Головацкій 1888b, 13	„польщизна [...] водворилась со всѣмъ нахальствомъ въ этой искони русской землѣ“	„lenkų kalba [...] įsigalėjo su visu įžūlumu toje nuo amžių rusiškoje žemėje“
Головацкій 1888b, 19	„Польское своеволие, вольнодумство и подражаніе шляхетскаго буйства“	„Lenkų savivalė, laisvamanytė ir šlėktiško siautėjimo mėgdžiojimas“
Головацкій 1888b, 34	„Во время этого польскаго католическаго ига“	„Per šį lenkų katalikų jungą“